

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Právnická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2016

Jan Smetana

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Sporné otázky nutné obrany v judikatuře

Autor diplomové práce: Jan Smetana

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Rok obhajoby: 2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma *Sporné otázky nutné obrany v judikatuře* jsem vypracoval samostatně a veškerou použitou literaturu a další prameny jsem řádně označil a uvedl v příloženém seznamu.

V Praze, dne

Podpis:

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své diplomové práce, panu JUDr. Rudolfovi Vokounovi, CSc. za jeho ochotu, trpělivost a cenné rady, které mi byly při zpracování práce velmi nápomocné.

Obsah

Úvod.....	7
1 Okolnosti vylučující protiprávnost a kategorie deliktů	9
1.1 Východiska a úvod k právu na sebeobranu.....	9
1.2 Okolnosti vylučující protiprávnost.....	10
1.3 Kategorie deliktů	14
2 Pojem nutné obrany	17
2.1 K institutu nutné obrany obecně	17
2.1.1 Nastínění vývoje institutu nutné obrany	20
2.1.2 Platná právní úprava institutu nutné obrany	23
3 Podmínky nutné obrany.....	27
3.1 Útok.....	27
3.1.1 Trvající a přímo hrozící útok	30
3.1.2 Fáze útoku.....	36
3.1.3 Otázka zavinění u útoku	37
3.1.4 Způsob útoku	38
3.2 Zájmy chráněné trestním zákonem	40
3.3 Zcela zjevně nepřiměřená obrana.....	42
3.3.1 Přiměřená nutná obrana	42
3.3.2 Kritéria pro hodnocení přiměřené obrany.....	44
3.3.3 Subjektivní a objektivní posuzování podmínek přiměřenosti nutné obrany 49	
3.3.4 Shrnutí s ohledem na judikaturu	54
4 Překročení mezí nutné obrany (Exces).....	57
4.1 Kategorie excesů	57
4.2 Důsledky překročení mezí nutné obrany.....	62
5 Putativní obrana.....	66
5.1 Obecně k putativní obraně	66
5.2 Putativní obrana v judikatuře	67
6 Preventivní nutná obrana a automatická obranná zařízení a další případy sporných otázek nutné obrany	71
6.1 Preventivní útok a nutná obrana.....	71

6.2	Automatická obranná zařízení.....	73
6.3	Zadržení osoby podezřelé	79
6.4	Rvačka.....	80
	Závěr	82
	Seznam literatury	85
	Seznam obrázků.....	91
	Abstrakt.....	92
	Klíčová slova/ Keywords.....	93

Úvod

Institut nutné obrany je znám ve své podstatě snad všem právním řádům. V českém právu se neomezuje jen na právo trestní, ale prolíná se celým právním řádem, přičemž umožňuje člověku účinně bránit nejen své, ale i oprávněné zájmy ostatních proti narušiteli, a může být tak důležitým nástrojem boje proti kriminalitě. Právo hájit svá práva a oprávněné zájmy vlastními silami je zakotveno ve společnosti od nepaměti a zabývali se jím filozofové, právníci a politici. V antice bylo toto právo chápáno v duchu zásady *Adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere*, tedy že přirozený rozum dovoluje se bránit proti nebezpečí. Toto pojetí našlo odezvu i v právu římském v duchu zásady *vim vi repellere licet*, tedy že je dovoleno odvrátit násilí násilím. Antické právo tak chápe nutnou obranu jako přirozené, vrozené právo člověka. S renesancí práva ve středověku a s postupným rozvojem monopolu státní moci přistupuje k chápání nutné obrany zásada *deficiente magistratu populus est magistratus*, tedy, chybí-li úředníci, lid je úředníkem. Tomuto pojetí pak v současném právním řádu odpovídá chápání nutné obrany jako institutu do určité míry nahrazujícího momentální absenci státní moci v souladu s jednou ze základních premis „právo neustupuje bezpráví“. Smyslem nutné obrany pak rozumíme právě onu ochranu proti bezpráví. Byť institut nutné obrany má v každém právním řádu svá určitá specifika a jeho pojetí je závislé na širokém spektru aspektů zohledňujících historické reálie, názory morální, politické i náboženské, zůstává stále jedním z nejdůležitějších právních institutů. Zakotvení institutu nutné obrany a stanovení podmínek a mezí její přípustnosti, kdy určitá jednání nemají protiprávní charakter, je pak úkolem každého státu, respektive zákonodárce.

Cílem této práce s názvem „Sporné otázky nutné obrany v judikatuře“ je pak přiblížit institut nutné obrany v českém trestním právu, ale i její použití v jiných právních odvětvích, a to zejména s ohledem na právní nauku a zvláště judikaturu soudů, neboť právě judikatura relativně obecné ustanovení o nutné obraně dále vykládá a dotváří tak podmínky její přípustnosti.

Práce je členěna do šesti kapitol, které se dále člení na podkapitoly a oddíly. Vzhledem ke skutečnosti, že nutná obrana je jednou z okolností vylučujících protiprávnost činu upravených v trestním zákoníku, věnuje se tato práce v první kapitole obecně okolnostem vylučujícím protiprávnost s důrazem na vysvětlení nutné obrany a

jejího postavení v kontextu okolností vylučujících protiprávnost. Druhá kapitola práce podrobněji rozebírá institut nutné obrany a přibližuje právní úpravu minulou a současnou. Třetí kapitola se věnuje podmínkám nutné obrany tak, jak vyplývají ze zákonného ustanovení, a vykládá je poměrně podrobně za použití relativně bohaté soudní judikatury a poznatků právní nauky. Rovněž se tato kapitola věnuje určitým specifickým momentům s tímto souvisejícím. Ve čtvrté kapitole je pak pozornost zaměřena právě na překročení mezí nutné obrany a jejích podmínek tak, jak byly uvedeny v kapitole předchozí. Samostatně se práce zabývá potom pojmem putativní nutné obrany v kapitole páté a prevencí a automatickými obrannými zařízeními v kapitole šesté a rozebírá příslušné právní závěry soudní praxe. Meritem práce je přiblížit aplikaci institutu nutné obrany a jejích podmínek v praxi a poukázat na některé problematické oblasti s tímto související, tedy na sporné otázky nutné obrany. Ty jsou vždy zmiňovány v rámci některé z kapitol a doprovázené k nim se vztahující judikaturou nebo trestněprávní naukou tam, kde judikatura je nedostatečná - nebo zcela chybí.

Pro zpracování poměrně složitého tématu, čehož je důkazem nespočet právních publikací, statí, článků, mnohost lišících se názorů a časem měnící se judikatura soudů byly využity metody dedukce, analýzy, syntézy, výkladu historického, teleologického, jazykového, logického, systematického. Práce cituje nebo parafrázuje množství judikátů vztahujících se přímo k jednotlivým aspektům nutné obrany, a to jak judikátů vzniklých před přijetím podstatné novely trestního zákona z roku 1993, tak i judikátů dřívějších. Je proto nutné na toto při rozboru a posuzování podmínek nutné obrany nezapomenout.

Protože nutná obrana je v posledních letech s narůstajícím vlivem médií, a zejména pak určitých tendenčních a zjednodušujících mnohdy radikálních názorů, poměrně populárním tématem, zpravidla nesprávně interpretovaným, klade si tato práce za cíl přiblížit a vysvětlit její použití v praxi, a to i s ohledem na právo sebeobrany, které je mnohdy právě v médiích interpretováno jako právo na nutnou obranu. Společně s převažujícím názorem a de facto požadavkem společnosti vykládat nutnou obranu co možná nejvíce ve prospěch obránce je pak právě stanovení a vysvětlení jejích jasných mezí nejen odborné, ale zvláště laické veřejnosti, jedním z nejdůležitějších úkolů judikatury a právní nauky.

1 Okolnosti vylučující protiprávnost a kategorie deliktů

1.1 Východiska a úvod k právu na sebeobranu

V České republice jako demokratickém právním státě, respektujícím základní lidská práva, je v Ústavě v článku 2 odst. 4 zakotven princip, že každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá. V Listině základních práv a svobod v článku 2 odst. 3 je širěji uvedeno, že každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.

Jednou ze základních funkcí právního státu je zajistit řádné fungování a ochranu společnosti. Podle článku 23 Listiny základních práv a svobod mají občané právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod založených Listinu, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny. Vydáváním právních předpisů stát stanovuje kategorie chování právem dovoleného a právem nedovoleného. Poruší-li, nebo ohrozí-li někdo právem chráněný zájem, je povinností státu zajistit, aby se ten, kdo se jednání právem zakázaného dopouští, takového jednání zdržel a nesl, je-li to nezbytné, za svou činnost odpovědnost.

Pokud jedna ze základních funkcí trestního práva je funkce ochranná,¹ posláním trestního práva je potom chránit nejdůležitější zájmy jednotlivců i společnosti proti trestným činům.² V určitých případech však může nastat situace, kdy zásah státní moci není za účelem ochrany jednotlivců i společnosti možný. Právo na sebeobranu, tedy právo bránit sebe, své blízké a svůj majetek je stěžejním a nezbytným právem každého člověka provázejícím lidské pokolení od nepaměti. Od 20. Století se však objevuje připuštění možnosti chránit v obraně i zájmy zcela cizí. Právní řád na to pamatuje zakotvením zákonných způsobů ochrany a obrany sebe, svých blízkých, svého majetku i zájmy cizí,

¹ Ochranná funkce charakterizuje trestní právo „jako krajní prostředek ochrany společnosti před nejzávažnějšími protiprávními jednáními. Trestní právo je považováno za nejprísnejší a tedy i nejkrasnejší prostředek ochrany před závažnými protispolečenskými jednáními, které má k dispozici stát. Jako nejkrasnejší prostředek je proto také trestní právo uplatitelné pouze v případech, kdy selžou jiné prostředky nápravy.“ Právní nauka rozlišuje další základní funkce trestního práva, a sice funkci preventivní, represivní a regulativní. Citováno z: CHMELÍK, J. a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Linde, 2009, Vysokoškolské právnické učebnice, Op. cit., s. 20.

² NOVOTNÝ O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2010, X, s. 256.

a to i za použití přiměřeného donucení a násilí. Výkon práva na sebeobranu pak často může vést a vede k narušení práv jiných osob a způsobuje právní následky, přičemž právě právní řád stanovuje určitá zákonná pravidla jak bránit svá ohrožená práva proti narušiteli.

1.2 Okolnosti vylučující protiprávnost

K pochopení nutné obrany jakožto institutu trestního práva, jeho smyslu a užití v trestním právu je nezbytné blíže objasnit vztah trestného činu a okolností vylučující protiprávnost, kam je samotný institut nutné obrany zařazen.

Trestní odpovědnost lze u pachatele shledat pouze v případě, že jeho jednání, případně opomenutí, naplňuje obecné znaky trestného činu a zákonné znaky skutkové podstaty konkrétního trestného činu a současně je i jednáním protiprávním, jak vyplývá z legální definice trestného činu podle ustanovení § 13 odst. 1 z. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „TresZ“). Protiprávnost (nedovolenost) chování subjektu práva je obecně formálně charakterizována svým rozporem s konkrétní právní normou v rámci právního řádu. Materiálně ji pak lze definovat jako škodlivost (společenskou nebezpečnost). Objektivní právo předpokládá, že výkon subjektivního práva směřuje k uskutečnění cíle sledovaného právní normou. I takový výkon se však za určitých okolností může dostat do rozporu s jiným zájmem společnosti, chráněným jinou právní normou.

Pro tyto případy, kdy dané jednání naplňuje všechny formální zákonné znaky skutkové podstaty některého trestného činu, ale subjekt k takovému jednání přistoupil ze specifických důvodů, pro které toto jednání nelze považovat za společensky škodlivé, ale lze naopak označit za pro společnost prospěšné a užitečné, vytvořila trestněprávní nauka institut okolnosti vylučující protiprávnost. Tyto specifické okolnosti dávají činu jinak trestnému charakter jednání dovoleného tím, že poskytují z jinak nedovoleného jednání výjimku. Lze je proto definovat jako okolnosti, které vylučují protiprávnost činu samotného, resp. které pachatele činu jinak trestného zbavují trestní odpovědnosti.³

³ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník-I. Obecná část § 1-139. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 246.

Trestněprávní nauka pod okolnosti vylučujícími protiprávnost řadí okolnosti, které svou povahou čin, který svými rysy jinak odpovídá trestnému činu, a není nebezpečný pro společnost, respektive není naplněn požadavek společenské škodlivosti dané zásadou subsidiarity trestní represe vyjádřené v § 12 odst. 2 TresZ, ve kterém se říká „*Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu*“, za trestný nepovažuje.⁴ Jsou to tedy okolnosti, které pachatele ze specifických důvodů zbavují trestní odpovědnosti.

U okolností vylučujících protiprávnost je společenská škodlivost⁵ a trestnost vyloučena od samého počátku. „*Společenská škodlivost, jakožto materiální znak trestného činu (sociálněprávní důvod základu trestnosti) zde není naplněna vůbec, neboť takovéto jednání nejenže není společensky škodlivé, ale je z pohledu společnosti dokonce prospěšné. U takového jednání je tedy dle trestního práva vyloučen základní znak formálně-materiálního pojetí trestného činu, protiprávnost.*“⁶

Je nutné zdůraznit tu skutečnost, že okolnosti vylučující protiprávnost zamezují vzniku trestněprávní odpovědnosti od samého počátku (ex tunc) a především protiprávnosti činu samotného. Při těchto specifických jednání není vůbec naplněn ani materiální (společenská škodlivost), ani formální (protiprávnost – definovaná formálním zněním jednotlivých skutkových podstat) znak trestného činu, který je základním

⁴ Jedním ze základních principů trestního práva je princip tzv. "ultima ratio", z kterého vyplývá subsidiární role trestního práva, jako krajního prostředku ochrany chráněných zájmů společnosti. Trestní právo jako prostředek ochrany tedy nastupuje až v případě, kdy primární prostředky ochrany podle jiných právních odvětví selhaly nebo jsou neúčinné. Princip "ultima ratio" má svůj ústavněprávní základ v principu proporcionality, tj. v požadavku zkoumat, zda neexistují alternativní řešení v mimotrestní oblasti, která by představovala menší zásah do omezení základních práv. Viz. USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 22. 12. 2009 sp. Zn. 7 Tdo 1012/2009.

⁵ „*Společenská škodlivost není zákonným znakem trestného činu, neboť má význam jen jako jedno z hledisek pro uplatňování zásady subsidiarity trestní represe ve smyslu § 12 odst. 2 tr. zákoníku. Společenskou škodlivost nelze řešit v obecné poloze, ale je ji třeba zvažovat v konkrétním posuzovaném případě u každého spáchaného méně závažného trestného činu, u něhož je nutné ji zhodnotit s ohledem na intenzitu naplnění kritérií vymezených v § 39 odst. 2 tr. zákoníku, a to ve vztahu ke všem znakům zvažované skutkové podstaty trestného činu a dalším okolnostem případu. Kritérium společenské škodlivosti případu je doplněno principem "ultima ratio", z kterého vyplývá, že trestní právo má místo pouze tam, kde jiné prostředky z hlediska ochrany práv fyzických a právnických osob jsou nedostatečné, neúčinné nebo nevhodné.*“ Citováno z: STANOVISKO Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2013, sp. zn. Tpjn 301/2012.

⁶ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. Vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, Op. cit., s. 256.

atributem platného zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Okolnosti vylučující protiprávnost, které způsobují, že se o trestný čin nejedná vůbec (zamezují vzniku trestní odpovědnosti od počátku – *ex tunc*), je přitom třeba odlišovat od důvodů zániku trestnosti, u kterých trestnost pachatele zanikla z různých důvodů dodatečně, respektive následně – *ex nunc*). V případech zániku trestní odpovědnosti byl trestný čin spáchán, avšak teprve po jeho spáchání nastala určitá skutečnost (účinná lítost, promlčení trestního stíhání a zvláštní případy zániku trestní odpovědnosti, např. milost prezident a případy zániku trestní odpovědnosti předvídané trestním zákonem), která způsobila, že takový čin přestal být trestným činem,⁷ přestože zde byly všechny podmínky vzniku trestní odpovědnosti splněny (typové znaky i společenská škodlivost).

Trestněprávní teorie dovodila některé společné znaky okolností vylučujících protiprávnost. Jejich aplikace přichází v úvahu u všech v trestním zákoníku uvedených skutkových podstat trestných činů. Skutečnost, že tyto pak nemusí být uplatněny v konkrétních případech, je záležitost faktická, nikoli právní. Okolnosti vylučující protiprávnost vylučují společenskou škodlivost a naopak mají v zásadě společensky prospěšný charakter. Vylučují protiprávnost, a tedy trestní odpovědnost od samého počátku (to nebrání postižení podle jiných právních předpisů, pokud to příslušný právní předpis stanoví).

Proti jednání za okolností vylučujících protiprávnost nelze užít jednání naplňující jinou z těchto okolností, protože se o protiprávní útok nejedná. Zároveň platí, že všechny okolnosti vylučující protiprávnost, ať už v zákoně uvedené nebo neuvedené, mají stejný právní význam a stejné důsledky.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník upravuje v hlavě III. obecné části výslovně jako okolnosti vylučující protiprávnost trestného činu:

- jednání v krajní nouzi (§ 28 TresZ),
- nutnou obranu (§ 29 TresZ),
- svolení poškozeného (§ 30 TresZ.),
- přípustné riziko (§ 31 TresZ),

⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 210.

- a oprávněné použití zbraně (§ 32 TresZ).

Samotným výčtem okolností vylučujících protiprávnost uvedených v hlavě III. obecné části trestního zákoníku se jejich okruh nevyčerpává, neboť se jedná o výčet demonstrativní. Právní nauka a soudní praxe dovedla další okolnosti vylučující protiprávnost, jež je možné aplikovat analogicky s těmi v zákoně uvedenými. Tento logicky žádoucí postup tak není v rozporu se zásadou *nullum crimen sine lege stricta*⁸, protože v samém důsledku se tím zužují podmínky trestní odpovědnosti ve specifických případech ve prospěch pachatele podle dovolené zásady *in bonam partem*.

Jak již bylo uvedeno výše, ostatní okolnosti vylučující protiprávnost nad rámec demonstrativního výčtu v trestním zákoníku vytvořila teorie a praxe. Opírají se zpravidla o mimo trestní zákony. Jestliže nějaký zákon prikazuje jednat určitým způsobem nebo alespoň dovoluje nějakou činnost, nejde o čin pro společnost škodlivý, nejde o čin protiprávní, nejde o trestný čin. Analogické použití okolností vylučujících protiprávnost je přípustné, protože analogie ve prospěch pachatele, tedy při omezování podmínek trestnosti je v trestním právu dovolena.⁹

Mezi okolnosti vylučující protiprávnost v zákoně neuvedené dotvořené teorií a praxí lze především zahrnout:

- řádný výkon práv a povinností (např. rodičovská práva, plnění závazného rozkazu),
- výkon povolání (např. lékařský zákrok)
- a výkon dovolené činnosti spojené s rizikem (např. sport).

⁸ Zásada *nullum crimen sine lege*, tj. žádný trestný čin bez zákona, je jednou ze základních zásad trestního práva. Nauka o ní hovoří ve čtyřech souvislostech, ve čtyřech rovinách: *nullum crimen sine lege scripta*, tj. požadavek zákonné formy pro trestněprávní předpis, *nullum crimen sine lege certa*, tj. požadavek určitosti trestněprávních normy, *nullum crimen sine lege stricta*, tj. zákaz analogie v neprospěch pachatele a *nullum crimen sine lege preavia*, tj. zákaz retroaktivity v neprospěch pachatele. Viz. JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 968, s. 29.

⁹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 968, s. 272.

1.3 Kategorie deliktů

Prostředky pro boj s kriminalitou jsou závislé na provázanosti celého právního řádu, nesoustředí se pouze na trestné právo. Mluvíme tedy v případě práva na vlastní obranu o vyloučení odpovědnosti za právní delikty v rámci celého právního řádu.

Protiprávní jednání je projev vůle ve vnějším světě, kterým je porušena právní povinnost, tj. je to projev vůle, který je v rozporu s právními normami. Podle charakteru jednání subjektů dělíme delikty na komisivní a omisivní¹⁰. Právním deliktem pak chápeme porušení právní povinnosti a nauka klasifikuje delikty z hlediska charakteru společenských vztahů, jež konkrétní delikt ohrožuje nebo porušuje. Právní delikty tak můžeme dělit na trestné činy, správní delikty, disciplinární delikty, ústavní delikty, mezinárodněprávní delikty a soukromoprávní delikty, tj. delikty postihované sankcemi uplatňovanými v soukromoprávní úpravě odpovědnostních vztahu.¹¹

Nejbližší k sobě mají trestné činy a jednání, které má znaky přestupku. Přestupky a jiná jednání, která mají znaky přestupku, upravuje zákon č. 200/1990 Sb. o přestupcích, přičemž zde je podobný charakter chráněných zájmů. Positivní i negativní vymezení přestupku je uvedeno v § 2 přestupkového zákona.¹² Protože však rozlišení, kdy už se jedná o trestný čin a kdy o přestupek je mnohdy obtížné, je zcela logické, že i institut nutné obrany je obsažen i v přestupkovém zákoně, konkrétně pod písmenem a) uvedeného ustanovení.

Z dikce tohoto ustanovení o nutné obraně v přestupkovém zákoně vyplývá, že obrana musí být přiměřená. Protože však přestupky mohou být považovány za méně společensky škodlivé oproti trestným činům, zákonem dovolená svémoc k vlastní obraně je v přestupkovém zákoně užší než v trestním zákoníku. Zájem společnosti na svépomoci, tedy na nahrazení výkonu státní moci, je menší, čím je útok pro společnost

¹⁰ Komisivní jednání spočívá v aktivní činnosti delikventa (někdo činí to, co činit nemá), omisivní jednání spočívá v nečinnosti (někdo je nečinný, ač má povinnost konat).

¹¹ GERLOCH, A. Teorie práva. 5. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. s. 147 a 163.

¹² „(1) Přestupkem je zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti a je za přestupek výslovně označeno v tomto nebo jiném zákoně, nejde-li o jiný správní delikt postižitelný podle zvláštních právních předpisů anebo o trestný čin. (2) Přestupkem není jednání, jímž někdo odvrací a) přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem nebo b) nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému zákonem, jestliže tímto jednáním nebyl způsoben zřejmě stejně závažný následek než ten, který hrozil, a toto nebezpečí nebylo možno v dané situaci odvrátit jinak.“

méně nebezpečný. Rovněž výraz „*přiměřeným způsobem odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem*“ použitý v přestupkovém zákoně tomu odpovídá.

Není jistě bez zajímavosti, že například Dolenský oproti tomu prosazoval, aby nutná obrana byla přípustná pouze u těch nejzávažnějších případů (tedy u trestných činů), protože pouze u nich je dán zájem společnosti a státu na tom, aby občané zakročili sami. Dolenský chápe nebezpečnost pro společnost pouze jako útoky mající charakter trestného činu.¹³

Teorie i praxe však nutnou obranu i proti méně závažnému jednání nemajícímu charakter pouze trestného činu připouští. Kuchta k tomu uvádí, že „*z právního hlediska je takový postup možný a nepochybně také proto byl realizován, navíc je odůvodněn i společenskou potřebou preventivního boje s protisociálním jednáním i nižší závažností. Je třeba vzít v úvahu i postulát, že nikdo není povinen strpět nezákonné zásahy do svých zákonem chráněných práv, respektive právo nemusí ustupovat bezpráví, ať je již jakkoli intenzivní. Možnost zásahu příslušného orgánu proti pachateli přestupku přímo na místě činu je navíc mnohdy zcela iluzorní. Stav, kdy by přesto bylo občanovi zakázáno způsobit útočníkovi jakoukoli škodu, by byl i trestně i politicky neúnosný, neboť by demobilizoval řádné občany na úkor pachatelů přestupků a rozšířilo by neodůvodněně prostor pro realizaci bezpráví.*“¹⁴

Právní úprava tak dle našeho názoru zcela správně vychází z názoru, že okolnosti vylučující protiprávnost vylučují nejen trestnost, ale i protiprávnost vůbec.

V tomto ohledu dále považujeme za nezbytné zmínit i úpravu soukromoprávních vztahů při odpovědnosti za způsobenou škodu. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále ObčZ) upravuje nutnou obranu v ustanovení § 2905.¹⁵ Občanský zákoník používá stejně jako trestní zákoník pojem „zcela zjevně nepřiměřená obrana“, ovšem s malým

¹³ DOLENSKÝ, A. Přiměřenost nutné obrany. Sborník prací z trestního práva. Academia, Praha 1969, s. 29.

¹⁴ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. 218 s. Acta Universitatis Brunensis Iuridica ; No 226, Op. cit., s. 100.

¹⁵ „*Kdo odvrací od sebe nebo od jiného bezprostředně hrozící nebo trvající protiprávní útok a způsobí přitom útočníkovi újmu, není povinen k její náhradě. To neplatí, je-li zjevné, že napadenému hrozí vzhledem k jeho poměrům újma jen nepatrná nebo obrana je zcela zjevně nepřiměřená, zejména vzhledem k závažnosti újmy útočníka způsobené odvracením útoku.*“

požadavkem proporcionality.¹⁶ Přesto však občanský zákoník do jisté míry převzal úpravu nutné obrany z trestního zákoníku, což je z mého pohledu jen žádoucí.

Při hodnocení právních úprav nutné obrany ve shora uvedených právních předpisech nelze přehlédnout, že každý obsahuje svou vlastní úpravu nutné obrany do určité míry nezávisle na ostatních. V této souvislosti pak logicky vyvstává otázka ohledně požadavku právní jistoty. Existující rozdíly pak překonává právní nauka¹⁷ a judikatura.

Na základě výše uvedeného lze pak shrnout, že v určitých specifických případech (ohrožení života, zdraví i majetku), kdy není pravděpodobné očekávat okamžitý zásah státní moci, právní předpisy předvídají a upravují právo člověka na ochranu a obranu sebe, svých blízkých, svého majetku, ale i ostatních¹⁸, přičemž zákon stanovuje a soudní praxe a právní teorie dovozuje další případy a dovolené způsoby jeho výkonu.

¹⁶ Občanský zákoník z roku 1964 používal ve svém § 418 odst. 2 pojem nepřiměřená obrana. Po novele trestního zákoníku č. 290/2013 Sb., tak byla odlišná úprava v občanském a trestním právu. Tuto dvojkolejnost posuzování nutné obrany částečně odstranil až nově přijatý zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který nově užívá termín zcela zjevně nepřiměřená obrana. Ovšem na rozdíl právě od trestněprávní úpravy nikoli vzhledem ke způsobu útoku, ale vzhledem k závažnosti újmy útočníka způsobené odvracením útoku. V praxi rozdílná úprava posuzování nutné obrany může působit situaci, kdy v rámci trestního řízení bude jednání posouzeno jako nutná obrana, ale v rámci civilního řízení toto jednání meze nutné obrany překročilo.

¹⁷ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha 2009, s. 2321.

¹⁸ O nutnou obranu jde i tehdy, jestliže osoba činem jinak trestným odvrací přímo hrozící nebo trvající útok, který je namířen vůči jiné osobě. Viz. USNESENÍ Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 9. 2005, sp. zn. 6 Tdo 917/2005.

2 Pojem nutné obrany

2.1 K institutu nutné obrany obecně

Nutná obrana je, společně s krajní nouzí, jedna ze základních a nejpodstatnějších okolností vylučujících protiprávnost, jež se prolíná napříč celým právním řádem.¹⁹ Nutná obrana směřuje proti útoku, a to buď přímo hrozícímu, nebo trvajícím.²⁰ S ohledem na elementární právo člověka bránit sebe, své blízké, svůj majetek i zájmy cizí, poskytuje institut nutné obrany legální právo postavit se útočníkovi na odpor. Nutná obrana tak vylučuje odpovědnost obránce a protiprávnost činu samotného, který by jinak sám o sobě mohl být trestným činem proti tomuto útočníkovi.²¹ „*Jednání v nutné obraně není protiprávní, není tedy ani trestným činem.*“²²

Položme si tedy otázku, co je to vlastně pojem „nutná obrana“ v trestním právu. Ze zákona se dozvíme, že nutná obrana je „čin jinak trestný“ a tedy obecně by mohla nabýt podoby jakéhokoli trestného činu uvedeného ve zvláštní části trestního zákona.²³ Ze zkušeností však víme, že nejčastěji bude jednání v nutné obraně odpovídat trestnému činu ublížení na zdraví (těžké), zabití, usmrcení z nedbalosti a vraždy, a to z toho prostého důvodu, že v nutné obraně se obránce snaží zastavit útočníka efektivním způsobem.

V případě nutné obrany se tak jedná o střet zájmů, kdy na jedné straně proti sobě stojí zájem chráněný zákonem (např. život, či majetek obránce), který byl útokem

¹⁹ Blíže k tomuto v předcházející kapitole.

²⁰ V tom je také spatřován zásadní rozdíl oproti jednání v krajní nouzi jako základní okolností vylučující protiprávnost, kde k ohrožení zájmu chráněného zákonem postačuje jakékoli nebezpečí, na rozdíl od nutné obrany, kde oním nebezpečím je právě samotný útok. Blíže k tomuto se práce vyjadřuje ve svých dalších kapitolách.

²¹ „Podstatou nutné obrany je odvrácení nebezpečí, které vzniká útokem směřujícím proti zájmu chráněnému trestním zákonem, a to činem, který by jinak byl trestným činem, namířeným proti útočníkovi. Jde o střet zájmů na ochraně různých společenských vztahů, a to na jedné straně zájem, který byl napaden útokem a na druhé straně zájem či zájmy útočníka, které jsou při nutné obraně obětovány, aby tak byl odvrácen útok. Stav nutné obrany je důvodem vylučujícím nedovolenost (protiprávnost) činu i jeho nebezpečnost pro společnost, takže čin provedený v nutné obraně není trestným činem a nemůže být postižen trestem ani jinou sankcí“. Citováno z: USNESENÍ Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. 5. 2006, sp. zn. 8 Tdo 572/2006.

²² JELÍNEK, J., a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 968, Op. cit., s. 259.

²³ Trestní zákoník, druhá část, Zvláštní část (§ 140-418). Z nutné obrany tak principiálně není vyloučena např. velezrada, šíření toxikomanie, padělání a napodobení díla výtvarného umění, sexuální nátlak a další skutkové podstaty, u nichž si nutnou obranu (v drtivé většině) představit nedokážeme.

napaden, a na druhé straně zájem útočníka, který je při nutné obraně obětován (např. jeho zdraví), aby byl útok úspěšně odvrácen.²⁴

Trestní zákoník je postaven na zásadě subsidiarity trestní represe. Tato zásada klade důraz a vyžaduje, aby stát uplatňoval prostředky zdrženlivě, to znamená především tam, kde jiné právní prostředky selhávají nebo nejsou efektivní, neboť trestní právo a trestněprávní kvalifikaci určitého jednání jako trestného činu je třeba považovat za krajní prostředek, který má význam především celospolečenský, tj. z hlediska ochrany základních celospolečenských hodnot. Trestní právo disponuje těmi nejcitelnějšími prostředky státního donucení, které značně zasahují do práv a svobod občanů. Legitimitu trestněprávních zásahů může odůvodnit výlučně nutnost ochrany elementárních právních hodnot před činy zvláště škodlivými pro společnost s tím, že neexistuje jiné řešení než trestněprávní a že pasivita státu by mohla vést ke svémoci a chaosu.²⁵

V rámci boje s kriminalitou je nezbytné dát člověku bez hrozby dalšího postihu ze strany státní moci možnost bránit sám sebe vlastními silami, ovšem zároveň zákonem stanoveným, dovořeným způsobem, aby bezbřehý výkon dovolávající se vlastní obrany nevedl k oné svémoci a chaosu. Z toho důvodu je nezbytné, aby pravidla stanovil právní řád.²⁶ Aby pak výkon práva na obranu nebyl postihován pro porušení zákona, musí její výkon probíhat v zákonem stanovených mezích, a to i s ohledem na široce známou větu *ignorantia legis non excusat*, tedy že neznalost zákona neomlouvá. K mezím nutné obrany se pak tato práce vyjadřuje v dalších kapitolách.

Výkonem nutné obrany je chápáno „*odrážení protiprávního bezprostředně hrozícího nebo trvajícího útoku na zájmy chráněné trestním zákonem*“.²⁷ Pokud je podle Vokouna posláním trestního práva chránit nejdůležitější zájmy jednotlivců i společnosti proti trestným činům,²⁸ stejně jako podle Jelínka ochrana nejdůležitějších právních statků

²⁴ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. Vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 218.

²⁵ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. Vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 92.

²⁶ Kuchta k tomu uvádí, že „*stát musí omezit okruh případů, v nichž je možné nutnou obranu realizovat, aby zabránil anarchii a vzniku pěstního práva.*“ Citováno z: KUCHTA, J. Nutná obrana. Brno: Masarykova univerzita, 1999. s. 218, Op. cit., s. 12.

²⁷ SOLNAŘ, V., GŘIVNA, T., ŠÁMAL, P. a VOKOUN, R. Systém českého trestního práva: komentář. Vyd. 1. Praha: Novatrix, 2009. Zákony - komentáře (Panorama), Op. cit., s. 114.

²⁸ VOKOUN, R. Okolnosti vylučující protiprávnost. In NOVOTNÝ O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2010, kapitola X, s. 256.

před trestnými činy²⁹, a zásah veřejné moci není v dané situaci možný (např. Policie na místo nepřijede ihned), jedná ten, kdo odráží bezprostředně hrozící protiprávní útok v souladu s tímto účelem trestního práva, stát mu je povinen prostřednictvím právních předpisů zajistit v daném případě beztrestnost, protože obránce chrání stejné hodnoty jako trestní právo samo.³⁰ Pregnantně je účel nutné obrany vyjádřen v učebnici trestního práva hmotného od profesora Šámala a kol., kde je uvedeno, že „*účelem nutné obrany je umožnit osobám účinně chránit před protiprávním útokem tytéž zájmy, které chrání trestní zákoník, a to užitím „svépomoci“ na úkor útočníka, nahrazující nedostatek ochrany ze strany veřejné moci (v daném místě a čase). Obránce tak nejedná proti účelu trestního zákoníku, ale naopak ve shodě s ním*“.³¹ Ten, kdo jedná v mezích nutné obrany, jedná oprávněně, nikoli protiprávně, a tedy se nedopouští ani trestného činu, ani přestupku. Přestože zákon chrání primárně obránce před útočníkem, je stále nutné mít na paměti, že primárním účelem institutu nutné obrany je ochrana proti bezpráví,³² a tedy i práv útočníka je třeba v rámci možností šetřit.

Užití obrany je právem, nikoli povinností obránce. Nikdo nemá povinnost čelit útoku, bránit se mu svépomocí. V tomto ohledu je ale na místě zmínit obecnou odpovědnost za nepřekážení trestného činu ve smyslu ustanovení § 367 trestního zákoníku. Obrana je tedy právem, nikoli povinností, a je tedy pouze na uvážení konkrétního jedince, zda obrany užije nebo ne. Zákon³³, nebo služební předpisy však určitým konkrétním kategoriím osob (např. příslušníkům Policie České Republiky) ukládá takovou povinnost přímo, tedy povinnost postavit se nebezpečí. Tyto jsou pak povinny postavit se nebezpečí, které má povahu útoku, protože to je jejich hlavním úkolem.³⁴

Pojem nutná obrana je tedy definováním určité kvalifikované obrany, která je proti útoku připuštěna za předpokladu, že splňuje kritéria stanovená právním předpisem, protože právo postavit se na odpor proti útoku je právem každého jedince.

²⁹ JELÍNEK, J., a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, 968 s. 24.

³⁰ KRATOCHVÍL a kol. Trestní právo hmotné- obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 434.

³¹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, Op. cit., s. 218.

³² NOVOTNÝ O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2010, s. 256.

³³ Např. zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů.

³⁴ KUČTA, J. Nutná obrana. Spisy právnické fakulty. MU Brno, 1999, s. 70-71.

V současné době je pak zřejmý požadavek společnosti na co možná nejširší výklad nutné obrany jakožto spravedlivého zásahu občana proti narušiteli, který by měl být přece za své jednání potrestán, a to i za použití extrémních prostředků. Lze se setkat s názorem, že „není přece možné, aby byl obránce odsouzen za zranění nebo přímo usmrcení zloděje, když pouze brání svůj majetek“. Jak již bylo řečeno v úvodu, přesto, že je institut nutné obrany znám prakticky všem právním řádům, má svá určitá specifika s ohledem na hodnoty a historické základy té které konkrétní společnosti. Příkladem, který je často veřejností a médii (zvláště tendenčními) zmiňován, je tzv. „Castle Doctrine“ uplatňovaná v některých členských státech USA, tedy princip „můj dům, můj hrad“ a s tím související princip „Stand your ground“, neboli rozšíření zásady předchozí i mimo obydlí.³⁵ Tento princip zakotvuje prakticky beztrestnost pro toho, kdo způsobí újmu na zdraví i na životě (smrt), osobě, která vnikla neoprávněně na jeho pozemek a zároveň toto pocíťoval jako ohrožení.³⁶ K tomu doplňujeme, že českou právní úpravu vyžadující přiměřenost, adekvátnost obranného jednání považujeme za vhodnou a dostatečnou pro naši společnost a poplatnou našim historickým základům a hodnotám.

2.1.1 Nastínění vývoje institutu nutné obrany

Institut nutné obrany v průběhu svého vývoje doznal mnoha, dle našeho názoru podstatných změn. Instituty odpovídající nutné obraně existovaly již v římském právu, dále se objevují v období středověku, kdy nedostatek státní moci nahrazovaly prostředky svépomoci. Postupně vznikající státní útvary a jimi tvořené právní předpisy tak stanovovaly podmínky obrany proti útoku, kdy při jejich splnění byla protiprávnost za takové činy vyloučena.

Nově vznikající Československý stát převzal zákonem č. 11 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu Československo, ze dne 28. 10 1918 dosavadní právní předpisy rakouského mocnářství. Na území Československa tak zůstal v platný a účinný zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích, vydaný císařským patentem ze dne 27. 5.

³⁵ DOSTÁL, A. Doktrína „Stand your ground“ při uplatnění práv na sebeobranu v USA. Bulletin advokacie, 2013. Dostupné na: <http://www.bulletin-advokacie.cz/doktrina-stand-your-ground-pri-uplatneni-prava-na-sebeobranu-v-usa>

³⁶ DIVIŠOVÁ, Z. Automatická obranná zařízení, nástražné systémy a nutná obrana. Epravo.cz, 2013, dostupné na: <http://www.epravo.cz/top/clanky/automaticka-obranna-zarizeni-nastrazne-systemy-a-nutna-obrana-92191.html>

1852, číslo 117 ř. z.³⁷ Mezi důvody vylučující „zlý úmysl“ řadil i skutečnost, že se čin stal u výkonu spravedlivé nutné obrany, ovšem pouze tehdy, pokud šlo o obranu toliko potřebnou.

Dále například trestní zákon z roku 1950 pro aplikaci nutné obrany požadoval, aby obrana byla přiměřená útoku.³⁸ Tento požadavek kladl tak zvýšené, a dle našeho názoru nemístné a nemorální požadavky na obránce, aby vyhodnotil, jaký způsob obrany je ještě přiměřený a jaký již nikoli, a to za situace reálného nebezpečí a tedy pod silným psychickým tlakem.³⁹

Trestní zákon z roku 1961 nároky na obránce trochu mírnil zakotvením požadavku, že obrana nesmí být zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Je zajímavé, že jak uvádí Vokoun, výraz „zřejmě“ byl do trestního zákoníku vtělen pravděpodobně pod vlivem tehdy převažující doktríny sovětského trestního zákonodárství.⁴⁰ Císařová se k termínu „zřejmě“ nepřiměřená obrana vyjádřila tak, že ze znění tohoto nově formulovaného zákonného ustanovení vyplývá značný pokrok v právní úpravě v ochraně obránce.⁴¹ Byť, jak uvádí Vokoun⁴², vývoj institutu nutné obrany sebou nesl některé nejasnosti a těžkosti s jeho interpretací, zvláště pro soudní praxi a právní nauku, jsem přesvědčen, že nauka a judikatura se s tím vypořádala a že to byla cesta správným směrem.

Novelou trestního zákoníku z roku 1993 byla zavedena definice, že obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.⁴³ Je zjevné, že právní úprava postupně a zcela logicky upřednostnila posilování práv obránce na úkor útočníka, neboť je nutné

³⁷ Tento trestní zákon používal tripartici v trestním právu, když rozlišoval zločin, přečin a přestupek.

³⁸ Ustanovení § 8 z. č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

³⁹ Nad rámec této práce je považováno za zajímavé upozornit na tehdejší úpravu poplatnou své době, která jako zájmy ohrožené útokem uváděla v tomto pořadí: útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu nebo na jednotlivce. Jedná se tak o velmi zajímavý posun oproti zákonu z roku 1852.

⁴⁰ VOKOUN, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Praha: AUC Iuridica, 1989. č. III. s. 35.

⁴¹ CÍSAŘOVÁ, D. a ČÍŽKOVÁ, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. AUC Iuridica, 1986, s. 22.

⁴² VOKOUN, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Praha: AUC Iuridica, 1989. č. III. s. 35.

⁴³ V důvodové zprávě k zák. č. 290/1993 Sb. Je uvedeno: „Meze nutné obrany se v souladu s požadavky teorie a praxe rozšiřují tak, aby její podmínky nebyly splněny jen tehdy, jestliže obrana je naprosto nepřiměřená povaze útoku. Respektuje se skutečnost, že osoba jednající v obraně často nemůže předem náležitě zhodnotit hrozící nebo trvající útok a zvolit vždy přesně adekvátní prostředky obrany.“

mít na paměti, že je to útočník, kdo nutnost obrany vyvolává a svým způsobem tak i určuje způsob výkonu nutné obrany.

Nejvyšší soud České Republiky k tomu uvedl, že „zákonem č. 290/1993 Sb. bylo upraveno znění ustanovení § 13 trestního zákoníku tak, že bylo zdůrazněno posuzování nutné obrany z hlediska subjektivního stavu obránce, tedy jak se mu jevila v době hrozícího nebo trvajících útoku. Podle důvodové zprávy k tomuto zákonu bylo jeho smyslem rozšíření mezi nutné obrany, což v praxi znamená zúžení výčtu okolností, které musí brát obránce v úvahu a tím jeho menší zatížení při rozhodování o způsobu obrany. Přiměřenost nutné obrany je třeba hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která odvracela útok, tj. podle toho, jak se čin útočníka jevil tomu, kdo jej odvracel“⁴⁴ Dolenský se k novele vyjádřil slovy: „Novela chce meze nutné obrany rozšířit. Provedenou změnu textu je tedy třeba chápat v tomto smyslu. Proto mám za to, že novela činí obranu závislou pouze na způsobu útoku a že nevyžaduje srovnávání hrozící a způsobené škody. Jestliže je tento výklad správný, přináší novela výrazné rozšíření mezi dovolené obrany“⁴⁵ Byť novelu lze hodnotit jako přínosnou a reagující na aktuální potřeby společnosti⁴⁶, přinesla s sebou také některé nejasnosti při výkladu institutu nutné obrany, zvláště co se „způsobu útoku“ týče, které spadají pod sporné momenty nutné obrany, kterým se tato práce dále věnuje.

Současný trestní zákoník pak zachoval definici nutné obrany tak, jak byla uvedena v původním trestním zákoníku po novele z roku 1993.

⁴⁴ USNESENÍ Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 1347/2008, NS ČR sp. zn. 6 Tdo 339/2008: „Je přitom na místě zmínit, že zákonem č. 290/1993 Sb. bylo upraveno znění ustanovení § 13 tr. zák. tak, že bylo zdůrazněno posuzování nutné obrany z hlediska subjektivního stavu obránce, tedy jak se mu jevila v době hrozícího nebo trvajících útoku.“

⁴⁵ DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). Bulletin advokacie. Praha, 1994, č. 1, Op. cit., s. 19-20.

⁴⁶ Smyslem novely trestního zákona zákonem č. 290/1993 Sb. bylo rozšířit výklad institutu nutné obrany ve prospěch obránců, a zamezit na počátku 90. let minulého století převažujícímu restriktivnímu výkladu podmínek nutné obrany. Viz. NSS ČR 1 As 35/200.

2.1.2 Platná právní úprava institutu nutné obrany

V současném platném trestním zákoníku je nutná obrana upravena v § 29, který k institutu nutné obrany stanoví:

(1) *Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.*

(2) *Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.*

Právní nauka a praxe v souvislosti s právní úpravou nutné obrany mluví o negativním vymezení skutkové podstaty, tedy se nebude jednat o trestný čin v případě, že osoba naplní typové znaky trestného činu, nebudou-li zároveň splněny podmínky vymezené v § 13 odst. 1 trestního zákona (protiprávnost). Nutná obrana sama o sobě již ze zákona vylučuje společenskou nebezpečnost a protiprávnost činu obránce.

Trestněprávní teorie dovodila, že v případě nutné obrany musí být kumulativně splněny následující základní podmínky:⁴⁷

- skutečný bezprostředně hrozící nebo trvající útok,
- na zájem chráněný trestním zákonem,
- obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Nad rámec uvedených podmínek uváděných literaturou lze považovat za nutné, zařadit mezi podmínky nutné obrany vůli k nutné obraně ze strany obránce. Jak už bylo řečeno, nutná obrana je právem, nikoli povinností a z dosavadní praxe je zřejmé, že pro jednání v nutné obraně se vyžaduje, aby obránce chtěl a jednal v nutné obraně. Dále se k tomuto vyjadřuje kapitola zabývající se putativní obranou, respektive omylem osoby o skutečnostech podřaditelných pod jednání v nutné obraně.

Parafrázováním uvedeného ustanovení lze říci, že nutnou obranou se rozumí čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, přičemž o nutnou obranu se nejedná, byla-li nutná obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Jednání obránce v nutné obraně namířené proti útočníkovi

⁴⁷ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. Vydání. Praha: Leges, 2013, 968 s. 259, obdobně též ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. Vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 218.

za dodržení podmínek a mezí nutné obrany není trestným činem, byť by se jinak o trestný čin jednalo. Jde tedy o okolnost vylučující protiprávnost a trestní odpovědnost za takový čin jinak trestný od počátku nenastává. Pokud však podmínky nutné obrany splněny nejsou, může být obránce (pachatel) trestně odpovědný.

Smyslem ustanovení o nutné obraně je stejně jako u institutu krajní nouze poskytnout dostatečnou ochranu zájmů jednotlivců i společnosti chráněným zákonem v situaci, kdy není možný zásah veřejných orgánů.⁴⁸ Na rozdíl od jednání v krajní nouzi, na které je kladen požadavek subsidiarity, tedy že se útoku nebylo možné vyhnout jiným způsobem, u jednání v nutné obraně tento požadavek absentuje.⁴⁹ „Ve vztahu ke krajní nouzi je nutná obrana případem speciálním, privilegovaným. Místo jakéhokoli nebezpečí (krajní nouze) je tu útok (úmyslné protiprávní jednání člověka, útok je vlastně kvalifikovaným nebezpečím). Škoda nevzniká komukoli (krajní nouze), ale pouze útočníkovi. Vůči útočníkovi není třeba tolik ohledu a je spravedlivé, aby se především on podílel na škodě, která vzešla z jeho jednání“.⁵⁰

Stejně tak podle komentáře se nutnou obranou rozumí takové jednání, kterým někdo odvrací hrozící nebo trvající útok na zájmy chráněné trestním zákonem (nejčastěji útok proti životu či zdraví nebo útok proti majetku). Jednání, které takový útok odvrací, je jednáním oprávněným, a tudíž beztrestným. Nutná obrana je zvláštním (privilegovaným) případem krajní nouze, přičemž její odlišné podmínky od obecného ustanovení o krajní nouzi jsou odůvodněny skutečností, že subjekt jednající v nutné obraně neuplatňuje své právo proti jinému právu, ale proti bezpráví, a důsledky způsobené ochranou postihují toho, kdo útok (nebezpečí) vyvolal.⁵¹

⁴⁸ CHMELÍK, J. a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Linde, 2009, s. 146.

⁴⁹ Na rozdíl od krajní nouze podle § 14 TresZ. není podmínkou nutné obrany její subsidiarita, neboť jednání v nutné obraně je právem občana. To znamená, že obránce nemusí hledat způsob, jímž by se hrozícímu nebo trvajícímu útoku vyhnul (např. útekem), rozhodne-li se přistoupit k obraně. Viz. ROZSUDEK Nejvyššího soudu ze dne 13. 9. 2006, sp. zn. 3 Tdo 840/2006-I. Obdobně též USNESENÍ Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 5. 2011, sp. zn. 6 Tdo 93/2011 a ROZSUDEK Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 3. 2006, sp. zn. 7 Tdo 272/2006.

⁵⁰ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. Vydání, Praha: Leges, 2013, s. 968, Op. cit. s. 259.

⁵¹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. Vydání. Praha: C. H. Beck 2012, s. 1464, s. 250.

Podle Hrušky „hranice dovolené obrany jsou nastaveny tak široce, že obrana může být dokonce „zjevně nepřiměřená“, je tedy dovolena obrana, jež výrazně překračuje, co je v dané situaci nezbytné k odvrácení útoku. Kritickou hranicí je až provedení obrany „zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku“, v tomto okamžiku se již jedná o vybočení z mezí nutné obrany“⁵² K vybočení z mezí nutné obrany (excesu) se podrobněji vyjadřujeme v dalších částech této práce.

K jednání v nutné obraně je zásadně oprávněn každý, ovšem s tím vědomím, že u některých osob podléhá jejich jednání dalším omezením vyplývajícím ze zvláštních předpisů.⁵³ Přípustnost nutné obrany může být těmito zákony fakticky zúžena, neboť například v případě příslušníků ozbrojených složek při výkonu veřejné moci musejí být splněny další podmínky např. pro oprávněné použití zbraně.⁵⁴ Tedy v případě jejich nedodržení by jednání těchto osob nemuselo být posouzeno jako obrana. Logicky se rovněž připouští výkon nutné obrany ve prospěch třetí osoby, tedy případy, kdy jiný vystoupí na obranu jiného. Záměrně neuvádíme pojem „pomoc v nutné obraně“ nebo „pomocník v nutné obraně“, neboť tyto termíny ne zcela přesně vystihují jejich pravou podstatu. Pod pojmem pomoc v nutné obraně si pravděpodobně představíme situaci, kdy třetí osoba přijde na pomoc napadenému již ve fázi bojového střetu. Přesto však s ohledem na to, že útok může mít i trvalý charakter (např. omezování osobní svobody, týrání apod.), je lépe hovořit právě o vystoupení na obranu jiného.

Pokud obrana směřuje proti útočníkovi, z logiky věci plyne, že tak postihuje primárně jeho zájmy (zdraví, v extrémních případech život, ale i majetek), ale může svým výkonem zasáhnout i do chráněné sféry třetích osob, které se na útoku nijak nepodílejí a pouze se náhodně na místě vyskytují. Pro představu obránce využije cizího předmětu k odražení útoku a ten znehodnotí (např. útočníkovi rozbije o hlavu porcelánovou vázu z období dynastie Ming, protože nic jiného po ruce nebylo) nebo poruší jiné právem chráněné

⁵² HRUŠKA, J. Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku. Trestní právo. 2007, č. 12, Op. cit. s. 15.

⁵³ Například zákon č. 273/2008 Sb. o Policii České Republiky, v platném znění.

⁵⁴ Podle § 56 zákona o Policii ČR je policista oprávněn použít zbraň v nutné obraně nebo krajní nouzi a pouze za podmínky, že užití donucovacích prostředků by bylo zřejmě neúčinné.

zájmy.⁵⁵ V těchto případech lze jednání obránce ospravedlnit podle podmínek krajní nouze.

Můžeme už jen doplnit, že samozřejmě existují případy, kdy je útočníků více a proto jen odkazujeme na rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky, podle kterého platí premisa, že útok prováděný více osobami „*nutně předpokládá aktivní činnost každého z nich a v takovém případě je nutná obrana přípustná proti kterémukoli útočníkovi, nikoli jen proti hlavnímu z nich*“.⁵⁶

Protože stejně ale nakonec posuzování konkrétního případu nutné obrany jako okolnosti vylučující protiprávnost s přihlédnutím ke specifickým znakům konkrétního případu je zcela v rukou orgánů činných v trestním řízení, a tedy někdy nakonec i nezávislých soudu, v další části této práce podrobně rozebíráme jednotlivé podmínky nutné obrany a její meze tak, jak jsou uvedeny v zákoně a judikatuře.

⁵⁵ Literatura uvádí příklad zmocnění se zbraně třetí osoby k obraně, nebo porušení pravidel silničního provozu při pronásledování únosce.

⁵⁶ ROZHODNUTÍ Nejvyššího soudu ze dne 30. 12. 19551, sp. zn. Tz 349/55.

3 Podmínky nutné obrany

3.1 Útok

Předtím, než bude přistoupeno k rozboru samotného pojmu útoku, je vhodné poznamenat, že striktně vzato je skutečný (reálný) útok elementární podmínkou nutné obrany. Samotný akt útoku totiž, jak bude dále uvedeno, rozlišuje osobu útočníka od obránce. Není-li útok skutečný, nemůže se jednat o nutnou obranu. Jestliže ale útok prokazatelně existuje v představách obránce, ač ve skutečnosti tomu tak není, může jít o domnělou tzv. (putativní) obranu.⁵⁷

Zákonná definice útoku neexistuje a jedná se tedy o abstraktní pojem. Teorie a praxe dovodila, že útokem je protiprávní jednání člověka ve formě konání nebo opomenutí pro společnost nebezpečné. Útokem je jednání ohrožujícím nebo porušujícím zájmy chráněné trestním zákonem, a to jak zájmy celospolečenské, tak individuální.⁵⁸ Nutná obrana tedy směřuje proti útoku, který přímo hrozí nebo trvá a který společenské vztahy chráněné trestním zákoníkem ohrožuje nebo porušuje.⁵⁹ Jak bylo uvedeno výše, útok nemusí mít charakter trestného činu a nutná obrana je proti němu v zásadě přípustná, také vykazuje-li znaky přestupku či soukromoprávního deliktu. V této části práce se však dále zaměříme zejména na útok jako jednu z podmínek nutné obrany v trestním právu. Nicméně i podle Císařové pojem útočníka bývá většinou totožný s pojmem pachatele trestného činu.⁶⁰ Domnívám se, že s tímto názorem můžeme souhlasit i v dnešní době.

Podle komentáře pak „útok je úmyslné protiprávní jednání (konání i opomenutí) člověka (včetně osoby nepříčetné, dítěte nebo osoby jednající ve skutkovém omylu), který je pro společnost škodlivé (nebezpečné) a má znaky trestného činu, přestupku či jiného deliktu. Jednání dovolené (včetně nutné obrany a krajní nouze) nelze pokládat za útok, a proto proti němu nelze použít nutnou obranu. Z toho důvodu se pachatel násilného trestného činu, který svým protiprávním útokem vyvolal nutnou obranu poškozeného, nemůže sám při ochraně své tělesné integrity proti razantní obraně odvolávat na vlastní

⁵⁷ MLČÁK, Miroslav. Nutná obrana I. - útok [online]. 2000. Dostupné na: <http://trestni.juristic.cz/45620/clanek/trest3.html>

⁵⁸ NOVOTNÝ, O. a kol. Trestní právo hmotné, I. Obecná část. Praha: Codex, 1997, s. 141.

⁵⁹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 260 násl.

⁶⁰ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. AUC 1/1986, s. 29.

nutnou obranu.“⁶¹ Jako příklad opomenutí literatura uvádí neoprávněné setrvání v cizím obydlí, což potvrzuje i judikatura.⁶²

Podobně se vyjadřuje i Novotný, když uvádí, že „podle gramatického výkladu slova *útok* jde vždy o aktivní konání. Jsou však situace, kdy i nečinnost je útokem. Například je tu protiprávní stav (někdo je zavřen v místnosti). Máme za to, že útokem je nečinnost toho, kdo je za to odpovědný, když takový stav svou nečinností dále prodlužuje“⁶³, nebo zavínil. Útok pak může mít formu konání, ale i opomenutí. Například když majitel venčí psa v parku, který bez povelu napadne a pokouše dítě a majitel psa nijak nezasáhne, aby útoku zabránil. Jednání majitele pak bude posuzováno jako útok ve smyslu § 29 TrestZ.⁶⁴

Často se lze setkat s názory, zvláště u laické veřejnosti, že pojem útoku je vykládán v užším smyslu jako napadení, tedy samotný zpravidla fyzický akt s cílem ublížit jinému nebo překonat jeho odpor, přičemž však pojem útoku je mnohem širší než samotný pojem napadení, tedy násilné jednání. Útokem totiž může být jednání násilné i nenásilné, komisivní i omisivní zahrnující tedy veškeré jednání směřující proti chráněným zájmům.

Útokem může být tedy pouze jednání člověka, které naplnilo zákonem požadované znaky útoku, tedy také společenskou nebezpečnost a protiprávnost. Jen takové jednání totiž ospravedlňuje nutnou obranu. Za útok odůvodňující jednání v nutné obraně tak nelze považovat útok zvířete, který odůvodňuje krajní nouzi. To neplatí, je-li zvířete použito jako nástroje, živé zbraně (majitel pošve psa proti obránci). Útok je tak určitý druh nebezpečí hrozící zájmům chráněným trestním zákonem. Nevyžaduje se, aby samotný útok byl trestným činem a ani útočník nemusí být trestně odpovědným. Může se tedy jednat o osobu nepřičetnou, dítě, osobu jednající ve skutkovém omylu, pro účely nutné

⁶¹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. Vydání. Praha: C. H. Beck 2012, s. 1464, Op. cit., s. 250.

⁶² „Podmínky nutné obrany ve smyslu ustanovení § 13 tr. zák. mohou být splněny i v případě, kdy oprávněný uživatel domu nutí jiného jednáním, které by jinak bylo trestným činem, např. pohrůžkou násilí, aby odešel z místa, které požívá ochrany domovní svobody a na němž neoprávněně setrvává“. Citováno z: USNESENÍ Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 25. 6. 1996, sp. zn. 4 To 360/96.

⁶³ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. Praha: Lexis-Nexis, 2006, Op. cit., s. 44.

⁶⁴ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. Vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 219.

obranu se jejich jednání posuzuje jako útok podle ve smyslu § 29 TresZ.⁶⁵ Z pojmu útoku plyne požadavek, aby se jednalo o čin protiprávní.

Právní nauka se zabývá posouzením, zda protiprávnost v případě útoku chápat v objektivním, nebo subjektivním smyslu.⁶⁶ Dnešní převažující názor právní nauky a praxe chápe protiprávnost jako znak útoku v objektivním smyslu, tedy pro naplnění znaku protiprávnosti postačuje, že útok je společensky škodlivý a nebezpečný, způsobilý ohrožovat nebo porušovat zájmy chráněné trestním zákonem. Nutné obrany tak tedy obecně lze použít i proti jakkoli nepřičetnému nebo pro nedostatek věku trestně neodpovědnému.⁶⁷ Právní norma působí proti každému člověku bez ohledu na jeho věk, duševní zdraví a jeho rozumovou vyspělost. Skutečnost, že takovou osobu nelze případně trestně stíhat, např. pro nedostatek věku, přičetnosti apod., neznamená, že jednání takové osoby není pro společnost nebezpečné a nemůže naplňovat znaky útoku a tedy vylučovat užití nutné obrany proti němu.

Z dikce ustanovení § 29 TresZ o nutné obraně je zřejmé, že nutná obrana není podmíněna páčáním trestného činu, ale pouze přímo hrozícím nebo trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákonem, tedy není nutný požadavek, aby se útoku dopouštěl trestně odpovědný jedinec. Dle našeho názoru by další požadavky kladené na obránce v době trvajícího nebo hrozícího útoku, aby zkoumal a posuzoval navíc stav myslí útočníka a rozhodoval, zda útok může odvrátit jinak, byly nemístné a v rozporu účelem a

⁶⁵ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. Vydání. Praha: Leges, 2013, s. 250.

⁶⁶ Například podle Solnaře bylo nutné protiprávnost útoku vykládat v z hlediska subjektivního pojetí protiprávnosti, tzn. jako znak kvalifikující čin jako takový, který odporoval právní normě jako pravidlu chování, a tedy nepokládal nutnou obranu za přípustnou proti útoku duševně chorým, dětem, zvířatům, ledaže by obránce věděl, že jde o takovou osobu. Obdobně též NOVOTNÝ, O. a kol. Trestní právo hmotné, I. Obecná část. Praha: Codex, 1997, s. 141, podle kteréžto učebnice je třeba pokládat čin těchto osob za nebezpečí odůvodňující stav krajní nouze s tím, že je vyžadována podmínka, že nebezpečí nebylo možné odvrátit jinak. Obdobně též NÝVLTOVÁ, I. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. Trestněprávní revue, 2003, č. 7, s. 204.

⁶⁷ Podle druhého názoru, který nutnou obranu proti útokům dětí a nepřičetných nepřipouští, ale posuzuje je toliko jako jednání odůvodňující krajní nouzi, bychom mohli v zásadě hovořit o dvou kategoriích útočníků. První z nich by tvořili útočníci trestně odpovědní, proti kterým je nutná obrana přípustná a druhou z nich trestně neodpovědní, proti kterým nutná obrana přípustná není. Bylo by poté na obránci, aby v případě útoku nejprve analyzoval útočníka a následně jednal buď podle podmínek krajní nouze (mj. subsidiarita a proporcionalita), nebo podle podmínek nutné obrany. Byť první pojetí protiprávnosti útoku (subjektivním) do určité míry chápeme, protože děti, nepřičetné nebo osoby jednající ve skutkovém omylu „za to“ v mnoha případech nemohou, nelze jejich ochranu pouze přenášet na obránce a priori proti nim vyloučit použití nutné obrany.

smyslem nutné obrany a přikláníme se tedy jednoznačně k naplnění znaku protiprávnosti útoku v jeho objektivním pojetí. Nad rámec toho lze dále uvést, že v případě útoku takové osoby je mnohdy nebezpečí vyšší, neboť její jednání mnohdy nelze předem ani předvídat.

Jako příklad, kdy nebyla splněna podmínka útoku pro aplikaci nutné obrany, je možno uvést případ pachatele v penzijním věku, který, kráčeje po chodníku, úderem do hlavy francouzskou holí srazil cyklistku z kola, přičemž cyklistka utrpěla následkem pádu zranění s více jak měsíční pracovní neschopností, za což byl důchodce uznán vinným trestným činem ublížení na zdraví. Pachatel (důchodce, pozn. aut.) se obhájoval poukazem na jednání v nutné obraně, přičemž uváděl, že cyklistku jedoucí proti němu na chodníku chápal jako útok na svou osobu a hrozbu nebezpečí střetu s ní, i s ohledem na dřívější negativní zkušenost s jiným cyklistou, který ho měl srazit a způsobit mu zranění. Nejvyšší soud k tomu uvedl, *„že pokud obviněný v této souvislosti argumentoval, že mu ze strany poškozené hrozil útok, když proti němu jela na kole po chodníku, po němž se on pohyboval za pomoci dvou francouzských holí, nelze tomuto tvrzení přisvědčit (rozhodně ne v tvrzení o hrozbě útoku), neboť se jednalo toliko o jeho verzi skutkového děje, která skutkovým zjištěním učiněným soudem prvního stupně a následně potvrzeným soudem odvolacím bezesbýtku neodpovídá“*.⁶⁸ Nad rámec potřeby této práce je uvedeno, že dotyčný pachatel se podobného excesu nedopustil poprvé. Soudy tak zcela správně vyloučily možnost použití nutné obrany, neboť útok na zájmy chráněné trestním zákoníkem v žádném případě nehrozil.

3.1.1 Trvající a přímo hrozící útok

Podmínka přímo hrozícího nebo trvajícího útoku je pro posouzení, zda jednání obránce splňuje podmínky nutné obrany a nejde tak o vybočení z mezí nutné obrany (exces), zásadní a klíčová, neboť pouze proti takovému útoku je nutná obrana přípustná. Podmínkou nutné obrany je mimo jiné to, že ten, kdo jedná v nutné obraně ve smyslu § 29 odst. 1, 2 TrestZ. odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem.⁶⁹ Útok musí existovat v době jeho odvracení, což znamená, že útok musí přímo

⁶⁸ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 12. 1. 2010, sp. zn. 8 Tdo 1623/2010.

⁶⁹ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 16. 10. 2013, sp. zn. 8 Tdo 1071/2013.

hrozit nebo trvat. Obrana musí být současná s útokem.⁷⁰ Pokud skončil útok, skončila i možnost právně posuzovat jednání obránce jako nutnou obranu.

Bezprostředně hrozící útok je možné definovat tak, že se jedná o útok vytvářející bezprostřední nebezpečí pro chráněné zájmy a je zjevné, že útok musí nevyhnutelně začít v nejbližší době. Útok sám ještě začít nemusí, ale jeho reálný začátek je očividný a nevyhnutelný, takže pokud by se obránce nebránil, vedlo by to k započetí útoku. Přímo hrozící útok je třeba posuzovat podle konkrétních okolností případu. Útoku může předcházet hrozba, z které musí být zjevné, že bezprostředně po ní bude následovat útok. Hrozba útoku může být slovní nebo může vyplývat z jednání útočníka konkludentně, například když útočník namíří na jinou osobu zbraň. Napadenému je tedy ponechána možnost zaútočit jako první ve snaze útoku předejít v duchu staré dobré zásady, že nejlepší obranou je útok. Nicméně iniciace útoku musí vycházet od útočníka a je to právě jeho iniciativa, která vede k rozlišení útočníka a obránce. Proti vyvolané nutné obraně se pak nelze dovolávat vlastní nutné obrany. Rozhodujícím časovým úsekem je tak okamžik, kdy se z hrozícího útoku stane přímo hrozící útok, tedy když je očividné, že po hrozbě bude bezprostředně a nevyhnutelně následovat útok. V případě útoku mající charakter trestného činu můžeme jako pomocné kritérium použít vývojová stadia trestné činnosti. Počátek nutné obrany se pak zpravidla bude shodovat s okamžikem, kdy útok přejde do stadia pokusu jako jednání směřující bezprostředně k porušení zájmů chráněných zákonem. Jednání útočníka mající charakter přípravy trestného činu zpravidla za přímo hrozící útok v zásadě považováno nebude.⁷¹

Podle Nejvyššího soudu České republiky „*nutná obrana není přípustná proti útoku teprve připravovanému, který ještě bezprostředně nehrozí, ani proti útoku, který již skončil. Dovolena není ani obrana, která je zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Přiměřenost obrany se posuzuje podle objektivních okolností případu (zejména jakým způsobem byl útok realizován, v jakém prostředí k němu došlo apod.), přičemž nelze pominout ani úsudek bránící se osoby, k jejímuž psychickému stavu vyvolanému útokem je třeba přihlížet*“.⁷² Při hodnocení, zda útok přímo hrozí nebo trvá, je pak nutné zohlednit

⁷⁰ CHMELÍK, J. a kol. Trestní právo hmotné obecná část. Praha: Linde 2009, s. 147.

⁷¹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 262. Obdobně též MATYS, K. a kol. Trestní zákon. Komentář. Praha: Orbis, 1975, s. 95.

⁷² USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007, sp. zn. 6 Tdo 66/2007.

psychický stav obránce a jeho rozpoznávací schopnosti, respektive jak on sám nebezpečí bezprostředního útoku vnímá se zřetelem k tomu, že se ocitl ve stresující situaci, která vyžaduje okamžité rozhodnutí, což je mnohdy složité i pro držitele černého pásu v karate nebo zkušeného jogína.

Nicméně v určitých případech může samotný projev úmyslu (tedy je zcela jednoznačné, že útok přijde) spáchat trestný čin ospravedlnit nutnou obranu. Uvažujeme tu případy, kdy například osoba vyhlášená agresivním napadáním ostatních a tím, že nechodí pro ránu daleko, projeví úmysl někomu ublížit. Nebo případ pohružky bezprostředního násilí při trestném činu loupeže. Má se za to, že ač se ještě nemusí jednat o bezprostředně hrozící útok, požadovat v těchto případech na obránci, aby čekal na ten správný okamžik přímo hrozícího útoku nebo na útok samotný, je poněkud nemístné a jistě ne v souladu s účelem a smyslem institutu nutné obrany.

Nutná obrana je možná do doby ukončení útoku. Proti ukončenému útoku není nutná obrana přípustná. Za ukončený útok je považován stav, kdy nebezpečí pro napadené chráněné zájmy dále netrvá, nebo tyto zájmy byly již porušeny a nehrozí nebezpečí dalších škod. Nutná obrana má tedy své zákonné meze a časové meze dané tím, že útok trvá či bezprostředně hrozí, a není přípustné za tyto meze nutnou obranu rozšiřovat.⁷³ K problematice časového ukončení útoku, kdy není možné konec útoku jednoznačně a bezpečně provedenými důkazy určit, se vyjádřil Nejvyšší soud České republiky, z něhož lze usuzovat, že je třeba tyto případy posuzovat v duchu zásady *in dubio pro reo*, a stran skončení či neskončení útoku učinit závěr, že útok v době činu trval, tedy ve prospěch obránce tak, že podmínky nutné obrany jsou splněny.⁷⁴

V případě aplikace institutu nutné obrany je třeba rozlišovat mezi dobou ukončení útoku a dokonáním trestného činu.⁷⁵ Podle právní nauky je možné nutnou obranu použít i po dokonání trestného činu, což je možné ilustrovat na příkladu krádeže, kdy zloděj již odnáší odcizené věci. Trestný čin krádeže byl sice dokonán, ale útok na majetkové zájmy

⁷³ USNESENÍ Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 25. 5. 197, sp. zn. 7 Tz 18/67.

⁷⁴ USNESENÍ Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 4. 1990, sp. zn. 11 To 27/90: „Při užití důvodu vylučujícího protiprávnost podle § 13 tr. zák. o nutné obraně nemůže soud vycházet ze závěru, že útok ze strany poškozeného „velmi pravděpodobně neskončil“. Nelze-li tuto otázku provedenými důkazy zjistit zcela bezpečně, je nutno vycházet ze zásady *in dubio pro reo* a stran skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době činu obviněné, která se mu bránila, trval“.

⁷⁵ tj. naplněním všech znaků skutkové podstaty trestného činu.

jako zájmy chráněné trestním zákonem nadále trvá.⁷⁶ Naproti tomu v případě, že zloděj po nezdařeném pokusu odcizit napadenému věci z místa činu utíká, nutná obrana přípustná není, neboť útok na majetkové zájmy již netrvá.⁷⁷ Stejně tak je nepochybné, že pokud obránce útok útočníka odrazil a útočník například leží na zemi, nebo z místa utíká, žádný útok z jeho strany už nehrozí a nutná obrana již není přípustná. Jednalo by se v případě dalšího jednání obránce, který například útočníka v odvetě napadne, hodí po něm dlažební kostku apod., o exces (v tomto případě exces extenzivní, k čemuž se vyjadřujeme v dalších částech této práce). Nutná obrana je tedy vyloučena v případě, že útok byl již ukončen nebo přerušen. Za ukončení útoku pak není možné považovat přestávku v boji, po které je možné očekávat jeho pokračování. Nutná obrana nesmí být odvetou za již uskutečněný útok, obránce nemůže být samozvaným mstitelem bezpráví, jinak se sám pak bezpráví dopouští.

Právní teorie se zabývá i útokem vyprovokovaným, například žertem, nemístnou narážkou apod., přičemž vyprovokovaný útok sám o sobě možnost užití nutné obrany nevylučuje. Obránce ale nesmí jednat v úmyslu útok vyprovokovat, aby pak mohl spáchat proti útočníkovi trestný čin a odpovědnosti se zbavit dovoláváním se nutné obrany. Provokace útoku je v tomto případě nutno považovat za prostředek spáchání trestného činu a o nutnou obranu od počátku nejde, neboť následné obraně útoku nelze přisuzovat charakter nutné obrany.⁷⁸ Byť teorie i judikatura se s vyprovokovaným útokem do jisté míry vypořádaly, domnívám se, že by nebylo od věci podobné situace z nutné obrany úplně vyloučit, třeba zákonnou úpravou institutu nutné obrany, ono totiž právní povědomí společnosti o tom, že se na tato jednání nutná obrana nevztahuje, je nedostatečné a mohlo by se tím předejít řadě nešťastných a zbytečných případů.

Pro úplnost dodávám, že za útok lze v určitých případech považovat i zákrok ze strany státní moci, například tedy policisty (příslušníka ozbrojených sborů). Obecně platí, že v případě jeho výkonu se jedná o okolnost vylučující protiprávnost (zásahy státní moci jsou nezbytné k udržení veřejného pořádku), tedy proti nim nutná obrana přípustná není, ale jak nahlížet na situace, kdy tento překročí meze svých oprávnění svěřené mu

⁷⁶ SOLNAŘ, V. Základy trestní odpovědnosti, 1. vydání, Academia, Praha 1972, s. 105. Obdobně též ŠÁMAL, P., RIZMAN, S., PÚRY, F. Trestní zákon. Komentář. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 100.

⁷⁷ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 262.

⁷⁸ ŠÁMAL, P., PÚRY, F. RIZMAN, S. Trestní zákon. Komentář. 5. Vydání. C. H. Beck, Praha 2003, s. 114.

zákonem? Proti takovému jednání, mající povahu nedovoleného útoku, je nutná obrana už přípustná, což dokládá již rozhodnutí soudu z období první republiky: „*Proti úřednímu výkonu jest vyloučena nutná obrana, leč by se výkon úřední osoby sám jevil bezprávným útokem (byl by nedovolený, zakládal by zločin zlého užívání moci úřední, nenáležel by vůbec k působnosti úřední osoby)*.“⁷⁹ Shodně podle Solnaře je proti takovým úkonům veřejných činitelů nutnou obranu připustit, neboť takové vady jednání je povahy úkonu úředních osob zbavují.⁸⁰ V dnešní době lze mluvit o případném zneužití pravomoci úřední osoby.⁸¹

Problematickou se jeví i přípustnost nutné obrany proti jednání na základě rozkazu nadřízeného, pokud obsah rozkazu má sám charakter protiprávního útoku. Podle Solnaře nutná obrana proti plnění rozkazu pravděpodobně přípustná není, neboť provedení rozkazu je po právu.⁸² Podle komentářové literatury⁸³ je rozkaz formou velení, jde o projev vůle nadřízeného vůči podřízeným příslušníkům ozbrojených sil. Podřízený pak nemusí zkoumat, zda nadřízený nepřekročil při vydání rozkazu svou pravomoc nebo zda je v souladu s právním řádem. Pouze pokud by byl splněním rozkazu zjevně spáchán trestný čin, je jeho povinností splnění takového rozkazu odepřít. Je nepochybné, že pokud by ve smyslu vydaného rozkazu jednal sám nadřízený, proti jeho jednání by byla nutná obrana přípustná. Jak tedy nahlížet na jednání podřízeného při plnění takového rozkazu a proti němu na nutnou obranu? Přijmout názor Solnaře, podle kterého by proti takovému jednání nutná obrana patrně přípustná nebyla, s vědomím toho, že jak Solnař dále uvádí, je možné bránit se pomocí dostupných opravných prostředků, se jeví značně problematické. Z mého pohledu vzhledem k dikci současného znění nutné obrany uvedené v trestním zákoníku, s přihlédnutím k současné judikatuře a účelu a smyslu nutné obrany musí být nutná obrana proti takovému plnění rozkazu, kterým je zjevně páčán trestný čin, přípustná. Nutná obrana jako okolnost vylučující protiprávnost chrání primárně napadeného a jak bylo již mnohokrát uvedeno, slouží jako prostředek proti bezpráví, které bezpochyby takový výkon rozkazu přináší. To ovšem dozajista

⁷⁹ ROZHODNUTÍ Nejvyššího soudu ze dne 10. 4. 1930 sp. zn. Zm I 288/29.

⁸⁰ SOLNAŘ, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Academia, 1972 s. 104.

⁸¹ § 329 TresZ.

⁸² Tamtéž.

⁸³ JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a literaturou. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s 451 až 452.

s důrazným ohledem na konkrétní okolnosti případu, obsah rozkazu, jeho provádění a v neposlední řadě jeho účel a smysl. Mám tím na mysli, že bude rozdílně nahlíženo například na protiprávné zadržení osoby v mezích svěřených pravomocí oproti například na napadení příslušníkem ozbrojených sil na základě rozkazu. Dojít obecného závěru je podle mého názoru obtížné a bude na orgánech činných v trestním řízení, aby případ komplexně posoudily v konkrétním případě.

Podle Nejvyššího soudu České republiky podmínky nutné obrany nejsou vyloučeny v případě, že napadený jednal v afektu.⁸⁴ Stále je nutné mít na zřeteli, že je to útočník, kdo svým protiprávním jednáním situaci, za které bylo užito nutné obrany, sám vyvolal. „*Ustanovení o nutné by se tedy mělo uplatňovat co nejširěji a nejvýrazněji ve prospěch obránce.*“⁸⁵

Okamžik ukončení útoku musí být jasně prokázán provedenými důkazy. V případě pochybností se postupuje podle zásady *in dubio pro reo*.

S ohledem na výše uvedené lze uzavřít, že nutná obrana není zásadně přípustná v těch případech, kdy útok byl úspěšně odvrácen a nehrozí nebezpečí jeho dalšího pokračování (obránce útočníka zpacifikoval), útočník již dosáhl svého a neohrožuje dále zájmy chráněné trestním zákonem (např. žhář podpálí stoh), nebo svého nedosáhl a útok na chráněné zájmy dále netrvá (viz. shora uvedený případ neúspěšné krádeže) anebo, pokud útočník sám dobrovolně od svého jednání upustí.⁸⁶ V tomto místě však považuji za nutné odkázat na další kapitolu této práce věnující se institutu občanského zadržení, a to právě s ohledem na uváděný příklad žháře utíkajícího od stohu.

⁸⁴ Sama skutečnost, že obviněný měl jednat v afektu vzteku, ještě nevylučuje nutnou obranu. Podstatné je, zda obranné jednání bylo či nebylo ve vztahu ke způsobu útoku zcela zjevně nepřiměřené. Viz. USNESENÍ Nejvyššího soudu České republiky ze dne 26. 2. 2009, sp. zn. 6 Tdo 1347/2008.

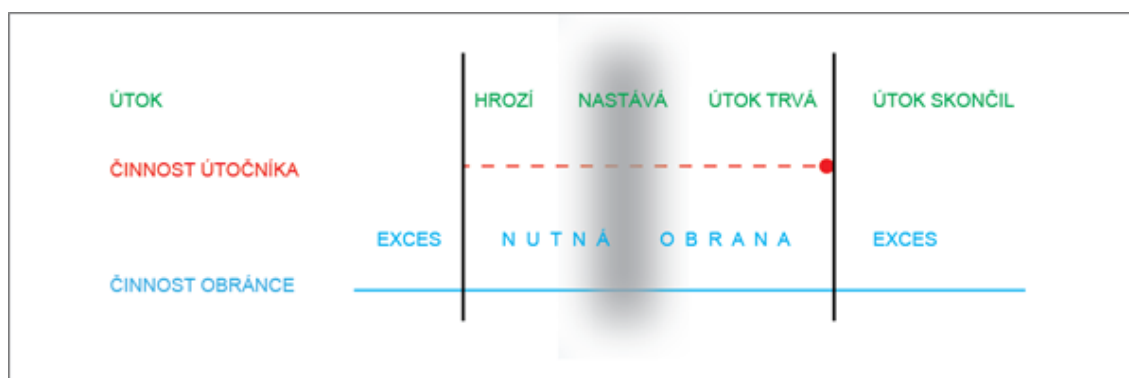
⁸⁵ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. Vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, Op. cit. s. 223.

⁸⁶ K dobrovolnému upuštění od útoku ovšem odkazujeme na USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 22. 9. 2005, sp. zn. 6 Tdo 917/2005, podle kterého „*na dobrovolné upuštění od dalšího jednání směřujícího k dokonání trestného činu je možné považovat jen takový přístup pachatele, z něhož vyplývá, že jsou splněny všechny podmínky pro to, aby mohl dokončit trestnou činnost, a také ví, že mu v jejím dokončení nic nebrání, tedy předpokládá a to třeba i mylně, že jeho trestná činnost je uskutečnitelná, a přesto se rozhodne od dokonání upustit.*“

3.1.2 Fáze útoku

Pro lepší ilustraci fází útoků je vhodné předložit v literatuře mnohokrát uváděnou tabulku znázorňující meze nutné obrany s jejím vysvětlením. Nutná obrana je přípustná do doby ukončení útoku a proti útoku bezprostředně hrozícímu. V případě, kdy útok ještě nezačal a bezprostředně nehrozí, nebo útok již naopak skončil, není nutná obrana přípustná a jednalo by se o vybočení obránce z mezí nutné obrany.⁸⁷

Obrázek 1: Meze nutné obrany

Zdroj: VÍT, M., REGULI, Z., CHVÁTALOVÁ, J.: Základy osobní obrany. Brno: Fakulta sportovních studií Masarykovy univerzity, dostupné na: http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/fsp/ps11/sebeob/web/pages/pravni_aspekty.html.

Na obrázku 1 je zelenou barvou vyjádřen průběh útoku v čase, červenou činnost útočníka a modrou činnost obránce. Dvě svislé černé čáry představují meze nutné obrany. Činnost obránce (nutná obrana) může probíhat pouze v těchto mezích. Tzn. tehdy, když přímo bezprostředně hrozí nebo trvá skutečný útok. Jestliže útok skončil, není co odvracet. Obránce může vybočit z těchto mezí dvěma způsoby. Buď svou činností zahájí proti domnělému útoku (útok není skutečný), útok tedy nehrozí (nejedná-li se ovšem o tzv. putativní obranu, tj. situaci, kdy útok existuje v představách obránce), nebo pokračuje v činnosti po skončení útoku (oplácení). V obou případech se jedná o exces, protože obránce neodvrací protiprávní jednání. Taktický problém pro obránce představuje především schopnost rozeznat, zda útok skutečně hrozí a kdy nastane. Každá sebeobránná situace je zcela odlišná a tuto hranici nelze všeobecně stanovit. Proto je naznačena jako

⁸⁷ Nutná obrana není přípustná proti útoku teprve připravovanému, který ještě bezprostředně nehrozí, ani proti útoku, který již skončil. Viz. USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007, sp. zn. 6 Tdo 66/2007.

mlhavá oblast na počátku útoku. Je to oblast, ve které musí obránce učinit rychlé rozhodnutí, kdy zahájit obranu. Důležité je jeho subjektivní posouzení nebezpečí.⁸⁸

3.1.3 Otázka zavinění u útoku

Otázka zavinění se vztahuje k formě jednání mající povahu útoku. Částečně jsem se tím již zabýval v podkapitole zabývající se útokem, respektive objektivním a subjektivním pojetím protiprávnosti, nicméně jsem toho názoru, že je vhodné se otázkou zavinění zabývat podrobněji. Byť z dikce § 29 TrestZ. požadavek, aby útok byl úmyslným jednáním, dle mého názoru ve shodě s názorem převažujícím (viz. výše) nevyplývá, v literatuře se názory na to různí.

Tak například podle Fr. Novotného za útok lze považovat pouze jednání úmyslné.⁸⁹ Pojetí Novotného odpovídá názoru, že proti jednání dětí, nepříčetných a osob jednajících ve skutkovém omylu lze použít jednání v krajní nouzi, tzn. podle podmínek subsidiarity a proporcionality. Tu by dále bylo možné zmírnit tím, že by se vůči těmto osobám připouštěla možnost způsobit škodu srovnatelnou u nutné obrany, přičemž taková analogie by podle Dolenského vedla k zúžení trestní odpovědnosti pachatele (obránce, pozn. aut.) v duchu přípustné analogie ve prospěch pachatele. Přesto však k tomuto pojetí nutně vyvstává otázka, jak lze spravedlivě po obránci požadovat, aby proti nepříčetnému (šílenému jedinci, pozn. aut.) použil jednání v krajní nouzi, když neví, že dotyčný útočník je šílený? Kratochvíl je zastáncem názoru, že útok musí být alespoň ve formě nedbalostního zavinění.⁹⁰

Jsem toho názoru, že nutná obrana by měla být zpravidla přípustná proti kterékoli formě jednání, tzn. úmyslnému, nedbalostnímu i jednání nezaviněnému a proti jakémukoli útočníkovi. U jednání v nutné obraně, které přichází v úvahu právě až po napadení, je absurdní požadovat rozlišování útočníků na trestně odpovědné a trestně neodpovědné. Přenášet odpovědnost na obránce je podle našeho názoru v rozporu s právem každého bránit sebe, své blízké a svůj majetek. Podle Kuchty v případě útoku

⁸⁸ VÍT, M., REGULI, Z., CHVÁTALOVÁ, J. Základy osobní obrany. Brno: Fakulta sportovních studií Masarykovy univerzity, dostupné na: http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/fsps/ps11/sebeob/web/pages/pravni_aspekty.html

⁸⁹ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis, 2006. s. 44, shodně též NOVOTNÝ, O. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: Codex, 1997, s. 141.

⁹⁰ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 374.

trestně neodpovědných „aplikace subsidiarity není vhodná jak z hlediska generální prevence (útěk obránce před takovými osobami, např. učitele před žáky, může u útočnicků i třetích osob vzbudit výsměch a nerespektování autority jak obránce, tak celého právního řádu), tak z hlediska individuální prevence (útěk může probudit u trestně neodpovědného útočnicka snahu pokračovat v útoku, dokončit jej nebo pokračovat v intenzivnějších útocích v budoucnosti).“⁹¹

Východiskem u útoku výše uvedených osob může být přísnější posuzování přiměřenosti použité obrany s ohledem na konkrétní případy, například věk a fyzickou vyspělost útočnicka ve vztahu k postavě a možnostem obránce apod.⁹² V případě útoku dětí je tento požadavek zřejmý s ohledem na jejich rozumovou a mravní vyspělost, respektive jejich neukončený fyzický a psychický vývoj.

Lze jen doplnit, že v tomto případě doznal výklad institutu nutné obrany podstatné změny, když dříve byla nutná obrana proti výše uvedeným osobám vyloučena.⁹³

3.1.4 Způsob útoku

Jen okrajově je v této kapitole zmiňován způsob útoku, neboť více je k tomu uvedeno v části této práce zabývající se přiměřeností nutné obrany. Již zmiňovanou novelou trestního zákoníku byl pojem „povaha a nebezpečnost útoku“ nahrazen nově pojmem „způsob útoku“. Pojem způsob útoku nelze úzce chápat pouze jako způsob útoku právě v okamžiku jeho samotného průběhu, ale je to ve své podstatě vyjádřením všeho, co je významné pro intenzitu a nebezpečnost útoku. Tedy objektivní i subjektivní (tzn. jak se útok jevil obránci) hodnocení celé situace. Způsob útoku zahrnuje rovněž i to, co obránci za dané situace hrozí, proti jakým chráněným zájmům útok směřuje (bude v zásadě rozdíl mezi např. útokem proti zdraví člověka anebo cestovnímu batohu, který má napadený u sebe). „V pojmu způsob útoku je vyjádřen nejen způsob, jakým je veden útok, ale i další okolnosti, za kterých byl útok spáchán, především osoba útočnicka, jeho vlastnosti a úmysly, útočnickem použité prostředky, místo útoku, součinnost dalších osob

⁹¹ KUČTA, Josef. Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: zvláštní část. Praha: C. H. Beck, 2009, Op. cit., s. 375.

⁹² Podmínky nutné obrany, respektive její (ne)přiměřenost zohledňují, jak je dále uvedeno dále, i fyzický stav a věk osoby pachatele.

⁹³ VOKOUN, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Praha: AUC Iuridica, 1989. č. III. s. 21.

apod.“⁹⁴ Proto také přiměřenost či nepřiměřenost obrany se posuzuje nikoli k použité obraně samotné, ale právě ke způsobu útoku (kdo útočí, jak, kdy, za jakých okolností, se zbraní, jakým druhem zbraně, apod., ale i stav obránce, jak jemu se útok jeví).

S tím pak souvisí provedení způsobu útoku, což je pojem užší, který se omezuje pouze na způsob, jakým útočník jednal. Podstatnou roli pak zaujímají prostředky použité k útoku (se zbraní, druh zbraně, beze zbraně, živý nástroj apod.), které se posuzují v rámci způsobu útoku. Jejich relevance spočívá v tom, že obránce z nich může usuzovat na intenzitu útoku a přizpůsobit povaze útoku svou obranu, případně prostředky použité k obraně.⁹⁵

Názor na nahrazení pojmu „povaha a nebezpečnost útoku“ pojmem „způsobu útoku“ není podle nauky jednotný. Současné pojetí „způsobu útoku“ a jeho výklad judikaturou však dává široký prostor pro posuzování konkrétních případů nutné obrany a širokou ochranu ve prospěch napadeného, včetně jeho subjektivního hodnocení. Přesto o nutnosti této změny, s ohledem na judikaturu, mám jisté pochybnosti, neboť mi není zcela jasné, co zákonodárce k této změně vedlo. Povahu a nebezpečnost útoku je možné interpretovat v zásadě stejně a přitom dle mého názoru tento lépe vystihuje podmínky pro aplikaci nutné obrany a její srozumitelnost pro laickou veřejnost. Nebude snad troufalé říci, že pod povahou a nebezpečností útoku si průměrně uvažující jedinec snáze představí konkrétní situace, než jaký nám dává široký pojem „způsob útoku“, jenž navíc zahrnuje podle judikatury i subjektivní hodnocení ze strany obránce, a který je tak srozumitelný snad jen soudům a protřelým právníkům, a to ještě těžko. Navíc i podle Lněničky⁹⁶ je možné, že tento nový pojem umožňuje i výklad zužující podmínky nutné obrany. Řešení snad by mohlo spočívat v úvahách de lege ferenda a případné novele ustanovení o nutné obraně, ale konkrétní řešení nenabízím.

⁹⁴ ROZSUDEK Nejvyššího soudu ze dne 13. 9. 2006, sp. zn. 3 Tdo 840/2006-I. Obdobně též USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 31. 5. 2011, sp. zn. 6 Tdo 93/2011, podle kterého „*pojem způsob útoku vyjadřuje nejen způsob provedení útoku, ale i další okolnosti charakterizující posuzovanou událost (mj. osobu útočníka, jeho vlastnosti a úmysly, jež se při útoku projevily, použité zbraně i hrozící součinnost dalších osob doprovázejících útočníka, jakož i další okolnosti, za nichž byl útok spáchán, a to za podmínky, že je možno podřadit pod pojem "způsob útoku" a že byly známé i zcela zjevné poškozenému obránci)*“.

⁹⁵ VÍT, M., REGULI, Z., CHVÁTALOVÁ, J. Základy osobní obrany. Brno: Fakulta sportovních studií Masarykovy univerzity, dostupné na: http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/fsps/ps11/sebeob/web/pages/pravni_aspekty.html

⁹⁶ LNĚNIČKA, J. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.) k diskusi. Bulletin advokacie. 1994.

3.2 Zájmy chráněné trestním zákonem

Aby bylo možné na jednání obránce aplikovat ustanovení o nutné obraně podle § 29 TrestZ., musí útok směřovat proti zájmu chráněnému trestním zákoníkem. Objekt trestného činu je obligatorním znakem skutkové podstaty trestného činu. Zpravidla je nutné jej dovozovat výkladem, protože jde o teoretickou abstraktní konstrukci. Podle komentářové literatury *„zájem chráněný trestním zákonem vyjadřuje objekt trestného činu, tedy společenský vztah, zájem či hodnotu, jejíž ochrana je zjištěna prostřednictvím trestního zákoníku. Je nezbytným znakem každé skutkové podstaty trestného činu (individuální objekt) a je podřazen skupinovému (druhovému), který vyjadřuje společné druhové rysy individuálních objektů jednotlivých trestních činů. Zájmy chráněné trestním zákoníkem jsou blíže rozvedeny v jednotlivých ustanoveních zvláštní části trestního zákoníku (život, zdraví, svoboda, čest, majetek a další). Bránit lze chráněné zájmy vlastní i zájmy jiného (individuální a kolektivní včetně zájmu státu). Pouze zájmy, které nejsou trestním zákoníkem chráněny, nemohou být oprávněně bráněny v nutné obraně“*.⁹⁷ Podle názoru Ústavního soudu *„Nutná obrana je dle soudní judikatury přípustná proti útoku přímo ohrožujícímu jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem...“*⁹⁸ Aby tedy nutná obrana byla přípustná, musí směřovat proti jednání ohrožujícímu nebo porušujícímu tyto trestním právem chráněné zájmy, neznamená to ovšem, že jednání útočníka musí naplnit všechny znaky trestného činu⁹⁹, byť tomu tak zpravidla bývá. Může se jednat o jednání beztrestné, nepostihované dle trestního zákoníku, například trestnost činu zanikla nebo jednání naplnilo znaky přestupku.

Ochranu je tedy nutno chápat kvalitativně, podle druhových zájmů chráněných trestním zákoníkem od těch nejdůležitějších, čemuž odpovídá systematika zvláštní části trestního zákoníku, a nikoli kvantitativně, respektive z hlediska intenzity zejména tam, kde je hranice ochrany poskytované trestním zákoníkem podmiňována určitou

⁹⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. Vydání. Praha: C. H. Beck 2012, 1464 s, Op. cit., s. 251.

⁹⁸ NÁLEZ Ústavního soudu ze dne 1. 10. 2002, sp. zn. II. ÚS 317/01.

⁹⁹ Aby se jednalo o trestný čin, musí se jednat o čin protiprávní vykazující znaky uvedené v zákoně. § 13 TrestZ. stanoví, že trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Ustanovení vyjadřuje legální definici trestného činu, přičemž formálně pojaté vymezení trestného činu je korigováno hmotněprávní zásadou subsidiarity trestní represe (§ 12 odst. 2 TrestZ) a procesněprávní zásadou oportunity, tedy možností státního zástupce odložit věc nebo zastavit trestní stíhání z hlediska neúčelnosti.

kvantitativní mezí. Například trestný čin krádeže podle § 205 odst. 1 TrestZ. předpokládá způsobení škody nikoli nepatrné. Protože pro naplnění podmínek nutné obrany postačí útok na zájem chráněný trestním zákonem a útok nemusí být trestným činem, je nutná obrana v zásadě přípustná i proti pachateli porušujícímu majetkové zájmy v menší intenzitě než vyžaduje skutková podstata trestného činu krádeže. Stejně tak v případě trestním zákoníkem vyžadované určité intenzity u ublížení na zdraví apod. V jednání v nutné obraně je tak obránce zásadně oprávněn při obraně zájmu chráněného trestním zákonem samotného bez ohledu na intenzitu újmy útoku použít silnější obrany, ovšem s tím korektivem, že samotná obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. K přiměřenosti nutné obrany a případnému vybočení z jejích mezí (exces) se vyjadřujeme v další části této práce.

Výše uvedené shrnul s poukazem na právní nauku Nejvyšší soud České republiky, který ve svém judikátu uvedl, že *„pod pojem způsob útoku lze zahrnout jen poměr intenzity útoku a obrany, nikoli už poměr hrozící a vzniklé škody neboli poměr ohroženého a obětovaného právního statku. Neznamená to ovšem, že poměr mezi ohroženým a obětovaným právním statkem (chráněným zájmem) již nehraje vůbec žádnou roli, poněvadž zde musí být jistý korektiv v případech mimořádného nepoměru ohrožených a obětovaných zájmů [viz Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné (obecná část). Brno: Masarykova univerzita, 1994]. Nutná obrana není proto zpravidla vyloučena neúměrností mezi napadeným a obětovaným zájmem, neboť je možno beztrestně chránit i zájem nižší kategorie nebo v konkrétním případě méně závažný, a to i obětováním zájmu vyššího nebo v daném případě významnějšího (viz Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Academia, 1972). Obrana je zcela zjevně nepřiměřená útoku, není-li podle poznatků a úsudku bránícího se, k jehož psychickému stavu vyvolanému útokem třeba přihlížet, k odvrácení útoku potřebná a kromě toho též, je-li zcela neúměrná jeho intenzitě i významu.“*¹⁰⁰

¹⁰⁰ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 31. 5. 2011, sp. zn. 6 Tdo 93/2011.

3.3 Zcela zjevně nepřiměřená obrana

3.3.1 Přiměřená nutná obrana

Jednání v nutné obraně směřuje k odvracení nebezpečí útoku. V případě, že člověk odvrací útok jiného člověka a jsou splněny shora uvedené podmínky, tedy že se jedná o útok trvajícím nebo bezprostředně hrozícím proti zájmům chráněným trestním zákoníkem, tak při posuzování, zda se jedná o jednání v nutné obraně, musí být splněna poslední podmínka, a sice ta, že nutná obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Je to právě otázka posouzení obranné reakce napadené osoby, respektive určení hranice, kdy už se jedná o obranu zcela zjevně nepřiměřenou, která působí největší problémy při výkladu nutné obrany.

Podmínka zcela zjevně nepřiměřené obrany způsobu útoku v sobě při hodnocení, zda jednání obránce lze hodnotit ještě jako jednání v nutné obraně, zahrnuje, jak bude dále uvedeno, obě podmínky předchozí (tzn. bezprostředně hrozící nebo trvajícím na zájem chráněným trestním zákoníkem). Meze nutné obrany stanovuje § 29 TrestZ., když ve svém druhém odstavci říká, že *„nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku“*. Zákon zakazuje jen zcela zjevně nepřiměřenou obranu, nepřiměřená nebo zjevně nepřiměřená obrana je tedy přípustná (byť z povahy nutné obrany v konkrétním případě může být nežádoucí, ale zákon chrání primárně napadeného), pouze se zakazuje její určitá nepřiměřenost, a to zcela zjevná nepřiměřenost. Zcela zjevným chápeme to, co je jasné, očividné a zpravidla nevyžadující další podrobné zkoumání.¹⁰¹ Pojem přiměřenosti není shodný s pojmem nepřiměřenosti, respektive zcela zjevné nepřiměřenosti, přičemž se ale většinou hovoří o přiměřenosti nutné obrany, zvláště u laické veřejnosti a v médiích. Slovy Císařové zjevná nepřiměřenost nutné obrany neznamená, že nejde o nutnou obranu. Kritérium přiměřenosti, respektive nepřiměřenosti obrany proti útoku není nikde výslovně uvedeno, proto je třeba s ohledem na ustálenou soudní praxi a teorii vycházet ze všech podstatných skutečností provázejících jednání pachatele a dalších konkrétních okolností případu, a to jednotlivě i v jejich souhrnu, a tedy komplexně.

¹⁰¹ Zcela zjevným chápe Nejvyšší soud to, co je jasné, očividné a nepochybné, a proto musí jít o vzájemný výrazně hrubý nepoměr. Viz. USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 22. 10. 2014, sp. zn. 5 Tdo 1283/2014.

Podmínku přiměřenosti u nutné obrany je nutné odlišovat od proporcionality u krajní nouze¹⁰². Podmínka proporcionality znamená, že při jednání v krajní nouzi obětovaný zájem, vztah, či hodnota nesmějí být stejně závažné, nebo vyšší, než zájem vztah či hodnota, které nebezpečí ohrožuje. Proporcionalita je tedy úměrnost mezi ohroženým a obětovaným zájmem, respektive úměrnost mezi hrozící a způsobenou škodou. Podmínka přiměřenosti naproti tomu u nutné obrany je pojmem širším. Úměrnost mezi újmou způsobenou hrozícím útokem a újmou způsobenou obranou nepředstavuje poměr pouze mezi těmito zájmy, ale také právě přiměřenost mezi jednáním v nutné obraně k způsobu útoku (přihlíží se zejména k užitým prostředkům, místu a době útoku, psychickému stavu osob apod.)¹⁰³ Shodně dle ustálené judikatury a právní nauky není podmínkou nutné obrany ani subsidiarita, přičemž pro znázornění odkazujeme na rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě ze dne 6. 9. 1957.¹⁰⁴

„Přiměřenost obrany k útoku je třeba posuzovat podle míry intenzity toho kterého jednání (obranou a útoku) a podle závažnosti škod hrozících z útoku a způsobených obranou (proporcionalita). Z povahy věci plyne, že úspěšná obrana musí být ve svém způsobu (míra aktivity a zvolené obranné prostředky) intenzivnější než podniknutý útok. Proto také nelze vyžadovat přísnou proporcionalitu mezi následkem, který z podniknutého útoku hrozil, a následkem způsobených obranou jako u jednání v krajní nouzi. Zákon to zdůrazňuje slovy „zcela zjevně nepřiměřená“. Proto o vybočení z mezí nutné obrany půjde jen tehdy, jestliže pachatel (obránce, pozn. aut.) použil prostředku podstatně silnějšího, než bylo za dané situace třeba k odvrácení útoku, nebo když škoda způsobená nutnou obranou je v hrubém nepoměru ke škodě z hrozícího útoku. Každý případ nutné obrany musí být posuzován komplexně ve všech souvislostech jeho okolností a přísně individuálně.“¹⁰⁵ Zejména je však potřeba mít na paměti, že je nezbytné vycházet

¹⁰² Požadavek proporcionality znamená, že nebezpečí nebylo možné za daných okolností odvrátit jinak a že následek způsobený odvrácením nebezpečí nesmí být zřejmě stejně závažný nebo závažnější než ten, který hrozil.

¹⁰³ SOLNAŘ, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Academia, 1972, s. 105-106. Obdobně též ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. Vydání. Praha: C. H. Beck 2012, 1464 s. 248 a násl.

¹⁰⁴ U nutné obrany není podmínkou její proporcionalita ani subsidiarita. Obranu proti útoku přímo hrozícímu nebo trvajícímu nelze tudíž považovat za nepřiměřenou jenom proto, že napadený se útoku nevyhnul útekem, i když byl útek možný, anebo že nezvolil mírnější možnou obranu než obranu, jež nevybočila ještě z mezí přiměřenosti. Viz. ROZSUDEK Krajského soudu v Ostravě ze dne 6. 9. 1957, sp. zn. 4 To 181/57.

¹⁰⁵ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. Vydání. Praha: C. H. Beck 2012, 1464 s. Op. cit. 252.

při posuzování, zda je obrana již zcela zjevně nepřiměřená, z předpokladu, jak se celý případ jevil obránci, povětšinou běžnému průměrnému člověku, který se s takovým případem setká (naštěstí) prakticky poprvé v životě, a vyžaduje se od něj okamžité rozhodnutí (subjektivní pohled), nikoli jak se poté případ jeví orgánům činným v trestním řízení či právním teoretikům (objektivní pohled). Útok vyvolává útočník, je to zpravidla také ten, kdo si zvolí čas a místo útoku, včetně případných prostředků k útoku, nikoli obránce. Lze jen poznamenat, že tyto požadavky ze samotné právní úpravy nevyplývají a proto nelze než konstatovat, že je to právě judikatura, která v požadavku komplexního hodnocení sporných otázek nutné obrany hraje zásadní roli, zejména pak při posuzování konkrétních případů orgány činnými v trestním řízení.

3.3.2 Kritéria pro hodnocení přiměřené obrany

Přiměřenost obrany se posuzuje s ohledem na způsob útoku a způsob obrany, tedy porovnáváme samotnou intenzitu útoku proti užití obraně. Podstatná kritéria pro hodnocení způsobu útoku stanovená judikaturou a právní naukou jsou zejména:

- význam chráněného zájmu, proti kterému útok směřuje
- intenzita útoku
- použité prostředky k útoku
- osoba útočníka (fyzické a duševní vlastnosti)
- místo a čas útoku a další okolnosti útok provázející

A contrario je možné obdobně posuzovat kritéria způsobu obrany, tedy význam chráněného zájmu, proti kterému obrana směřuje, intenzitu obrany, použité prostředky o obraně, osobu obránce, jeho fyzickou vybavenost a duševní vlastnosti, místo a čas útoku a další okolnosti obranu provázející. Stále však musíme mít na zřeteli, že je to útočník, kdo jednání v nutné obraně vyvolal a že je to právě útočník, kdo povahou svého útoku nepřímo určuje, jakým způsobem bude napadený reagovat.¹⁰⁶ Žádné ze shora uvedených kritérií však nemůže stát při hodnocení nutné obrany samo o sobě, ale je nutné je

¹⁰⁶ „Primárním účelem nutné obrany je dát možnost občanům k ochraně zájmů vlastních, zájmů jiných osob, zájmů státu a společnosti, neboť na místě páčání útoku není často možné zajistit včasný zásah veřejných orgánů. Přitom je třeba vycházet ze zásady, že riziko vyvolané útokem by měl nést útočník, a nikoli obránce. Útočník svým jednostranným jednáním totiž vyvolal situaci, za které bylo použito nutné obrany, a proto by se ustanovení § 13 tr. zák. mělo uplatňovat ve prospěch obránce, a to co nejvýrazněji a co možná nejdříve“. Citováno z: USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 23. 1. 2008, sp. zn. 5 Tdo 1447/2007.

posuzovat ve vzájemné souvislosti, posuzovat každý případ individuálně. Obecné pravidlo pro posouzení, zda byla nutná obrana přiměřená nebo nepřiměřená (pozn. zcela zjevně nepřiměřená) uvést nelze, ovšem jednotlivá vodítka nám poskytuje judikatura a právní nauka.

Jak je patrné z judikatury¹⁰⁷ i literatury, k samostatnému porovnávání chráněných zájmů (viz proporcionalita výše) bez ohledu na další okolnosti nedochází, proto je možné připustit ochranu v konkrétní situaci zájmu nižšího (např. majetkový zájem obránce) na úkor zájmu vyššího (např. zdraví útočníka). Solnař k tomu uvedl, že je útočníka „*možno poranit a usmrтит na ochranu majetku*“.¹⁰⁸ O nepřiměřenosti nutné obrany vzhledem k chráněným zájmům by pak bylo možné uvažovat pouze tehdy, jestliže by mezi nimi vznikl extrémní nepoměr.¹⁰⁹ I když sice sám o sobě význam chráněných zájmů (proporcionalita mezi nimi) nehraje zásadní roli, při hodnocení všech okolností musí být brán v potaz případ útoku a obrany provázející, zvláště pro případ zcela zřejmého nepoměru mezi nimi. Pokud ale výše uvedené zjednodušíme do zcela konkrétní otázky, zda k ochraně majetku lze útočníka připravit o život, dostáváme se právě do roviny zvažování nejen přiměřenosti použité obrany, ale i k otázce úměrnosti mezi škodou z hrozícího nebo probíhajícího útoku a škodou způsobenou obranným jednáním. Jsem přesvědčen, že v extrémních případech k rozlišení přiměřenosti a nepřiměřenosti obrany postačuje selský rozum, v případech složitějších to bude otázkou provedení dokazování a uvážení nezávislých soudů.

S intenzitou útoku úzce souvisí prostředky použité k útoku. Intenzita obrany musí být alespoň taková, aby byla způsobilá odvrátit útok. Z logiky věci tedy plyne, že aby obrana byla úspěšná, musí být důraznější než útok.¹¹⁰ Intenzita nutné obrany má ale své zákonné meze, přičemž o jejich překročení půjde tehdy, pokud mezi intenzitou útoku a intenzitou obrany bude extrémní nepoměr, tedy půjde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku, neboť jak bylo uvedeno výše, pojem způsob útoku v sobě zahrnuje mj. intenzitu útoku i použité prostředky (viz. shora uvedená kritéria). Pro účinnou obranu je nezbytné

¹⁰⁷ Např. ÚS 317/01, NS 8 Tdo 572/2006, NS 5 Tdo 1447/2007-I, NS 6 Tdo 93/2011.

¹⁰⁸ SOLNAŘ, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Academia, 1972, Op. cit., s. 105.

¹⁰⁹ S trochou nadsázky si pod takovou situací extrémního nepoměru můžeme představit například případ zastřeleného kapsáře poté, co odcizil obránci z kapsy kabátu žvýkáci gumu.

¹¹⁰ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. Vydání. Praha: C. H. Beck 2012, s. 1464, s. 253. Obdobně též JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 263 a násl.

rychlé rozhodnutí obránce, zda a jestli se bude bránit, jakým způsobem a jakými prostředky, respektive způsobem použití těchto prostředků a jimi způsobeného následku. „*Mezi účinností nástrojů útoku a obrany nemusí být úměrnost.*“¹¹¹ Obránci je pak umožněno použít prostředku, který má zrovna po ruce, neboť mnoho času k rozhodnutí mu v době hrozícího útoku nezbývá a možnosti jeho výběru jsou omezené. „*Obránce musí zvolit takový prostředek obrany, kterým odvrátí útok okamžitě, rychle, úplně a definitivně, a to bez rizika pro napadeného.*“¹¹² Obrana musí znamenat úspěšné odvrácení útoku. „*Podle judikatury, nelze od obránce žádat, aby vyčkával a spoléhal na náhodu, že škoda, která objektivně i podle jeho představ z útoku hrozí, nenastane, a aby nepoužil přiměřené a dostupné prostředky obrany, aby hrozící útok znemožnil a útočníka zneškodnil.*“¹¹³

V případě, že obránce má možnost volby mezi více způsoby obrany, není pak povinen použít jako způsob obrany ten, který přivodí útočníkovi nejmenší újmu, pokud není jisté, že povede jednoznačně k odvrácení nebezpečí. U nutné obrany se tak nejedná o „vyrovnaný souboj“ mezi útočníkem a obráncem.¹¹⁴ Nejvyšší soud České republiky pak dovozuje, že „*o vybočení z mezí nutné obrany půjde jen tehdy, jestliže pachatel použil prostředku podstatně silnějšího, než bylo za dané situace třeba k odvrácení útoku.*“¹¹⁵

Z judikatury vyplynula přípustnost použití zbraně i proti neozbrojenému útočníkovi, když Nejvyšší soud judikoval, že „*obrana musí být způsobilá odvrátit útok, proto intenzita obrany musí být silnější než intenzita útoku. Z tohoto hlediska skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraně, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.*“¹¹⁶ Za zbraň v tomto případě sloužil obránci

¹¹¹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, Op. cit., s. 264.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2013, sp. zn. Tdo 1197/2013.

¹¹⁴ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 264, Obdobně též MATYS, K. a kol. Trestní zákon. Komentář. Praha: Orbis, 1975, s. 97. Obdobně též ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. Vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 223.

¹¹⁵ ZHODNOCENÍ Nejvyššího soudu ze dne 2. 7. 1965, sp. zn. Pls 5/65.

¹¹⁶ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 26. 3. 2008, sp. zn. 6 Tdo 339/2008, shodně též USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2013, sp. zn. 3 Tdo 1197/2013. Obdobně USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 23. 1. 2008, sp. zn. 5 Tdo 1447/2007-I., podle kterého „*z povahy věci vyplývá, že obrana musí být tak intenzivní, aby útok jistě a bez rizika pro napadeného odvrátila, tj. musí být silnější než útok, avšak nesmí být zcela zjevně přehnaná. Jinak řečeno obrana nemá být zcela zjevně, přehnaně silnější, než je třeba k odvrácení útoku. Požadavky na obránce však nesmějí být v tomto směru přehnané, nelze tedy po něm žádat, aby dal přednost slabšímu, ale nejistému prostředku. V závislosti na konkrétních okolnostech*

„klacek“, kterým poškozeného opakovaně udeřil do hlavy a způsobil mu četná zranění. Nálezací soud ustanovení o nutné obraně vyloučil pouze s odkazem na skutečnost, že poškozený (útočník) se bránil toliko rukama, na rozdíl od obránce, jenž používal „klacek“. Odvolací soud zase nutnou obranu vyloučil s ohledem na následky způsobené útočníkem a obráncem a jejich vzájemný nepoměr, a tedy došlo k excesu. Tento postup odvolacího soudu Nejvyšší soud nepřipustil a uložil mu ve věci znovu rozhodnout s tím, že není možné nutnou obranu a priori vyloučit pouze za situace, že obránce použil nástroje či jiného předmětu jako zbraně proti neozbrojenému útočníkovi.

Použití zbraně, ať už jakékoli, tedy nelze pro posouzení zcela zjevné nepřiměřenosti upřednostňovat, ale mělo by být pouze jednou z rozhodných okolností, přičemž, jak uvedl Nejvyšší soud, „v konkrétním případě se proto zkoumá např. charakter nože, záměr, s jakým byla zbraň proti tělu útočníka použita a na jakou část těla útočníka napadený svou zbraní zaútočil.“¹¹⁷

Rovněž podle judikatury ani skutečnost, že si obránce dopředu připraví zbraň, v tomto soudem posuzovaném případě střelnou, nevylučuje aplikaci ustanovení o nutné obraně.¹¹⁸

Ústavní soud k použití zbraně uvádí, že „v těchto situacích vyvstává též nutnost respektu k ochraně života a zdraví oběti, neboť ačkoliv sama oběť může zavdat silnou příčinu pro neadekvátní reakci ze strany pachatele, tak tato reakce nesmí přespříliš intenzivně a excesivně překročit přiměřenou míru. Ústavní soud přitom zdůrazňuje, že hranice adekvátnosti nutné obrany musí být hodnocena vždy velmi pečlivě, neboť od člověka jednajícího (byť mylně) v nutné obraně nelze žádat uvažování klidně a racionálně myslícího jedince. Obzvláště pokud sama potenciální oběť byla iniciátorem vzniknuvšího konfliktu nebo osoba jednající v nutné obraně má opodstatněný pocit ohrožení svého

případu není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele použitím zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka. Pojem zcela zjevně je tu nutno dále vykládat tak, že podmínky se posuzují podle toho, jak se jevíly zejména bránící se osobě, poněvadž zcela zjevné je to, co je jasné, očividné a nepochybné, a proto musí jít o vzájemný výrazně hrubý nepoměr. Tyto rozhodné okolnosti pro posouzení případného překročení mezi nutné obrany je třeba posuzovat ve vztahu k psychickému stavu obviněného v dané situaci...“.

¹¹⁷ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 18. 9. 2002, sp. zn. 6 Tdo 364/2002.

¹¹⁸ „Skutečnost, že si někdo připraví na obranu proti hrozícímu a očekávanému útoku zbraň, nevylučuje závěr, že jde o nutnou obranu. Přiměřenost obrany je nezbytné posuzovat z hlediska subjektivního stavu obránce, tedy tak, jak se jevíla obránci v době hrozícího nebo trvajícího útoku, a nikoli tak, jak se později jeví osobám, které ji následně posuzují“. Citováno z: USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2013, sp. zn. 3 Tdo 1197/2013.

zdraví a života.“¹¹⁹ V tomto případě Ústavní soud posuzoval případ střelby s následkem smrti, kdy pachatel v noci pod vlivem alkoholu a potyčky s poškozeným (slovní a fyzické) dvakrát vystřelil ze své legálně držené zbraně na poškozeného, přičemž prvním výstřelem ho zasáhl do nohy a druhým do hrudníku. Poškozený na následky poranění do dvou hodin zemřel. Obecné soudy shledaly, že jednání pachatele nelze posuzovat jako nutnou obranu, s čímž se Ústavní soud zcela ztotožnil¹²⁰, přičemž dále uvedl, že vzhledem ke zjištěnému skutkovému stavu a ustálené judikatuře nelze nutnou obranu v případě stěžovatele připustit, „*protože použití střelné zbraně z bezprostřední blízkosti a směrem k hrudi poškozeného nelze považovat za obranu přiměřenou, neboť střelci musí být zřejmá vysoká pravděpodobnost smrtelného zranění oběti*“¹²¹. Dále Ústavní soud uvedl, že přestože pachatel „*se v nastalé situaci mohl cítit krajně nebezpečně a ohrožen na zdraví, jeho reakce na nastalou potyčku (tj. zastřelení druhého) nemůže být hodnocena jako přiměřená, obzvláště pokud jako policista byl seznámen se smrtelným rizikem výstřelu a zároveň nevyužil jiné méně invazivní prostředky sebeobrany, které musel znát z výkonu svého povolání (za dostatečnou přitom nelze považovat obranu, že prvou střelu stěžovatel vyslal do míst, v nichž nemohlo dojít ke smrtelnému zranění poškozeného, neboť tato samotná skutečnost jej neopravňovala mířit na části lidského těla, jejichž zasažení velmi pravděpodobně vede ke smrtelným následkům.*“¹²²

Pokud tedy použití střelné zbraně proti neozbrojenému člověku může být za splnění zákonem požadovaných podmínek hodnoceno jako nutná obrana, je nezbytné zvláště pečlivě posuzovat její přiměřenost. Střelná zbraň je schopna způsobit fatální následek (usmrcení útočníka) a každý průměrně disponovaný jedinec s tím musí počítat a proto je nutné zvažovat, zda obránce mohl za konkrétních podmínek použít zbraň i jiným způsobem tak, aby fatální následek nevznikl.¹²³

¹¹⁹ USNESENÍ Ústavního soudu ze dne 9. 12. 2014, sp. zn. ÚS 516/14.

¹²⁰ Obecné soudy jednání v nutné obraně vyloučily s poukazem na zjištěný skutkový stav, „*přičemž za nejdůležitější okolnost považoval průběh inkriminovaného incidentu, kdy stěžovatel použil zbraň v opilosti, bez jakékoliv výzvy a v silném rozrušení způsobeným útokem poškozeného. Shledal přitom, že nebyly naplněny podmínky nutné obrany, neboť útok vedený vůči stěžovateli a jeho objektivně vzniklá zranění nebyla tolik závažného charakteru, aby vůči nim obstálo použití zbraně se smrtelným účinkem vůči poškozenému*“. Citováno z: Tamtéž.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² Tamtéž.

¹²³ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 30. 10. 2013, sp. zn. 3 Tdo 825/2013.

Ve vztahu k osobě útočníka a obránce se bude posuzovat zejména tělesná vybavenost, psychické a další vlastnosti (např. ovládání bojového umění) s tím, že ani u těchto osob nelze a priori nutnou obranu vyloučit pouze na základě toho, že použily např. střelné zbraně. Nejvyšší soud například posuzoval případ hlídače, který vůči opilci použil střelné zbraně, a uvedl, že možnost aplikovat nutnou obranu nepodléhá žádným zvláštním omezením nad rámec zákonem požadovaným.¹²⁴

3.3.3 Subjektivní a objektivní posuzování podmínek přiměřenosti nutné obrany

Částečně jsem se tématu subjektivního posuzování nutné obrany (tzn. jak se celá situace jevila obránci v době útoku) věnoval již v předchozích částech práce, proto jen krátce dále uvádím dva možné pohledy na celou problematiku.

Na přiměřenost, nebo nepřiměřenost nutné obrany lze pohlížet ze dvou pohledů – objektivního a subjektivního. Z pohledu objektivního hodnotíme celou situaci následně z „pohodlí domova“, beze stresu a s možností vše důsledně zvážit a rozhodnout, zda zvolený způsob obrany považujeme za přiměřený, nebo ne. Oproti tomu subjektivní pohled přihlíží k subjektivnímu stavu mysli obránce v okamžiku útoku. Protože posuzování podmínek nutné obrany leží na orgánech činných v trestním řízení, je podle Vokouna pro správné posouzení nezbytné, aby se tyto „vžily“ do osoby obránce.¹²⁵ Shodně se vyjádřil i Nejvyšší soud České republiky, když uvedl, že „*přiměřenost obrany je nezbytné posuzovat z hlediska subjektivního stavu obránce, tedy tak, jak se jevila obránci v době hrozícího nebo trvajících útoku, a nikoli tak, jak se později jeví osobám, které ji následně posuzují.*“¹²⁶

¹²⁴ ROZSUDEK Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2006, sp. zn. 7 Tdo 272/2006: „Obrana může být nepřiměřená, a to i do výraznější míry, nikoli však do takové míry, která již nepřiměřenost obrany charakterizuje jako „zcela zjevnou“. Z toho vyplývá, že obránce může k odvrácení útoku použít i citelně důraznějšího prostředku, než jakým je veden útok, a že obránce může způsobit i citelně závažnější následek, než jaký hrozil z útoku. Významné je také to, že podmínkou nutné obrany není její subsidiarita. To znamená, že obránce nemusí hledat jiný způsob, jak eliminovat útok, a může k jednání v nutné obraně přikročit ihned“.

¹²⁵ VOKOUN, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. AUC Iuridica, 1989, č. 3, s. 47.

¹²⁶ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2013, sp. zn. 3 Tdo 1197/2013.

Podle české trestněprávní teorie¹²⁷ a praxe¹²⁸ se zcela zjevná nepřiměřenost nutné obrany bude posuzovat zvláště s ohledem na stav mysli obránce, tedy jak jemu se útok a z něho hrozící nebezpečí jeví. Nejvyšší soud České republiky k tomu v jednom svém rozhodnutí uvedl, že „*nutná obrana ve vztahu ke způsobu útoku nesmí být zcela zjevně nepřiměřená, tudíž může být nepřiměřená nebo i zjevně nepřiměřená. Pojem "zcela zjevně" je tu nutno vykládat v subjektivním pojetí, tedy tak, že podmínky se posuzují podle toho, jak se jeví zejména bránící se osobě, což dává soudu možnost, aby jednak posuzoval podmínky nutné obrany s určitou velkorysostí a jednak tyto podmínky zvažoval především z hlediska představ osoby, která se brání. Při zkoumání přiměřenosti nutné obrany je třeba vždy pečlivě uvážit všechny rozhodné okolnosti případu v celém jeho vývoji v konkrétním čase a na konkrétním místě, a to vždy se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která odvracela útok, tj. podle toho, jak se čin útočníka jevil tomu, kdo jej odvracel.*“¹²⁹

Považuji za vhodné k výše uvedenému citovat jednu z pasáží rozsudku, obsahující část znaleckého posudku vypracovaného znalkyní v oboru psychologie pro tento konkrétní (avšak dle mého názoru názorně dokreslující možný psychický a fyzický stav obránce v době útoku), případ, ve kterém je k osobě obránce nacházejícího se pod útokem uvedeno následující: „*Když došlo ke konfrontaci dvou stran, jedinec vnímající možnost nebezpečí mění svůj běžný fyziologický stav i chování. Ve fázi strachu dochází k okamžitému vyplavení látek, které podporují aktivaci těla k obraně a dochází k vnitřní změně emočního stavu. V situaci ohrožení přebírá řízení sympatický nervový systém a nervové přepětí způsobuje zvýšení tepové frekvence a zvýšení krevního tlaku, výsledkem je stažení krve z periferních částí těla a mozku k důležitým vnitřním orgánům. Výsledkem je zhoršení uvažování a rozhodování, nedochází k předjímání následků chování, je omezena schopnost strukturovat děj a zaznamenávat ho do paměti. Je to díky tomu, že je omezen přítok krve do mozku, ale naopak je posílen přítok krve do limbického systému, který je zodpovědný za emoce a pudy, což blokuje rozumné rozhodování a racionální*

¹²⁷ Např. JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 264, ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. Vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 224.

¹²⁸ Např. USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 23. 1. 2008, sp. zn. 5 Tdo 1447/2007-I, USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 27. 1. 2010, sp. zn. 5 Tdo 1498/2009-I, USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007, sp. zn. 6 Tdo 66/2007, USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 31. 5. 2011, sp. zn. 6 Tdo 93/2011 a další.

¹²⁹ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 22. 10. 2014, sp. zn. 5 Tdo 1283/2014.

*vyhodnocování situace. Dochází k omezení sluchu, proto si nemusí zúčastnění pamatovat sluchové podněty v době konfliktu. Uzavírá se periferní vidění, zrakové vnímání se cílí na objekty před sebou. Dochází však také k vyloučení dalších látek, které veškeré reakce zrychlují, zcitliví smysly a zpřesní koordinaci hrubých pohybů a učiní tak člověka odolnějšího vůči bolesti a šoku. Člověk je v této fázi nastaven řešit konflikt. Pokud nemá zkušenost s fyzickým zápolením, je pro něj velmi složité vyhodnotit vhodnou intenzitu obrany, nelze v situaci probíhajícího střetu náhle odstoupit, akt je většinou dokonán do fáze, kdy jeden z konfliktu fyzicky odpadne nebo unikne. Obrana proti násilně jednajícím osobě je vysoce emocionálně zátěžovou situací, při které je prakticky nemožné usuzovat racionálně, cíleně nebo ohleduplně, pokud není jedinec trénován v sebeobraně nebo v bojovém umění. Při sebezáchovy a obranné reflexy se spustí vždy, když hrozí nebezpečí.*¹³⁰

Subjektivistický přístup ale na druhé straně nelze absolutizovat, neboť by to mohlo vést k „ospravedlnění závažných a zásadních chyb obránce, jeho zcela chybného hodnocení situace, založeného např. na trestuhodné nepozornosti, v důsledku čehož by bránil se osoba neodpovídala za následky, pokud by obrana byla v souladu s jejími mylnými představami.“¹³¹

Nevhodnost nahlížet na jednání v nutné obraně pouze ze subjektivního hlediska můžeme například ilustrovat na případě pachatele penzijního věku, který na poškozeného, jenž za ním přišel řešit dopravní nehodu a odmítal odejít, vytáhl legálně drženou zbraň a křičel, že ho zastřelí. Pachatel tvrdil, že se domníval, že se stal obětí vyděračství a obával se fyzického útoku na svou osobu. Nic takového prokázáno nebylo, naopak soud obhajobu pachatele spolehlivě vyvrátil.¹³²

Dále by mohl být uveden případ, kdy se pachatel dovolával jednání v nutné obraně tehdy, když vystřelil přes neprůhledné dveře na místo, kde stáli členové zásahové jednotky dobývající se do domu (za použití beranidla) v rámci domovní prohlídky, a jednoho z nich zasáhl. Soudy kvalifikovaly tento čin jako pokus vraždy. Pachatel se

¹³⁰ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 22. 10. 2014, sp. zn. 5 Tdo 1283/2014, část znaleckého posudku Mgr. Vařenkové.

¹³¹ Např. USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 23. 1. 2008, sp. zn. 5 Tdo 1447/2007-I, obdobně též USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 27. 1. 2010, sp. zn. 5 Tdo 1498/2009-I.

¹³² USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 13. 10. 2010, sp. zn. 8 Tdo 1206/2010.

odvolával na jednání v nutné obraně, respektive na sebeobrannou střelbu, mj. právě s ohledem na silné emoční rozrušení, strach, dezorientovanost, snížení až vymizení rozpoznávacích a ovládacích schopností, když měl podle sebe pouze odvracet útok na jeho obydlí v nočních hodinách po probuzení. Orgány činné v trestním řízení se podrobně zabývaly např. časovým úsekem od probuzení pachatele do výstřelu, způsobem zásahů členů zásahové jednotky (výkřiky „policie“, „polož zbraň“ apod.). Soud nutnou obranu vyloučil.¹³³ Tato rozhodnutí náležitě dokládají nutnost hodnotit všechny okolnosti případu komplexně, přičemž zde podmínky nutné obrany splněny nebyly.

Rozdílné posuzování přiměřenosti takové obrany pak bude zpravidla zohledňovat konkrétní okolnosti případu, zejména pak schopnosti a dostupné prostředky použité obráncem, stav mysli obránce, strach, afekt apod.¹³⁴ Proto je dále opětovně upozorňováno, že při posuzování nutné obrany obecně nesmí být zapomenuto na její základní podstatu, a sice ochranu proti bezpráví.¹³⁵ Je tedy v zájmu společnosti vyžadovat určitou vyváženost mezi obranou a útokem tak, aby obrana byla efektivní a účelná, ne však za každou cenu bez ohledu na chráněné zájmy útočníka a jejich zbytečné poškození.¹³⁶ Proto nelze připustit její užití bez důsledného dalšího zkoumání způsobu útoku a obrany, a to komplexně se zřetelem na všechny okolnosti případu.

Poměrně zajímavým soudním rozhodnutím je pak rozsudek Městského soudu v Praze z roku 2014¹³⁷ jako soudu odvolacího. Soud posuzoval případ fyzického napadení osoby, která se vydala uklidnit skupinu mladých výrůstků, která na sídlišti tropila značný hluk, a to poměrně neortodoxním způsobem se střelbyschopnou zbraní v ruce. Jeden z mladíků k této osobě, když domlouvala jeho kamarádům, přistoupil zezadu a udeřil ji dřevěnou deskou z veřejné lavičky o délce 180 cm do temene hlavy. Mladík se odvolával na jednání v nutné obraně, když vystoupil na obranu jiných, konkrétně svých přátel. Soud prvního stupně podmínky nutné obrany vyloučil a shledal jej vinným pokusem provinění

¹³³ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 16. 7. 2015, sp. zn. 6 Tdo 703/2015.

¹³⁴ Jako velmi zjednodušený případ lze uvést například rozdílné posouzení přiměřenosti obrany za použití střelné zbraně při útoku osmnácti letého „výrůstka“ namířenému proti invalidovi na invalidním vozíku na jedné straně a proti boxerskému šampiónu v těžké váze na straně druhé.

¹³⁵ VOKOUN, R. Okolnosti vylučující protiprávnost. In NOVOTNÝ O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2010, kapitola X, s. 256. Obdobně též ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. Vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 223.

¹³⁶ KUČTA, J. Nutná obrana. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 140.

¹³⁷ ROZHODNUTÍ Městského soudu ze dne 30. 10. 2014, sp. zn. 67 Tmo 32/2014.

těžkého ublížení na zdraví. Proti rozhodnutí mladík a odbor sociálních věcí podali odvolání s tím, že dle jejich názoru byly podmínky nutné obrany splněny. Odvolací soud ve shodě s názorem soudu prvního stupně nutnou obranu rovněž vyloučil, když uvedl, že *„nejdou dány podmínky nutné obrany jako okolnosti vylučující protiprávnost, pokud je obžalovaný atakován poškozeným pouze pro výtržnické jednání své a svých přátel, kteří pak spolu s obžalovaným poškozeného fyzicky napadli“*.¹³⁸ Soud se tedy neztotožnil s názorem právního zástupce mladistvého, ani s názorem orgánu sociálních věcí, jenž podal odvolání v jeho prospěch, že ten jednal pouze v nutné obraně, a podmínky nutné obrany vyloučil.¹³⁹ Byť se tedy mladistvému pachateli mohlo zdát, že praštit někoho po hlavě téměř dva metry dlouhým prknem je jednáním v nutné obraně, neboť tím odvrací „útok“ na své kamarády, soud tento závěr nepřijal a o nutné obraně vůbec, dle mého názoru správně, neuvažoval.

Za poněkud extrémní případ dovolávající se jednání v nutné obraně je možno odkázat ještě na případ trestného činu ublížení na zdraví, který rozhodoval Nejvyšší soud pod sp. zn. 8 Tdo 485/2010.¹⁴⁰

¹³⁸ ROZHODNUTÍ Městského soudu ze dne 30. 10. 2014, sp. zn. 67 Tmo 32/2014.

¹³⁹ Tamtéž: *„V daném případě je zřejmé, že obžalovaný byl na místě spolu s dalšími osobami, zúčastnil se svým způsobem výtržnického jednání, které zde probíhalo a pokud poškozený v této souvislosti se snažil aktéry výtržnictví pacifikovat, byť z pohledu objektivního ne zcela vhodným způsobem, když vytáhl střelby schopnou zbraň, pak však jeho aktivita v této věci, kdy nečekaně přistoupil zezadu k poškozenému a poměrně silným prknem jej udeřil zezadu do hlavy a poškozený upadl na zem, byla nepřiměřená. Je zřejmé, že následná zranění, která poškozený utrpěl, byla pak způsobena i dalšími osobami a vznikla útokem zepředu do obličejové části hlavy poškozeného, avšak i tento úder poměrně silnou zbraní mohl vést k ohrožení života či zdraví poškozeného. Městský soud se proto v tomto směru plně přiklání k závěrům soudu I. stupně, že se v žádném případě nemohlo jednat o jednání vylučující protiprávnost, či-li jednání v nutné obraně, kdy není zcela jednoznačně patrné, že by poškozený, když sám to popřel, chtěl na životě nebo zdraví ohrožovat další osoby.“*

¹⁴⁰ Poškozená osoba si spletla dveře svého bytu a omylem strčila klíče do dveří bytu cizího. Obviněný otevřel dveře a zeptal se, zda si poškozený „dělá srandu“ a zabouchl. Poškozený poté na obviněného zazvonil a chtěl se mu omluvit, ten však dveře otevřel a do poškozeného strčil, ten jej „žduchl“ a poté již obviněný napadl poškozeného pěstmi, ačkoli žádný útok mu nehrozil (ani v případě neoprávněného strčení klíče do dveří, ani zazvonění s cílem se omluvit). Soud zde uvedl, že při absenci útoku nelze dovodit podmínky nutné obrany, mj. i proto, že obviněný zaútočil nikoli v době strčení klíče do zámku, ale až po zazvonění. Viz. USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 19. 5. 2010, sp. zn. 8 Tdo 485/2010.

3.3.4 Shrnutí s ohledem na judikaturu

Mnohokrát literaturou a judikaturou¹⁴¹ zmiňovaný a v této práci opakovaný požadavek na komplexní posuzování jednání v nutné obraně je uváděn již v rozsudku z roku 1956.¹⁴² Tento, dle mého zásadní požadavek (pro komplexní posuzování podmínek nutné obrany), je, pokud je dodržen, způsobilý dostatečně odlišit jednotlivé případy a umožnit aplikaci institutu nutné obrany tam, kde je to žádoucí a naopak její aplikaci v určitých případech vyloučit. Požadavek na komplexní posouzení a s tím v případech soudů odůvodnění rozhodnutí je pak obsažen v celé řadě judikátů.

Na příkladech judikatury uvedených v minulých kapitolách lze dobře znázornit postupný posun ve výkladu nutné obrany a jejího rozšíření ve prospěch obránce. Nejlépe tento postupný vývoj dokládá posuzování možnosti použití zbraně proti útočníkovi. Judikatura postupně dovozovala oprávněnost jejího použití proti neozbrojenému útočníkovi s následkem na zdraví, poté proti neozbrojenému útočníkovi i s následkem smrti, dále k ochraně majetku, a nakonec i k použití střelné zbraně proti neozbrojenému útočníkovi a jeho usmrcení.

V roce 1970 rozhodl Nejvyšší soud, že *„Primeranosť obrany treba posúdiť so zreteľom na všetky okolnosti prípadu a na vybočenie z medzi nutnej obrany nemožno usúdiť len z toho, že napadnutý sa bránil zbraňou proti neozbrojenému útočníkovi, vekove podstatne mladšiemu, fyzicky silnejšiemu a známemu svojou agresívnosťou.“*¹⁴³

Následně v tomto duchu Městský soud v Praze rozhodl, že *„samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraň, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku“*.¹⁴⁴ V tomto případě soud posuzoval jednání ženy, která byla v přítomnosti dítěte napadena opilým otcem. Ten ji počal rdousit, přičemž nejprve křičela a bránila se rukou, ale protože byl útočník fyzicky zdatnější, mýjela se její obrana účinkem. Za situace, kdy poškozený obžalovanou i nadále rdousil, kdy její dítě křičelo a kdy ona již nemohla dýchat, popadla nůž, který ležel na kuchyňské

¹⁴¹ Např. NS 11 To 27/90, 8 Tdo 872/2006, 6 Tdo 66/2007, 5 Tdo 1447/2007, 6 Tdo 69/2010, 7 Tdo 853/2014-31, 6 Tdo 703/2015-70 atd.

¹⁴² *„Pre posudzovanie primeranosti obrany treba uvážiť všetky okolnosti prípadu, tj. celú situáciu, v ktorej sa odohrával útok i obrana“*. Citováno z: ROZSUDEK NS ČSR, sp. zn. 2 Tz 109/56.

¹⁴³ ROZHODNUTÍ NS SSR ze dne 18. 6. 1970, sp. zn. 3 Tz 13/70.

¹⁴⁴ USNESENÍ Městského soudu v Praze ze dne 19. 12. 1994, sp. zn. 7 To 202/94.

lince, a bodla. Jak soud uvedl, o exces se nemohlo jednat jen proto, že se bránila se zbraní proti neozbrojenému útočníkovi, když ten byl fyzicky zdatnější a útok směřoval proti její tělesné integritě. Rovněž nesplnění podmínek nutné obrany nelze vyvozovat z toho, že žena neutekla, subsidiarita u nutné obrany v zásadě roli nehraje, neboť nikdo není povinen před neoprávněným útokem ustupovat.

Přípustnost jednání v nutné obraně za použití střelné zbraně proti neozbrojenému útočníku dovodil Nejvyšší soud, když uvedl, že „v závislosti na konkrétních okolnostech případu není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím střelné zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka“.¹⁴⁵ V tomto posuzovaném případě byl obránce souzen pro trestný čin vraždy, které se měl dopustit tím, že proti poškozenému použil střelné zbraně a usmrtil jej. Obránce byl zproštěn obžaloby krajským soudem, rozsudek potvrdil odvolací soud a o věci následně rozhodoval Nejvyšší soud na základě dovolání státního zástupce. Nejvyšší soud vzal za prokázané, že obránce příčinu konfliktu nevyvolal. Byl to poškozený, kdo jej v jeho automobilu přes okénko brutálně fyzicky napadl kopem a údery pěstí do obličeje a přitom opakovaně vyhrožoval, že jej zabije a snažil se jej vytáhnout okénkem ven. To vše za situace, kdy byl obklopen společníky poškozeného. Obránce se důvodně obával o svůj život, podle znalců u něj prakticky vymizely rozpoznávací a ovládací schopnosti a jednal tak pod vlivem silné emoce s absencí racionálních a logických mechanismů. Pokud se podle názoru Nejvyššího soudu za těchto okolností rozhodl použít legálně drženou pistoli s úmyslem útočníka zastavit, splňovalo jeho jednání podmínky nutné obrany. Rovněž balistická zkouška prokázala, že „z hlediska průstřelů a zástřelů na těle poškozeného se v žádném případě nemohlo jednat o střelbu mířenou, ale pudovou“.¹⁴⁶

¹⁴⁵ USNESENÍ Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 1. 1998, sp. zn. 1 Tzn 25/97.

¹⁴⁶ Tamtéž.

Prakticky ve všech případech nutné obrany, které se dostaly až k Nejvyššímu soudu, tento při jejich rozhodování připomíná skutečnosti s nutnou obranou související, které vyplývají jednak z ustanovení § 29 TresZ o nutné obraně, jednak z ustáleného výkladu v soudní praxi¹⁴⁷.

¹⁴⁷ Předkládám tímto pasáž z USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2007 sp. zn. 5 Tdo 162/2007, kde Nejvyšší soud dle mého názoru poměrně jednoznačně shrnul veškeré výše uvedené podmínky nutné obrany: „Za nutnou obranu lze považovat čin jinak trestný, jímž někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem. Takový čin by za jiných okolností naplnil zákonné znaky některé skutkové podstaty trestného činu uvedené ve zvláštní části trestního zákona. Za zájem chráněný trestním zákonem se obecně považují společenské vztahy a hodnoty. Pokud jde o bezprostřední hrozbu nebo trvání útoku, Nejvyšší soud k tomu připomíná, že buď je zde důvodný předpoklad útoku následujícího bezprostředně za hrozbou, anebo útok již započal a stále probíhá. Útok tedy ještě nesmí být ukončen ani krátkodobě přerušen, protože nutnou obranu lze použít proti útočníkovi jen do doby, pokud trvá útok na zájem chráněný trestním zákonem. O nutné obraně tudíž nelze uvažovat za situace, kdy útok ještě bezprostředně nehrozí ani nezačal, nebo pokud je útok již dokončen; nestačí ovšem, jestliže útočník (tj. pachatel určitého trestného činu) již dokončil některý trestný čin, tj. naplnil všechny zákonné znaky jeho skutkové podstaty, pokud útok nadále trvá. Nejvyšší soud připomíná, že pojem "způsob útoku" v sobě zahrnuje nejen způsob provedení útoku, nýbrž i osobu útočníka, jeho úmysl a vlastnosti, prostředky použité k tomuto útoku apod. (srov. Šámal P., Púry E, Rizman S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 124). Jak vyplývá z ustanovení § 13 věty druhé TresZ. (viz slovní spojení "zcela zjevně"), o nutnou obranu nejde v případech, když nepoměr mezi způsobem útoku a mírou reakce na něj (obranou) je naprosto výrazný. To však neznamená, že mezi útokem a obranou musí existovat proporcionalita, tj. nevyžaduje se, aby intenzitě použitého útoku odpovídala i míra intenzity obrany (srov. č. U/1965, s. 28 Sb. rozh. tr). Obrana by totiž měla být důraznější už jen z toho důvodu, aby došlo k překonání přímo hrozícího či trvajícího útoku na zájem chráněný trestním zákonem. Posouzení, kdy je obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, ovšem vždy závisí na okolnostech konkrétního případu. O zcela zjevně nepřiměřené obraně lze tak uvažovat především za situace, kdy obránce použije proti útočníkovi takové prostředky a tím způsobem, že to zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá okolnostem charakterizujícím způsob útoku (srov. přiměřeně rozhodnutí pod č. 41/1980 Sb. rozh. tr.). Při posuzování přiměřenosti obrany musí být dále zjištěno i to, jaké fyzické konstitute byli útočník a obránce, jaký byl mezi nimi věkový rozdíl, zda jde o útočníka, který je znám svou agresivitou, apod. (srov. rozhodnutí pod č. 49/1970 Sb. rozh. tr.). Obrana je zcela zjevně nepřiměřená útoku, pokud podle poznatků a úsudku bránící se osoby, k jejímuž psychickému stavu vyvolanému útokem je třeba rovněž přihlížet, není potřebná k odvrácení útoku, a kromě toho též tehdy, je-li obrana zcela neúměrná intenzitě a významu útoku.“

4 Překročení mezí nutné obrany (Exces)

4.1 Kategorie excesů

V předchozích kapitolách věnovaným podmínkám nutné obrany a zejména posuzování její přiměřenosti, respektive nepřiměřenosti, aby obranné jednání mohlo být považováno za beztrestné. V této kapitole je podrobně rozebírána situace, kdy obránce meze nutné obrany překročí, a tedy v těchto případech bude obránce (pachatel) odpovědný za trestný čin, jenž svým jednáním způsobil, respektive, jehož skutkovou podstatu svým jednáním naplnil dle obecných zásad.¹⁴⁸ Český právní řád totiž nezná speciální ustanovení pro případy excesu z nutné obrany.

Excesem z nutné obrany se rozumí dle trestněprávní teorie¹⁴⁹ a judikatury¹⁵⁰ vybočení či překročení mezí nutné obrany. Předpokladem excesu z mezí nutné obrany je tedy faktická existence některých jejích podmínek, které byly nastíněny v předchozích kapitolách, avšak obránce jedná zcela nepřiměřeně, tzn. excesivně. Od toho je třeba striktně odlišovat případy, kdy osoba jedná v domnění, že podmínky nutné obrany splněny jsou splněny, ačkoli tomu tak ve skutečnosti není. V těchto případech lze hovořit o tzv. domnělé, neboli putativní obraně. U excesu z mezí nutné obrany pak současná trestněprávní nauka a judikatura rozlišuje:

- Exces intenzivní, tzn. obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.
- Exces extenzivní, tzn. obrana byla provedena v době, kdy útok již skončil, nebo ještě nezačal a ani přímo bezprostředně nehrozil (obrana nebyla současná s útokem).¹⁵¹

¹⁴⁸ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. a VANDUCHOVÁ, M. Systém českého trestního práva: Základy trestní odpovědnosti. 1. Vydání. Praha: Novatrix, 2009, s. 127, KRATOCHVÍL a kol. Trestní právo hmotné-obecná část. 2. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 451.

¹⁴⁹ Např. JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 265 a násl., CHMELÍK, J. kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: Linde, 2009, s. 149 a násl., ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. Vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 226.

¹⁵⁰ Např. ROZHODNUTÍ Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tz 67/65, sp. zn. 1 To 18/75, sp. zn. 5 Tdo 162/2007, sp. zn. 6 Tdo 134/2008 a sp. zn. 8 Tdo 1206/2010.

¹⁵¹ Např. JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 265 a násl., CHMELÍK, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: Linde, 2009, s. 149 a násl., ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. Vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 226.

Dále, hlavně v dřívější judikatuře¹⁵² a literatuře jsou zmiňovány i další kategorie excesu, které sice naše současná právní úprava nezná, ale je možné považovat tyto za pomocná kritéria pro posuzování nutné obrany a případné trestní odpovědnosti. Jsou to:

- Exces jarý (stenický), tzn. pachatel (obránce) vybočí z mezí nutné obrany ze zlosti, z pomstychtivosti apod.
- exces chabý (astenický), tzn. pachatel vybočí z mezí nutné obrany např. pro leknutí, ze strachu, ze zmatku apod.¹⁵³

Excesy jsou trestné podle obecných zásad, ale může se jednat i o jednání beztrestné a oprávněné, pokud se dotyčná osoba mylí ve skutkových okolnostech zcela zjevné přiměřenosti. Takové jednání by bylo posuzováno podle zásad o skutkovém omylu, jehož následkem by byla beztrestnost nebo odpovědnost za nedbalostní trestný čin podle ustanovení § 18 TrestZ¹⁵⁴ o skutkovém omylu. Úmyslné zavinění je tedy vyloučeno, protože zde chybí vztah zavinění jako základní podmínka trestní odpovědnosti

Exces intenzivní označuje situaci, kdy byl zjevný nepoměr mezi intenzitou útoku a intenzitou obrany, když obráncem zvolený způsob obrany byl zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku. Jako velmi jednoduchý příklad je možno uvést již zmiňovanou krádež žvýkáci gumy z kapsy kabátu, nebo v literatuře¹⁵⁵ často uváděný příklad dětí trhajících třešně na cizí zahradě. Exces intenzivní tak vylučuje použití institutu nutné obrany. Právní posouzení, zda jednání obránce považovat za exces nebo ne, je však v reálných případech o mnoho složitější.

Určité vodítko pro posuzování excesu intenzivního stanovil Ústavní soud, podle kterého *„intenzita obrany, má-li být způsobila odvrátit útok, může být zásadně silnější než intenzita útoku. Obrana však nesmí být zcela zjevně, přehnaně silnější, než je třeba k odvracení útoku (příčemž takto je hodnocen obzvláště charakter použité zbraně, četnost způsobených ran, jejich intenzita apod.). Nutná obrana je vyloučena z důvodu tzv.*

¹⁵² Např. ROZHODNUTÍ NS ČSR, sp. zn. Kr II 538/21, ROZHODNUTÍ NS ČSR, sp. zn. Kr I 501/19, podle kterého beztrestnost dle §2 lit. g) tr. zák. č. 117/1852 ř.z. vztahuje se i na případy, ve kterých sice objektivně nebylo podmínek spravedlivé nutné obrany, ale pachatel z bázně, uleknutí nebo z přestrašenosti předpokládal, že podmínky ty zde jsou.

¹⁵³ Exces astenický upravoval například § 2 písm. g) rakouského trestního zákoníku.

¹⁵⁴ Kdo při spáchání činu nezná ani nepředpokládá jako možnou skutkovou okolnost, která je znakem trestného činu, nejedná úmyslně, tím není dotčena odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti.

¹⁵⁵ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 265.

*intenzivního excesu tehdy, když čin obránce zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá všem rozhodným okolnostem charakterizujícím způsob útoku“.*¹⁵⁶

Judikatura Nejvyššího soudu k posuzování excesu z mezí nutné obrany uvádí, že „nutná obrana je vyloučena z důvodu tzv. intenzivního excesu tehdy, když čin obránce zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá všem rozhodným okolnostem charakterizujícím způsob útoku. Pro jednání v nutné obraně není podstatná tzv. subsidiarita, tj. nevyžaduje se, aby se obránce snažil vyhnout hrozícímu nebo již probíhajícímu útoku nebo aby použil nejdříve mírnější způsoby obrany a jejich intenzitu případně stupňoval až podle způsobu útoku. Proto intenzivní exces z mezí nutné obrany nelze spatřovat jen v tom, že napadená osoba se útoku nevyhnula útekem, i když byl útek možný, anebo že nezvolila mírnější možnou obranu, pokud použitou (intenzivnější) obranu ještě nelze považovat za zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.“¹⁵⁷ V tomto případě Nejvyšší soud napadené rozhodnutí odvolacího soudu zrušil a uložil mu znovu rozhodnout, přičemž odvolacímu soudu vytkl, že daný případ neposuzoval komplexně, a tedy nedostatečně odůvodnil, v čem soud spatřoval exces z mezí nutné obrany. Obviněný, v tomto případě obránce, jenž byl po předchozím vzájemném slovním napadání povalen útočníkem na zem a chycen „do kravaty“, zvolil jako způsob obrany bodnutí útočníka nožem v hloubce 8 cm a způsobil mu těžká zranění, za což byl uznán vinným trestným činem ublížení na zdraví a odsouzen ke třem letům odnětí svobody, neboť podle názoru odvolacího soudu zvolený způsob obrany byl nepřiměřený, když měl prý možnost vymanit se ze sevření méně razantním způsobem. Jednalo se tedy o exces (intenzivní) z nutné obrany. Odvolací soud posouzení excesu v tomto případě v rozporu se zákonem zúžil meze nutné obrany toliko na princip subsidiarity. Nejvyšší soud rozsudek zrušil a přikázal ve věci znovu rozhodnout, mj. proto, že jak ve svém nálezu uvedl, „obrana by totiž měla být důraznější už jen z toho důvodu, aby došlo k překonání přímo hrozícího či trvajících útoku na zájem chráněný trestním zákonem. Posouzení, kdy je obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, ovšem vždy závisí na okolnostech konkrétního případu.“¹⁵⁸

¹⁵⁶ NÁLEZ Ústavního soudu ze dne 1. 4. 2005, sp. zn. IV. ÚS 433/2002.

¹⁵⁷ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2007, sp. zn. 5 Tdo 162/2007.

¹⁵⁸ Tamtéž.

Exces extenzivní se vztahuje na vybočení z mezí nutné obrany s ohledem na dobu útoku, respektive na časový okamžik útoku ve vztahu k jednání obránce. Dříve jsem již uvedl, že „*Nutná obrana není přípustná proti útoku teprve připravovanému, který ještě bezprostředně nehrozí, ani proti útoku, který již skončil*“.¹⁵⁹ Nutná obrana je tedy vyloučena v případě, kdy útok ještě bezprostředně nehrozí (hovoříme o obraně předčasné), nebo jestliže útok již skončil (hovoříme o pokračování v obraně, ač útok již netrvá). Jednání obránce má tak charakter odvetného jednání. Msta se nepřipouští.

Nejvyšší soud k excesu spočívajícímu v pokračování v obraně uvádí, že „*jde o překročení mezí nutné obrany, jestliže se pachatel (obránce, pozn. aut.) zpočátku brání způsobem přiměřeným povaze a nebezpečnosti útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, ale po skončení útoku sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nehrozí nebezpečí. Za následek způsobený v této fázi jednání je pachatel (obránce, pozn. aut.) odpovědný a nemůže se dovolávat, že jednal v nutné obraně*“.¹⁶⁰ V tomto případě obránce po předchozí hádce a vzájemném napadání bodl poškozeného nožem do prsou, který na následky zranění po chvíli zemřel. Incidentu předcházela skutečnost, že dva muži (jedním z nich poškozený) vnikli na dvorek obránce a ohrožovali ho železnou tyčí a obránci se podařilo je z dvorku vytlačit. Potud podle soudu mohlo být jeho jednání hodnoceno jako nutná obrana. Následné jednání obránce spočívající v honbě poškozeného, který se dal na útěk, a v bodnutí nožem však soud posoudil jako vypořádání se s poškozeným v době, kdy jednání obránce již nebylo odůvodněno nutností obrany a proto aplikaci nutné obrany vyloučil.

Naproti tomu podle Nejvyššího soudu nutná obrana není v zásadě vyloučena tehdy, když obránce se v případě útoku konaného v několika různých fázích (opakované útoky v krátkém časovém rozmezí) na další útočné jednání připravil a čelil mu se zbraní v ruce. Podle Nejvyššího soudu tak „*není podmínkou nutné obrany to, že ze strany obránce jde o náhlé či nepřipravené jednání, které je jen okamžitou reakcí na situaci vyvolanou útokem*“.¹⁶¹ V tomto případě obránce, voják z povolání, po přechodu slovní a fyzické potyčce s účastníky diskotéky (obránce a jeho přátelé byli slovně a fyzicky napadeni a při potyčce obránce jednoho z útočníků udeřil lahví do hlavy), potyčce, jež

¹⁵⁹ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007 sp. zn. 6 Tdo 66/2007.

¹⁶⁰ ROZHODNUTÍ Nejvyššího soudu ze dne 13. 1. 1978, sp. zn. 11 To 1/78.

¹⁶¹ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 6. 5. 2004, sp. zn. 7 Tdo 461/2004.

byla podnětem pro přinesení nelegálně držené pistole z jeho automobilu, proti těmto účastníkům potyčky blížícím se opětovně k němu opakovaně výstražně vystřelil a dále z bezprostřední blízkosti jednoho z nich zasáhl do srdce a plic (útočník na místě zemřel) - Dalšího, který se ho pokoušel odzbrojit, zasáhl (poté, co byl obránce povalen na záda) do břicha, ale díky včasné lékařské pomoci se ho podařilo zachránit. Soud prvního stupně i soud odvolací nutnou obranu vyloučil. Zajímavé je pak odůvodnění soudu prvního stupně, který uvedl, že použití zbraně je nepřiměřené mj. proto, že obránce prý útok sám do určité míry vyvolal a zejména že se vzhledem k předchozí potyčce mohl obávat pouze zbití, neboť žádný z útočníků nebyl jakkoli ozbrojen, a nadto mohl místo bez nebezpečí opustit. Odvolací soud vyloučení nutné obrany dále odůvodnil i vyprovokovaným útokem. Státní zástupce nadto uvedl, že o nutné obraně nelze hovořit za situace, kdy obránce sám aktivně přispívá ke vzniku situace, za níž použije zbraň. Nejvyšší soud napadené rozhodnutí zrušil, odůvodnění soudu prvního stupně i odvolacího soudu z hlediska nutné obrany označil za nevyvážené, uvedl jednotlivé podmínky přípustnosti nutné obrany za použití zbraně a uložil ve věci znovu rozhodnout s tím, že nebyly nalezeny přesvědčivé důvody (obránce byl opakovaně napaden v nočních hodinách, jeho přátele zbiti, bylo mu způsobeno zranění vyžadující tři týdny léčení, byl sám proti čtyřem, opakovaně varovně vystřelil a k přímé střelbě se odhodlal až v závěru, když hrozil fyzický kontakt a posledního z útočníků střelil z polohy ležmo poté, co ten jej povalil na záda apod.) pro závěr, že obrana byla zcela zjevně nepřiměřená.¹⁶²

Rovněž připomínám, že o exces z nutné obrany se nemůže bez dalšího jednat v případech, že obránce jednal ve vzteku (tedy v afektu) a nikoli ze strachu, neboť jak uvedl Nejvyšší soud, „*skutečnost, že bránci se jednal v afektu vzteku, nevylučuje splnění podmínek nutné obrany*“.¹⁶³ Pro posuzování připuštění nutné obrany je rozhodné pouze to, zda tato obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená.

Pro úplnost jen dodávám, že exces je logicky přípustný rovněž v případě domnělého útoku, tedy když obránce jedná v tzv. putativní obraně, což výslovně připouští Solnař (slovy „*vykročení z mezí nutné obrany je možné i u nutné obrany domnělé, tzn. putativní, kde je třeba vycházet z představy pachatele*“¹⁶⁴) i judikatura, kdy Nejvyšší soud

¹⁶² USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 6. 5. 2004, sp. zn. 7 Tdo 461/2004.

¹⁶³ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 26. 2. 2009, sp. zn. 6 Tdo 1347/2008.

¹⁶⁴ SOLNAŘ, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Academia, 1972, Op. cit., s. 108.

uvedl, že „...že o vybočení z mezí nutné obrany (putativní nutné obrany) pro její zcela zjevnou nepřiměřenost tedy půjde jen tehdy...¹⁶⁵ Takový exces se bude posuzovat podle zásad uvedených výše s ohledem na vnímání a představu „obránce“.

4.2 Důsledky překročení mezí nutné obrany

Protože v případě excessu se nejedná o nutnou obranu, je jednání, které vybočilo z jejích mezí, protiprávní a může být dle okolností trestným činem.¹⁶⁶ Pachatel je tedy odpovědný za trestný čin, jehož skutkovou podstatu svým jednáním naplnil.¹⁶⁷ Je pak nerozhodné, zda se jednalo o exces intenzivní nebo extenzivní. Kategorie excesů však mohou mít ale význam z hlediska míry zavinění.

Obecně platí, že v případě excessu z mezí nutné obrany je třeba zohledňovat tu skutečnost, že to byl útočník, kdo k obrannému jednání a následnému excessu zaviněl příčinu. Tedy je nutné zohledňovat konkrétní okolnosti případu, hodnotit jej komplexně a zvláště s ohledem na subjektivní vnímání útoku obráncem.¹⁶⁸

Zákonná úprava na to pamatuje, když v § 41 písm. g) TrestZ uvádí, že „soud jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel páchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze, anebo překročil meze přípustného rizika nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost“. Překročení nebo vybočení z mezí nutné obrany je tedy zpravidla polehčující okolností. Dále naše právní úprava připouští zohlednění excessu v souvislosti s mimořádným snížením trestu odnětí svobody¹⁶⁹ anebo s obecně přípustným upuštěním od potrestání v případě přečinů.¹⁷⁰

Přestože, jak již bylo uvedeno výše, naše právní úprava speciální (privilegovanou) skutkovou podstatu vztahující se k excessu neobsahuje¹⁷¹, lze ve shodě s jiným názorem připustit jejich faktickou existenci.¹⁷² Ve zvláštní části trestního zákoníku nalezneme

¹⁶⁵ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 21. 9. 2004, sp. zn. 3 Tdo 944/2004.

¹⁶⁶ CHMELÍK, J. a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Linde 2009, s. 149.

¹⁶⁷ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 265.

¹⁶⁸ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. AUC Iuridica, 1986, č. 1., s. 40.

¹⁶⁹ § 58 odst. 6 TrestZ.

¹⁷⁰ § 46 TrestZ.

¹⁷¹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 265.

¹⁷² NOVOTNÝ, O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2012, s. 273.

skutkovou podstatu trestného činu zabití¹⁷³ a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky¹⁷⁴. Ze znění těchto ustanovení je však zřejmé, že v úvahu přicházejí pouze v případě úmyslného překročení mezi nutné obrany a pouze tehdy, když následkem takového jednání je smrt nebo ublížení na zdraví.

*„Obligatorními znaky skutkové podstaty trestného činu jsou takové, při jejichž absenci by se vůbec o skutkovou podstatu trestného činu nejednalo.“*¹⁷⁵ V případě excesu z mezi nutné obrany nepochybně nejdůležitější roli bude hrát otázka zavinění¹⁷⁶, tedy subjektivní stránka trestného činu. Excesu se pachatel může dopustit jak úmyslně, tak z nedbalosti.¹⁷⁷ K tomu Nejvyšší soud uvádí, že *„v případě excesu z mezi nutné obrany je podmínkou trestní odpovědnosti obránce nejen zaviněné překročení mezi nutné obrany, ale jeho zavinění se musí vztahovat též ke znakům příslušné skutkové podstaty, kterou tím naplnil, přičemž nemusí jít o stejnou formu zavinění“*.¹⁷⁸ Z citovaného usnesení tak

¹⁷³ „Kdo jiného úmyslně usmrtí v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí myslí anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného“. Citováno z: § 141 TrestZ.

¹⁷⁴ „Kdo jinému úmyslně způsobí ublížení na zdraví v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí myslí anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného“. Citováno z: § 146a TrestZ. Pro úplnost je doplněn názor Nejvyššího soudu na stav rozrušení myslí, podle kterého *„silné rozrušení pachatele je duševní stav, při němž pachatel jak vnitřně, tak i zpravidla navenek vykazuje značné emoční vzrušení či neklid ovlivňující jeho další jednání a projevující se v průběhu činu, a to bez ohledu na to, zda se na takovém rozrušení podílí nervová labilita či přímo duševní porucha u pachatele (tzv. psychické predispozice), anebo je příčinou silného rozrušení pouze vlastní strach, úlek, zmatek nebo jiné omluvitelné hnutí myslí“*. Viz. USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 31. 5. 2011, sp. zn. 6 Tdo 93/2011.

¹⁷⁵ CHMELÍK, J. a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Linde 2009, Op. cit., s. 77.

¹⁷⁶ Zavinění vyjadřuje vnitřní psychický postoj pachatele k jeho jednání a způsobeného následku. Současná právní úprava rozlišuje dvě formy zavinění – úmysl a nedbalost a v jejich rámci úmysl přímý a nepřímý a nedbalost vědomá a nevědomá. Specifickým typem nedbalosti je pak ještě hrubá nedbalost. Formy zavinění definuje ustanovení § 15 a § 16 TrestZ.

¹⁷⁷ V odborné literatuře byla otázka vztahu zavinění u excesu a způsobeného následku pro posouzení trestného činu velmi diskutovaným tématem a postupem času se utvořily tři různé pohledy na věc. Tímto se ve svých pracích zabýval Vokoun (Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. In AUC Iuridica. 1989, č. 3., s. 11 a násl.) a Kuchta (Nutná obrana. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 164 a násl.) První z nich upřednostňovalo zavinění k následku s tím, že zavinění k excesu bylo nerozhodné. Toto pojetí však mělo za následek ten fakt, že stejně bylo posuzováno jak zaviněné, tak nedbalostní překročení mezi nutné obrany. Druhé z nich naopak upřednostňovalo zavinění k excesu bez ohledu na zavinění k následku. Opět nepřijatelným důsledkem z tohoto pojetí plynoucí je skutečnost, že obránce, který úmyslně překročil meze nutné obrany, by byl odpovědný i za následek, ačkoli ten byl způsoben z nedbalosti. A konečně třetí pojetí zohledňuje jak zavinění k excesu, tak zavinění ke všem ostatním znakům konkrétní skutkové podstaty trestného činu, kterou obránce svým jednáním mohl naplnit. Třetí pojetí v našem právním řádu převážilo, což dokazuje i již citované usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2007, sp. zn. 5 Tdo 162/2007.

¹⁷⁸ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2007, sp. zn. 5 Tdo 162/2007. Podrobněji jsem již tento případ posuzovaný Nejvyšším soudem rozebíral v podkapitole „Kategorie excesů“ a dále uvádím, že podle Nejvyššího soudu je třeba pro uznání pachatele (obránce) vinným ze spáchání trestného činu se nejdříve vypořádat s tím, zda a případně proč obránce vybočil z mezi nutné obrany a zda tak učinil zaviněně.

jednoznačně plyne požadavek, aby se úmysl vztahoval jak k samotnému excesu, tak způsobenému následku, tedy např. úmysl použít zcela zjevně nepřiměřené obrany a způsobit útočníkovi předpokládanou újmu. V těchto případech pak není dán ani zájem společnosti na ochraně takového pachatele, naopak je již dán zájem na jeho potrestání.

Podle § 13 odst. 2 TrestZ „*k trestní odpovědnosti za úmyslný trestný čin je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti*“. Odpovědnost za úmyslný trestný čin v případě excesu tedy nastupuje pouze tehdy, když exces i způsobený následek budou kryty úmyslem obránce.¹⁷⁹ Vokoun k tomu uvádí příklad osoby trhajícího ovoce na stromě, proti čemuž zasáhne majitel způsobem, že po něm vrhne kámen s tím úmyslem, že jej zasáhne například do ruky a tu mu klidně přerazí, ale místo pouhého zásahu do ruky zasáhne dotyčného omylem do hlavy, prorazí mu lebku a ten je na místě mrtev.¹⁸⁰ Z nedbalosti tak způsobil těžší následek, než zamýšlel, přičemž ale úmyslným jednáním je kryto pouze překročení mezí nutné obrany, když zvolil obranu zcela zjevně nepřiměřenou. Trestně odpovědný tak pachatel bude pouze z nedbalosti (kvalifikace jeho jednání jako trestného činu vraždy podle § 140 TrestZ tedy možná není, v úvahu přichází odpovědnost za trestný čin usmrcení z nedbalosti podle § 143 TrestZ).

Beztrestnost pachatele (obránce) je tedy možná i za předpokladu, že se sice dopustí excesu a způsobí škodlivý následek, ale jeho zavinění k excesu a následku nebude ani nedbalostní, tedy že vědět mohl a měl. Takový postup je naopak žádoucí, neboť obránce se do situace vyvolávající obrannou reakci nedostal vlastním přičiněním, ale přičiněním útočníka. Bude ovšem na orgánech činných v trestních řízeních, aby pečlivým zkoumáním a komplexním hodnocením s přihlédnutím ke všem okolnostem a i k zájmům útočníka takovýto postup posoudily.

Závěrem této kapitoly cituji názor Vokouna, podle kterého „*případy, kdy občan jednal za situace, kdy nebyly splněny všechny podmínky, požadované pro jednání v nutné obraně nebo krajní nouzi, nebo kdy překročil meze povoleného jednání, vyvolávají často*

¹⁷⁹ Zavinění musí vždy zahrnovat všechny znaky charakterizující objektivní stránku trestného činu, tedy i příčinný vztah mezi jednáním pachatele a následkem trestného činu. Při nedbalosti je třeba, aby si pachatel alespoň měl a mohl představit, že se takto příčinný vztah může rozvinout. Pro pachatele nepředvídatelný příčinný průběh není v zavinění obsažen a pachatel neodpovídá za následek, který takto vzejde. Viz. ROZSUDEK publikovaný pod č. 20/1981 Sb. rozh. Tr.

¹⁸⁰ VOKOUN, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. AUC Iuridica.1989, č. III. ., s. 68.

pozornost široké veřejnosti. Jde o případy, jejichž správné posouzení má velký význam nejen pro daný konkrétní případ, ale značnou měrou přispívá i k formování právního vědomí občanů. Mohlo by totiž dojít k rozdílnému právnímu posouzení od intuitivní a emotivní sociálně právní psychologie společnosti jednotlivců. Nesprávné právní posouzení, případná existence nevyhovující právní úpravy nebo rovněž i zkreslené a nepřesné interpretování rozhodnutí, může vést k deformaci právního vědomí a koneckonců i postojů občanů k jednání v nutné obraně a v krajní nouzi vůbec. Zejména však jde o to, že jakékoli pochybení v těchto případech podryvá důvěru v právní řád a ve spravedlivé rozhodování justičních orgánů.“¹⁸¹

¹⁸¹ VOKOUN, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Praha: AUC Iuridica, 1989. č. III. s. 54-55.

5 Putativní obrana

5.1 Obecně k putativní obraně

Již jsem uvedl, že skutečný útok je nezákadnějšší podmínkou pro aplikaci institutu nutné obrany. Jak bylo již také uvedeno, je třeba při posuzování konkrétních případů zohledňovat také psychický stav obránce v době útoku, tedy jak se útok jevil jemu. Co tedy dělat v případech, kdy útok samotný existuje pouze ve fantazii obránce, ačkoli ve skutečnosti žádný útok nehrozí? Pokud některá osoba mylně předpokládá útok, tak jde u ní o omyl, tedy o rozpor mezi skutečností a její představou. Obranné jednání osoby bránící se domnělému útoku existujícího pouze v její představivosti by tak bylo možné označit domnělou obranu, přičemž hovoříme o tzv. putativní obraně.

Putativní obranu tak lze označit za zvláštní případ skutkového omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost. Omyl samotný je přitom neodmyslitelnou součástí lidského života, a proto má své místo rovněž v právu. „*Omylem se často rozumí nesoulad vědění určité osoby s realitou. Omyl tak zasahuje intelektuální složku lidského vnitřního světa, která má ovšem následně vliv i na složku volní. Člověk se rozhoduje dle jemu známých skutečností, resp. Na základě obrazu skutečnosti tak, jak si jej utvořil kombinací empirického vnímání a analyticko-syntetického myšlení, a to s ohledem na jeho úroveň duševní a věkovou.*“¹⁸²

„*Omylem v trestním právu potom rozumíme neshodu pachatelova „vědění“ (jeho vnímání, jeho představy) se skutečností, ať již proto, že si pachatel vůbec neuvědomil nějakou skutečnost, nebo proto, že o ni měl představu nesprávnou.*“¹⁸³ Podle Kratochvíla pak v případě okolností vylučujících protiprávnost se může jednat o omyl pozitivní, nebo negativní.¹⁸⁴ Je pak vhodné poznamenat, že vzhledem k dikci § 18 TrestZ se pozitivní omyl o okolnostech vylučující protiprávnost považuje za negativní skutkový omyl a negativní omyl o okolnostech vylučující protiprávnost za omyl pozitivní.

V případě pozitivního omylu o okolnostech odůvodňující nutnou obranu se člověk mylně domnívá, že podmínky nutné obrany jsou splněny, tedy že mu hrozí nebezpečí

¹⁸² CHMELÍK, J. a kol. Trestní právo hmotné. Praha: Linde 2009, Op. cit., s. 131.

¹⁸³ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, Op. cit., s. 241.

¹⁸⁴ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné, obecná část. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 175.

z útoku. Např. obránce zraní kolemjdoucího domnívaje se, že je spojený s útočníkem. Nebo např. školník základní školy v noci se pohybující osobu po budově školy považuje za zloděje, ač se jedná o zrovna probuzeného žáka osmé třídy usnuvšího na toaletách.¹⁸⁵

Skutečně zajímavý je případ negativního omylu, tedy když osoba si není vědoma existence skutečností, které by odůvodňovaly jednání v nutné obraně (tedy vylučovaly protiprávnost), ale sama jedná tak, že chce spáchat trestný čin. Např. vyhlášený rabiát chce někoho zbit, ale netuší, že vyhlédnutá dotyčná „oběť“ na něj zrovna míří zbraní ukrytu v záhybech nikábu s úmyslem jej usmrtit. Vzhledem k tomu, že jednání v nutné obraně vyžaduje úmysl, neznalost rabiáta o okolnostech vylučující protiprávnost bude znamenat jeho trestní odpovědnost za způsobený následek, nebo co způsobit zamýšlel.

5.2 Putativní obrana v judikatuře

„Putativní nutná obrana (§ 2g) tr.zák.) spočívá v tom, že pachatel má subjektivně omylem za to, že tu jsou ve skutečnosti podmínky nutné obrany, totiž, útok nespravedlivý, přítomný, směřující proti životu, svobodě nebo jmění, proti němuž obrana je potřebnou, ač těchto podmínek skutečně tu není.“¹⁸⁶

„Jde o putativní nutnou obranu, má-li pachatel následkem skutkového omylu (§ 2 e) tr. zák.) za to, že nastala situace opravňující nutnou obranu a opravňovala-li by situace, již pachatel pokládá mylně za danou, k nutné obraně.“¹⁸⁷

Na základě výše uvedených rozsudků a odkazem na ně ve svém odůvodnění dospěl Nejvyšší soud dále k názoru, že „*obrana proti domnělému útoku (tzv. putativní nutná obrana) se posuzuje podle zásad o skutkovém omylu. Jestliže se pachatel mylně domníval,*

¹⁸⁵ Tento případ se skutečně stal, ovšem s tím rozdílem, že dotyčný školník proti zlodějům použil legálně drženou zbraň, což orgány činné v trestním řízení posoudily právě jako jednání v nutné obraně a media přinesla bombastický titulek ve smyslu „Bosý školník v pyžamu sám zneškodnil zloděje“ (pozn. aut.).

¹⁸⁶ ROZHODNUTÍ Nejvyššího soudu ze dne 27. 11. 1925, sp. zn. Zm I 370/25. Dále cituji další pasáž z tohoto rozsudku: „*Praetext spravedlivé obrany neboli tzv. putativní nutná obrana spočívá v tom, že pachatel má subjektivně omylem za to, že tu jsou ve skutečnosti podmínky nutné obrany, totiž útok nespravedlivý, přítomný, směřující proti životu, svobodě nebo jmění, proti němuž obrana je potřebnou, ač těchto podmínek skutečně tu není. Dle toho, co uvedeno, pojímá tedy pachatel při putativní nutné obraně mylně situaci tak, jako by proň odůvodňovala právo nutné obrany...Soud musí tudíž při uvažování o putativní nutné obraně zabývat se otázkou, zda tu byl nesouhlas mezi představou a skutečností, musí uvažovati o tom, zda a jak mohl býti se zřetelem na duševní rozpoložení pachatelovo tento nesouhlas přiveden, a musí na základě těchto úvah nabytých přesvědčení náležitě odůvodniti“.*

¹⁸⁷ ROZHODNUTÍ Nejvyššího soudu ze dne 4. 5. 1927, sp. zn. Zm I 165/27.

že zde útok je (domníval se, že zde jsou skutečnosti odůvodňující nutnou obranu, ač tomu tak de facto nebylo), nepříčítá se mu trestný čin úmyslný, ale zjišťuje se, není-li v tom, že pachatel správně nerozpoznal situaci, nedbalost. V tomto případě může přicházet v úvahu jeho trestní odpovědnost nejvýše za nedbalostní (kulpózní) trestný čin.“¹⁸⁸ V tomto svém rozhodnutí Nejvyšší soud dále připomíná, že putativní obranu je nutné posuzovat z pohledu osoby, jež v putativní obraně jednala, nikoli z pohledu osoby jiné, např. osoby, na jejíž obranu osoba jednající v domnělé (putativní) obraně vystoupila. Dále Nejvyšší soud připustil, že rovněž v putativní obraně je možné jednat nepřiměřeně.¹⁸⁹

Možností jednání v putativní obraně se rovněž zabýval již zmiňovaný případ střelby proti členům zásahové jednotky.¹⁹⁰ Nejvyšší soud zde připomněl, že „*podstatou putativní nutné obrany je skutečnost, že pachatel mylně předpokládá útok na zájem chráněný trestním zákonem, vůči němuž zaměřil své obranné jednání*“ a dále rozvedl, že „*Při posuzování, zda osoba jedná v tzv. putativní nutné obraně, je nezbytné zabývat se otázkou, zda byl dán nesoulad mezi představou obviněného a realitou, tedy zda a jakým způsobem mohl být takový nesoulad-se zřetelem na duševní rozpoložení obviněného-navozen. Jedná se tedy o zjištění, zda obviněný mohl subjektivně nabýt mylného přesvědčení, že okolnosti, za kterých koná, odpovídají nutné obraně. Soud přitom musí pečlivě posuzovat veškeré okolnosti, které mohly mít na vnímání situace obviněným vliv, ať již se jedná o vnější podněty, tak jeho interní pochody (rozpoložení, zkušenosti, apod.). Nelze se výhradně spoléhat toliko na tvrzení obviněného, které uvede, že vzhledem k překvapení či stresu měl obavu z újmy, kterou může přinést hrozící či probíhající útok. V opačném případě by se orgány činné v trestním řízení totiž vystavovaly nebezpečí paušalizace, kdy např. jakýkoliv útok proti legálnímu policejnímu zásahu by musel být hodnocen jako putativní obrana při tvrzení, že osoba, která tak jednala, měla obavu o svůj život.*“¹⁹¹ V tomto případě Nejvyšší soud jednání pachatele neshledal podřaditelným pod podmínky putativní nutné obrany, neboť „*k možnosti hodnocení jednání obviněného ve smyslu*

¹⁸⁸ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 21. 9. 2004, sp. zn. 3 Tdo 944/2004, obdobně USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 25. 6. 2012, sp. zn. 4 Tdo 656/2012.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 16. 7. 2015, sp. zn. 6 Tdo 703/2015.

¹⁹¹ Tamtéž.

putativní nutné obrany je třeba zaobírat se naplněním znaků nutné obrany jako takové“¹⁹² a tyto nebyly splněny.

V případě zmiňovaného příkladu jednání, kdy obránce způsobí újmu na zdraví poškozenému domnívaje se, že jde o osobu účastníci se společně s další osobou (útočníkem) útoku proti němu. Nejvyšší soud k tomu uvedl, že „*za těchto okolností se může jednat o tzv. putativní obranu. Proto je namístě posoudit jednání pachatele (obránce, pozn. aut.) podle zásad o skutkovém omylu. Základním důsledkem skutkového omylu pachatele přitom je, že mu nelze přičítat úmyslné zavinění ve vztahu k následku, který způsobil poškozenému. Uvažovat lze nanejvýše o nedbalostním zavinění pachatele, pokud lze dovodit jeho nedbalost ohledně skutečnosti, že ze strany poškozeného nešlo o útok, respektive o účast na útoku“¹⁹³.*

Na základě výše uvedeného lze podmínky pro uznání jednání osoby za jednání v putativní obraně shrnout následovně.

Předně musí být na základě provedených důkazů a s ohledem ke všem skutečnostem případu bezpečně prokázáno, že osoba jednající v putativní obraně skutečně vnímala útok jako reálný, byť existoval pouze v jejích představách. Zároveň však musí být splněna podmínka, že tak nejednala z nedbalosti, tedy že nejde o stav, kdy si mohla a měla být vědoma, že nejde o skutečný útok.¹⁹⁴

V případě jednání v putativní obraně je vyloučena odpovědnost pachatele (obránce) za úmyslný trestný čin. V úvahu připadá podle okolností případu ovšem odpovědnost z nedbalosti, tedy že vědět měl a mohl.

Při hodnocení putativní obrany musí orgány činné v trestním řízení posuzovat naplnění znaků nutné obrany jako takové. Nelze uznat jednání za jednání v putativní obraně, pokud nebyly splněny podmínky nutné obrany, tedy bezprostředně hrozící útok na zájmy chráněné trestním zákoníkem a nešlo o obranné jednání zcela zjevně

¹⁹² USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 16. 7. 2015, sp. zn. 6 Tdo 703/2015.

¹⁹³ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 21. 4. 2010, sp. zn. 7 Tdo 356/2010.

¹⁹⁴ K tomu lze uvést dvě situace. V první z nich například na narozeninové party „útočník“ namíří z bezprostřední blízkosti na jinou osobu vodní pistolku a ta jej v domnění, že se jej chystá usmrtit, zastřelí. V druhém, obdobném případě, opět „útočník“ v kukle z žertu v nočních hodinách namíří na jinou osobu pistolí, ovšem v tomto případě maketu k nerozeznání od skutečné, a zařve na něj „naval prachy“ a ta jej v domnění, že se jí jde o její život, zastřelí.

nepřiměřené způsobu útoku. Z toho logicky plyne poslední premisa, že rovněž jednáním v nutné obraně lze naplnit znaky excesu, ať už intenzivního, nebo extenzivního se všemi důsledky z toho plynoucími.

6 Preventivní nutná obrana a automatická obranná zařízení a další případy sporných otázek nutné obrany

6.1 Preventivní útok a nutná obrana

Povinností obránce není bránit se útoku za použití tzv. pasivní obrany a čistě obranných taktik (např. vykrývání úderů či kopů, odrážení ran, ustupování apod.), ale je připuštěna i obrana aktivní. Tedy je to obránce, kdo v rámci své obrany přejde do protiútoků (protiúderů, užití zbraní či jiných předmětů proti útočníkovi - např. bodnutí nožem, výstřel ze střelné zbraně, úder tyčí, poštváním psa apod.), útočníka zpacifikuje a útok tímto způsobem odrazí. Z obránce se použitím protiútoků ale nestává útočník. O určení, kdo je útočník a obránce, rozhoduje iniciativa útočníka na počátku útočného jednání směřujícího k vyprovokování jednání v nutné obraně. Je to také útočník, kterému je dána možnost útok ukončit (např. útekem) a nevyvolávat další jednání v nutné obraně. Sice nikdo útočníkovi nezaručí, že obránce v obranném jednání přestane útočit, ale takové jednání už může být považováno za exces z mezí nutné obrany. Z toho plynou trestněprávní následky pro obránce, protože jak bylo uvedeno výše, proti ukončenému útoku není již nutná obrana přípustná. Zájem společnosti logicky trvá do doby, kdy je obrana nutná, respektive kdy není dána možnost okamžitého zásahu státní moci. „Msta“ obránce se nepřipouští.

Prevencí (z lat. *Praevenire* - předcházet) se obecně rozumí soustava opatření, která mají za cíl předejít nežádoucímu jevu (např. zločinu, drogové závislosti, nemoci, katastrofám, násilí apod.) Prevence se vyskytuje v různých oblastech. Pro případy uvedené v práci bude prevence chápána jako předcházení spáchání útoku na zájem chráněný trestním zákonem v kontextu nutné obrany. Lze tedy hovořit o preventivní nutné obraně, tedy o odvracení útoku, který sice ještě nehrozí, ale může nastat v budoucnu, a to právě přípravou opatření, kterými obránce hodlá útok odvrátit.

S prevencí pak dále souvisí pojem tzv. preemptivního útoku - známého zejména ze sebeobran. „*Souhrnně lze říci, že sebeobrana je ucelený systém prostředků určených k obraně zájmů chráněných zákonem.*“¹⁹⁵ Jak již bylo několikrát uvedeno, sebeobrana

¹⁹⁵ DEFINICE SEBEOBDRANY, In: Inovace SEBS a ASEBS [online]. [cit. 2016-04-10]. Dostupné na: <http://www.fsps.muni.cz/inovace-SEBS-ASEBS/elearning/teorie-sebeobdrany/definice>

není totožná s pojmem nutné obrany. Institut nutné obrany dává možnost uplatnění sebeobran. Další definice sebeobran od Náchodského pak říká, že „*Sebeobrana je založena na souhrnu znalostí a dovedností, které jsou určeny k předcházení útoku na vlastní osobu, k obraně před fyzickou a psychickou újmou v průběhu útoku i k odsunutí negativních jevů útoku na psychiku napadeného. Je praktickou účelovou disciplínou, která slouží především k ochraně života, zdraví, majetku, cti, osobní a domovní svobody.*“¹⁹⁶ Hovoříme-li o předcházení útoku, je sebeobrana (i s možností použití různých sebeobranných disciplín a válečnických umění) nejlepším respektujícím onu zásadu, že nelze-li se střetu vyhnout, je nejlepší obranou útoku.¹⁹⁷ V případě přímo hrozícího bezprostředního útoku můžeme pak hovořit již o zmiňovaném preemptivním útoku, kdy snahou je eliminovat útočníka dříve, než dojde z jeho strany k útoku samému.¹⁹⁸

Přestože ze sémantického výkladu se sebeobranou rozumí obrana „sebe sama“, současná sebeobrana ji chápe také jako činnost, při které je chráněn vlastní majetek nebo druhá osoba. Zabývat se teorií sebeobran je jistě nad rámec této práce, avšak sebeobrana s institutem nutné obrany úzce souvisí, a proto se jí okrajově tato práce věnuje.

Dalším příkladem preventivních opatření k zajištění obrany a ochrany chráněných zájmů v dnešní době (zejména ochrana majetku) jsou například služby poskytované různými bezpečnostními agenturami¹⁹⁹, instalace poplašných zařízení (sirén), různých čidel detekující pohyb, násilné otevření oken a dveří apod., ale také i snad jeden z nejstarších příkladů zabezpečení vlastního majetku - pořízení hlídacího psa. Byť o

¹⁹⁶ DEFINICE SEBEOBHRANY, In: Inovace SEBS a ASEBS [online]. [cit. 2016-04-10]. Dostupné na: <http://www.fsps.muni.cz/inovace-SEBS-ASEBS/elearning/teorie-sebeobhrany/definice>

¹⁹⁷ V sebeobraně jde o snahu napadeného vyhnout se fyzickému střetu, a když to není možné, vyřadit útočníka z boje, přičemž v boji použijeme jakýkoliv, v dané situaci nejúčinnější, prostředek, který však musí být přiměřený stupni nebezpečí útoku. Viz. Tamtéž.

¹⁹⁸ Např. útočník napadl člověka a jen co s ním skoncuje, vrhne se na další, proto ho zneškodním dříve. Nebo známý agresor kupříkladu v hospodě řekne někomu „dopiju a zabiju tě“ a ten na to čekat nebude.

¹⁹⁹ O (ne)fungování těchto služeb se z vlastní zkušenosti přesvědčil autor této práce, když při cestě z domova kolem sousedova pozemku uviděl před plotem skrčeného známého a zastavil se, aby zjistil, co se děje. Ten prý v domě souseda uviděl záblesky světla, volal majiteli a nyní čeká na příjezd bezpečnostní agentury. Autor tedy v podřepu před plotem čekal s ním. Když zaměstnanec bezpečnostní agentury (vyzbrojen služební pistolí) na místo skutečně dorazil, na otázku „zda půjde dovnitř“ odvětil: „blázníte? Vždyť tu jsem sám“. Všichni tři poté svorně v podřepu před plotem vyčkávali dalších deset minut na Policii ČR. Po příjezdu Policie ČR, doprovázené na posledních 50m hlasitým houkáním policejní sirény, bylo zjištěno, že dům byl vykraden a zloděj utekl zadem (pozn. aut).

funkčnosti těchto opatření mohou panovat jisté pochyby, jsou poměrně hojně využívány a o jejich přípustnosti pochyby neapanují.

6.2 Automatická obranná zařízení

Dalším, v posledních letech poměrně aktuálním a medializovaným, preventivním opatřením je instalace automatických obranných systémů, respektive automatických obranných zařízení (např. různé samostříly, nášlapné miny, pasti apod.). Automatická obranná zařízení je pojem v zákoně nedefinovaný, ale v zásadě srozumitelný každému. Jedná se o instalované nástražné obranné zařízení, které se aktivuje samočinně po neoprávněném vstupu nebo jiném narušení chráněného objektu. V literatuře se lze setkat s jejich vysvětlením takto: „...*předem a preventivně instalovaná zařízení, jejichž účelem je odrazit budoucí útok na určitém místě bez součinnosti člověka obránce*“.²⁰⁰ A právě o jejich užití panují značné pochybnosti a lze je tak jednoznačně zařadit mezi sporné otázky nutné obrany. Podrobný rozbor přípustnosti či nepřípustnosti automatických obranných zařízení dalece přesahuje meze této práce. Jedná se však nepochybně o důležitý a poměrně „populární“ aspekt nutné obrany, je proto na místě se v této práci o tomto problému alespoň okrajově zmínit.

V úvodu uvádím několik případů, kterým se budu dále podrobněji věnovat a které se v České republice staly. V roce 2004 zloděje, který přišel do chaty krást barevné kovy, zranila exploze nástraženého automatického obranného zařízení. Majitel chaty, který byl v minulosti již několikrát vykraden, připravil proti zlodějům v kůlně výbušné zařízení. Následkem výbuchu přišel zloděj o nohu. Případ skončil před Nejvyšším soudem, který rozhodl, že podmínky nutné obrany nebyly splněny a nutnou obranu vyloučil.²⁰¹ Lze jen poznamenat, že odvolací soud subsumoval rozdílně daný případ pod jednání v nutné obraně a v jejích mezích jej posuzoval.²⁰²

V jiném případě, ve stejném roce, instaloval důchodce k zabezpečení své již patnáctkrát vykradené chaty čtyři samostříly vlastní výroby, přičemž dva z nich byly nabitý ostrými náboji a dva náboji obsahujícími paralyzující plyn. Když zloděj, opět s úmyslem odcizit staré železo, vnikl na pozemek obránce a nahlédl oknem dovnitř,

²⁰⁰ NOVOTNÝ O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. Vydání. Praha: ASPI, 2010, Op. cit., s. 278.

²⁰¹ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007, sp. zn. 6 Tdo 66/2007.

²⁰² USNESENÍ Krajského soudu v Plzni ze dne 28. 3. 2006, sp. zn. 7 To 62/2006

obránné zařízení se spustilo a zasáhlo jej do nohy. Důchodce byl obžalován z ublížení na zdraví a nedovoleného ozbrojování, avšak soud obranu považoval za přiměřenou a shledal jej vinným jen z nedovoleného ozbrojování, byť neaplikoval přímo institut nutné obrany, ale okolnost vylučující protiprávnost analogicky k nutné obraně.²⁰³

Tyto případy názorně ukazují, že o přípustnosti použití automatických obranných zařízení z hlediska nutné obrany panovaly a panují různé názory. Názory proti připuštění výkladu užití automatických obranných zařízení v mezích nutné obrany shrnují Dolenský a Novotný, byť právě zastánci opačného názoru, ve své práci zaměřující se právě na automatická obranná zařízení.²⁰⁴ Podle těchto názorů se (i) v případě automatických obranných zařízení o nutnou obranu nejedná, ale má jít spíše o její analogii. (ii) O nutnou obranu se podle nich dále jednat nemůže, neboť ta je přípustná proti útoku bezprostředně hrozícímu nebo trvajícím, přičemž automatická obranná zařízení jsou instalována v době, kdy žádný útok nehrozí. Z povahy věci automatická obranná zařízení (iii) ohrožují předem neurčený okruh osob, nikoli pouze útočníka a zároveň (iv) nejsou schopna přizpůsobit intenzitu svého použití způsobu útoku.

Lze uzavřít, že v souladu s výše uvedenými argumenty proti posuzování automatických obranných zařízení v mezích nutné obrany rozhodl Nejvyšší soud v již v úvodu zmiňovaném případě instalovaného výbušného zařízení tak, že o nutnou obranu se nejednalo. Nejvyšší soud se tedy rozhodl pro negativní postoj k preventivní obraně, jak je vidno z jeho odůvodnění, kde mj. uvedl, že *„činem obviněného (obránce, pozn. aut.), který z důvodu zmíněné obavy umístil v prostorách kůlny svého pozemku popsanou výbušninu, nebylo rovněž odvráceno nebezpečí přímo (tj. bezprostředně) hrozící zájmům chráněným trestním zákonem. V době, kdy se obviněný zařízení instaloval, tudíž nebyly naplněny základní náležitosti nutné obrany ani krajní nouze...Nelze pominout ani skutečnost, že způsob obrany byl předem připravován, promyšlen, prováděn za pomoci technického zařízení a bez účasti osobní účasti a bez možného ohrožení obžalovaného,*

²⁰³ ROZSUDEK okresního soudu Plzeň-město, sp. zn. 2 T 35/2005.

²⁰⁴ DOLENSKÝ, A, NOVOTNÝ, F. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. Trestní právo 1998, č. 1., s. 8 a násl.

*takže útok proti jeho majetku nemohl v dané situaci přerůst v ohrožení osoby obviněného.*²⁰⁵

Stejně tak druhý zmiňovaný případ, totiž instalace čtyř samostřílů důchodcem k ochraně své chaty. Soud neaplikoval institut nutné obrany, ale právě okolnost vylučující protiprávnost analogickou k nutné obraně: „...v daném případě to nebyla přímo osoba obžalovaného, která by se bránila útoku jiné osoby, kdy uvedená obrana majetku byla zabezpečena nástražným zařízením vyrobeným obžalovaným. Nejde tedy přímo o nutnou obranu podle §13 trestního zákona, ale o případ obdobný, kdy analogie ve prospěch obžalovaného (o kterou v daném případě jde), je přípustná.“²⁰⁶ Přestože soud rozhodl dle mého věcně správně, když neshledal dotyčného důchodce vinným z trestného činu ublížení na zdraví, vyhnul se přímému použití institutu nutné obrany a její aplikaci na projednávaný případ.

I když lze jednotlivé argumenty proti posuzování použití automatických obranných zařízení v mezích nutné obrany do značné míry považovat za oprávněné, v celkovém kontextu ustanovení o nutné obraně a s ní související judikaturou neobstojí, což také potvrdilo kolegium Nejvyššího soudu ve svém stanovisku ze dne 10. 7. 2010, sp. zn. Rt 12/2010 s četnými odkazy na dřívější judikaturu vztahující se k nutné obraně. Dále tedy bude při posuzování automatických obranných zařízení vycházeno z textu samotného stanoviska kolegia Nejvyššího soudu.

V tomto svém do značné míry přelomovém stanovisku zaujal Nejvyšší soud opačný názor, než který zastával dříve (viz. citované usnesení sp. zn. 6 Tdo 66/2007), k otázce, zda použití nástražného systému, aktivujícího se automaticky po vniknutí jiné osoby do chráněného objektu (jehož činnost může ohrozit zdraví a případně i život útočníka), splňuje podmínky nutné obrany podle ustanovení § 29 TrestZ.

Kolegium Nejvyššího soudu se ve svém odůvodnění vypořádalo prakticky se všemi argumenty proti aplikaci nutné obrany v případě automatických obranných zařízení. Předně se kolegium vyjádřilo k problematice preventivní nutné obrany, kterou se rozumí příprava k odvracení útoku, který ještě přímo nehrozí, ale může být realizován

²⁰⁵ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007, sp. zn. 6 Tdo 66/2007.

²⁰⁶ ROZSUDEK okresního soudu Plzeň-město, sp. zn. 2 T 35/2005.

v budoucnu. Jako příklad uvádí právě pořízení psa, dále služby bezpečnostní agentury či opatření legálně držené zbraně.²⁰⁷ Judikatura nevylučuje závěr, že jde o nutnou obranu, pokud si někdo připraví proti útoku zbraň.²⁰⁸ „*Takové jednání není trestné, pokud samo o sobě netvoří dokonáný trestný čin (např. ohrožovacího charakteru), resp. není úmyslným vývojovým stádiem ke spáchání trestného činu.*“²⁰⁹ Nejvyšší soud tedy dovedl, že preventivní obrana není trestná, za předpokladu, že netvoří dokonáný trestný čin, protože „*ustanovení o nutné obraně nezakazuje obranu prostředky, které abstraktně ohrožují chráněné zájmy.*“²¹⁰

K samotným automatickým obranným zařízením se Nejvyšší soud vyjádřil tak, že jejich imanentní vlastností je určité abstraktní ohrožení i nezúčastněných (třetích) osob, což však nemůže být pro otázku přiměřenosti nutné obrany rozhodující. Námitka předčasnosti nutné obrany v případě automatických obranných zařízení, tedy že jsou instalovány v době, kdy útok bezprostředně nehrozí nebo netrvá, je správná „*pouze za předkladu, že by se nutná obrana realizovala a skutečně ukončila již instalací nebo nastražením obranného mechanismu.*“²¹¹ V realitě ale obránce instaluje obranné zařízení preventivně do budoucna, přičemž nutná obrana je dokonána skutečným zásahem proti útočníkovi. „*Toto předem plánované působení na útočníka v okamžiku útoku pomocí nástroje je právě onou nutnou a předpokládanou odpovědí na eventuální útok.*“²¹² Je tedy nezbytné důsledně odlišovat dobu, ve které bylo obranné zařízení instalováno a dobu jeho vlastního fungování.²¹³

Nejvyšší soud ve stanovisku shrnul své úvahy následujícím způsobem: „*Instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez*

²⁰⁷ Nutno dodat, že ani nelegálně držená zbraň nutnou obranu zpravidla nevylučuje, viz. USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 6. 5. 2004, sp. zn. 7 Tdo 461/2004. To však nebrání uplatnění odpovědnosti podle jiných právních předpisů, nebo přímo trestněprávní odpovědnosti, např. trestný čin nedovoleného ozbrojování.

²⁰⁸ USNESENÍ Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2013 sp. zn. 3 Tdo 1197/2013, shodně NS SSR, sp. zn. 3 To 2/8 na které odkazuje právě kolegium ve svém stanovisku sp. zn. Rt 12/2010.

²⁰⁹ STANOVISKO kolegia Nejvyššího soudu ze dne 10. 7. 2010, sp. zn. Rt 12/2010.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Tamtéž.

²¹³ Obdobě se vyjadřuje i DOLENSKÝ, A, NOVOTNÝ, F. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. Trestní právo 1998, č. 1., s. 8.

*součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitostí), samo o sobě nevylučuje naplnění podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák.*²¹⁴

Dále soud dovozuje určitá kritéria užití institutu nutné obrany: „*K tomu, aby byly splněny podmínky nutné obrany v případě, použití automatického obranného zařízení v podobě nástražného systému, který se automaticky uvede v činnost po vniknutí útočníka do chráněného objektu, musí být zabezpečeno, aby se aktivovalo jen proti přímo hrozícímu nebo trvajícím útokům na zájem chráněný trestním zákonem a aby jeho činnost nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.*“²¹⁵

Rovněž se Nejvyšší soud zabýval otázkou případné odpovědnosti obránce za následek způsobený automatickým obranným zařízením, když dovedl, že „*při zaviněném nedodržení podmínek nutné obrany tím, kdo jej instaloval a odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti.*“²¹⁶

Na základě výše uvedeného lze vyvodit dvě základní podmínky pro užití automatických obranných zařízení v mezích nutné obrany, a sice že jejich aktivace nastane pouze v případě útoku přímo hrozícího nebo trvajícího a že obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Tím se dostáváme k posuzování podmínek nutné obrany, respektive její přiměřenosti nebo zcela zjevné nepřiměřenosti, jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách této práce, včetně překročení mezí nutné obrany (tzv. exces z nutné obrany).²¹⁷

²¹⁴ STANOVISKO kolegia Nejvyššího soudu ze dne 10. 7. 2010, sp. zn. Rt 12/2010.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Tamtéž. Ke stejnému závěru došel i Krajský soud v Plzni ve svém rozsudku ze dne 28. 3. 2006, sp. zn. 7 To 62/2006, když uvedl, že „*pokud by nástražný systém iniciovala osoba, která by byla na pozemku oprávněně, či se jednalo o dítě, nebylo by možno jednání takové osoby či dítěte hodnotit jako útok na majetek obžalovaného a obžalovaný by v takovém případě byl plně odpovědný za způsobený následek.*“

²¹⁷ V případě excesu extenzivního je u automatických obranných zařízení složité představit si konkrétní situaci a ani v judikatuře snad takový případ rozhodován nebyl, snad lze jako příklad uvést situaci, kdy by si útočník útok rozmyslel a dal se na ústup a cestou byl například zasažen střelou do zad, nebo šlápl na nástraženou minu, ale v zásadě by nutná obrana v tomto případě v úvahu nepřicházela, neboť by byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Intenzivní exces naproti tomu bude posuzován podle zásad excesu uvedených v minulé kapitole, přičemž lze jen doplnit, že pokud podle ustálené judikatury samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraně, nevylučuje aplikaci nutné obrany, nelze obdobně vyloučit proti neozbrojenému útočníkovi použití automatických obranných zařízení, např. samostříly nebo nášlapná zařízení. Tyto totiž lze zahrnout pod zbraň podle ustanovení § 118 TrestZ.

Protože ale použití automatických obranných zařízení vykazuje určitá specifika, dovodil Nejvyšší soud určitá vodítka pro posuzování jejich zcela zjevné nepřiměřenosti.

Nejvyšší soud tak de facto dává možnou odpověď na jeden ze zmiňovaných argumentů proti posuzování použití automatických obranných zařízení v mezích nutné obrany, a sice že tato nejsou schopna přizpůsobit intenzitu svého použití způsobu útoku. Nejvyšší soud k tomu uvádí, že *„i když obranný mechanismus sám nemůže diferenciovat svou funkci podle povahy útoku, úsudek o přiměřenosti, resp. zcela zjevné nepřiměřenosti je třeba konstruovat k okamžiku výkonu jeho funkce, neboť teprve právě v tom okamžiku je možné zjistit, zda toto působení je v určitém poměru ke způsobu provedení útoku, přičemž nebude prakticky možno přihlédnout k vlastnostem a schopnostem obránce, jeho fyzické konstituci apod., poněvadž není osobně přítomen, a proto se nemohou tyto jeho charakteristiky do vlastní obranné činnosti promítnout.“*²¹⁸ Způsob a intenzitu útoku a obrany je tedy nutné hodnotit z toho hlediska, zda vzhledem ke konkrétním okolnostem případu škoda způsobená útočníkovi nebyla v mimořádně hrubém nepoměru ke škodě z útoku hrozícího. Riziko zcela zjevné nepřiměřenosti nese obránce a rozhodne-li se tedy o užití těchto zařízení, jsou na něj kladeny, zcela rozumně, rozhodně přísnější nároky, protože i když jejich užití je obecně přípustné, je jen žádoucí, aby se tak dělalo v případech mimořádných, protože ohrožují nejen útočníka, ale i osoby nezúčastněné. Judikatura tedy námitky proti aplikaci těchto zařízení v mezích nutné obrany nevylučuje, ale riziko jejich použití přenáší hlavně na obránce.

Nejvyšší soud správně neopomenul situaci, že v případě automatických obranných zařízení může dojít k *„uvedení takového zařízení v činnost např. vůči hasiči zasahujícímu vůči požáru v chráněném objektu nebo proti dítěti, které překoná oplocení, aby našlo zatoulaného psa nebo zakopnutý míč, popř. jen tak ze zvědavosti. Proto je na obránci, aby věnoval při instalaci automatického obranného zařízení dostatečnou pozornost nejen jeho funkčnosti a zabezpečení, ale i dostatku vnějších varujících a zabezpečujících opatření směřující proti nedůvodné aktivaci automatického obranného zařízení.“*²¹⁹

²¹⁸ STANOVISKO kolegia Nejvyššího soudu ze dne 10. 7. 2010, sp. zn. Rt 12/2010.

²¹⁹ Tamtéž.

Pod vnějšími varujícími a zabezpečovacími opatřeními chápe soud (stejně i literatura²²⁰) například dostatečné zajištění proti neoprávněnému vniknutí do chráněného objektu (např. zámek na dveřích, mříže, zdvojené zdi apod.), výstražné nápisy upozorňující na existenci takových zařízení, poplašná zařízení (např. sirény) předcházejícímu samotnému zásahu obranného zařízení způsobitelného způsobit újmu na zdraví apod.²²¹ Tato varující a zabezpečovací opatření pak mohou výrazně modifikovat míru zavinění obránce, případně jeho odpovědnost zcela vyloučit, pokud bude zjištěno, že osoby, proti kterým obranné zařízení zasáhlo, byly dostatečně varovány v tom ohledu, aby se nedopustily jednání, kterým by došlo ke spuštění automatického obranného mechanismu a způsobení újmy či škodě osobě, která nebyla útočníkem.²²²

Ve vztahu k osobě útočníka Nejvyšší soud uvedl, že „...čím více takových zábranných mechanismů, varování apod. útočník nerespektoval a překonal, tím závažnější intenzivnější je jeho způsob útoku a tím intenzivnější způsob obrany je tedy možno proti němu použít.“²²³

6.3 Zadržení osoby podezřelé

Zadržení osoby podezřelé, neboli institut tzv. občanského zadržení, upravený v § 76 odst. 2 z. č. 141/1961 Sb., Trestní řád (dále jen „TresŘ“)²²⁴, poskytuje člověku legální možnost jak osobě přistižené při jednání, které je útokem na zájem chráněný trestním zákonem, v takovém jednání zabránit či v něm dále pokračovat. Rovněž přichází v úvahu svépomoc upravená v § 14 ObčZ.²²⁵ V případě, kdy nebudou dodrženy meze těchto

²²⁰ DOLENSKÝ, A, NOVOTNÝ, F., Nutná obrana a automatická obranná zařízení. Trestní právo 1998, č. 1., s. 10.

²²¹ Kupříkladu ve zmiňovaném prvním případě z roku 2004, kdy obránce instaloval výbušné zařízení, které připravilo útočníka o nohu, tak chráněný objekt nebyl uzamčen ani nijak jinak zabezpečen.

²²² Lze jen doplnit, že použití ostnatého nebo i žiletkového drátu samo o sobě je dostatečně zjevným důvodem pro nelezení přes plot.

²²³ STANOVISKO kolegia Nejvyššího soudu ze dne 10. 7. 2010, sp. zn. Rt 12/2010.

²²⁴ § 76 odst. 2 TresŘ: „Osobní svobodu osoby, která byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté, smí omezit kdokoli, pokud je to nutné ke zjištění její totožnosti, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů. Je však povinen tuto osobu předat ihned policejnímu orgánu; příslušníka ozbrojených sil může též předat nejbližšímu útvaru ozbrojených sil nebo správci posádky. Nelze-li takovou osobu ihned předat, je třeba některému z uvedených orgánů omezení osobní svobody bez odkladu oznámit.“

²²⁵ § 14 odst. 1, 2 ObčZ.: „Každý si může přiměřeným způsobem pomoci k svému právu sám, je-li jeho právo ohroženo a je-li zřejmé, že by zásah veřejné moci přišel pozdě. Hrozí-li neoprávněný zásah do práva bezprostředně, může jej každý, kdo je takto ohrožen, odvrátit úsilím a prostředky, které se osobě v jeho postavení musí jevit vzhledem k okolnostem jako přiměřené. Směřuje-li však svépomoc jen k zajištění

institutů, či dojde k jejich překročení, může přicházet v úvahu nutná obrana. Institut tzv. občanského zadržení pak zmiňují v návaznosti na uváděný případ žháře utíkajícího od stohu. Protože již proti ukončenému útoku není nutná obrana přípustná, aplikujeme tzv. institut občanského zadržení. Lze uzavřít, že ustanovení § 76 TresŘ umožňuje člověku zadržet osobu podezřelou do příjezdu policejního orgánu. V případě, že tato se bude zadržení bránit, domnívám se, že lze použít jednání v nutné obraně. Zadržení osoby podezřelé, stejně jako jednání v nutné obraně, je právem, nikoli povinností každého jedince. A naopak, jak ostatně judikuje i Nejvyšší soud, pokud úkony svépomoci či zadržení podezřelé osoby byly dovolené (tzn. že osoba byla přistižena při činu²²⁶) a jde tedy o výkon práva nebo povinností, není proti takovému jednání nutná obrana přípustná.²²⁷

Se shora uvedeným pak souvisí zákroky různých bezpečnostních agentur či zadržení černého pasažéra v metru. Můžeme pak shrnout, že zásady nutné obrany se v těchto případech zadržení osoby podezřelé aplikují přiměřeně.²²⁸

6.4 Rvačka

Rvačka nutnou obranu vylučuje. Bude proto vhodné zmínit se okrajově o těchto a podobných případech. Podle komentáře se „*rvačkou rozumí vzájemné napadání nejméně tří osob (účastníků rvačky), které se navzájem ohrožují na zdraví nebo na životě. Je nerozhodné, jakým způsobem se účastníci rvačky napadají. Všichni jsou zároveň obránci i útočníky. Pachatel trestného činu rvačky podle § 158 TresZ²²⁹ je rovněž předmětem útoku ze strany jiného pachatele – účastníka rvačky.*“²³⁰

Právní koncepce trestného činu rvačky tedy předpokládá účast nejméně tří lidí, oproti tomu veřejnost zpravidla rozumí „rvačkou“ i střet dvou lidí. V tomto případě trestný čin

práva, které by bylo jinak zmařeno, musí se ten, kdo k ní přikročil, obrátit bez zbytečného odkladu na příslušný orgán veřejné moci.“

²²⁶ ROZHODNUTÍ Nejvyššího soudu ze dne 28. 7. 2006, sp. zn. 8 Tdo 838/2006.

²²⁷ ROZHODNUTÍ Nejvyššího soudu ze dne 17. 5. 2006, sp. zn. 8 Tdo 572/2006. V tomto případě NS řešil přípustnost provádění osobní prohlídky u zadrženého přistiženého při krádeži pracovníky ostrahy v obchodě.

²²⁸ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. 1986. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. AUC Iuridica, 1986, s. 39.

²²⁹ §158 TresZ.: „*Kdo úmyslně ohrozí život nebo zdraví jiného tím, že se zúčastní rvačky...*“

²³⁰ JELÍNEK, Jiří. Trestní zákoník a trestní řád. Praha: Leges, 2009, Op. cit., s. 198.

rvačky podle § 158 Třez aplikovat nelze a každý z pachatelů, účastníků rvačky, bude odpovědný za následek, který svým jednáním způsobil.

Lze konstatovat, že zásadní rozdíl mezi rvačkou a nutnou obranu spočítá v tom, že v případě nutné obrany je rozhodováno o tom, která strana je útočníkem a která obráncem, kdežto u rvačky toto dělení není docela dobře možné. A opět je pro rozlišení, zda se bude jednat o nutnou obranu nebo o rvačku, rozhodující počáteční iniciativa, ale i vůle být účasten rvačky, respektive kdo nese vinu na vystupňovaném konfliktu. Lze jen dodat, že podle Šámala se rvačky dopouští ten, kdo je jí účasten za účelem úmyslného ohrožení života nebo zdraví jiného. Úmysl zúčastněné osoby pak kryje jak samotnou účast při zápase, tak i ohrožení života nebo zdraví jiného.²³¹ Podle názoru Nejvyššího soudu se pak „*Beztrestnosti podle §13 Třez (§ 29 současné úpravy, pozn. aut.) se nemůže dovolávat ten, kdo se při obraně proti útoku neomezí na odvracení útoku, ale podnikne další útočné činy, neodůvodněné již pouze nutností obrany, a kdo případně se dá s útočníkem do vzájemné pŕtky, takže již u něj nejde o obranu, ale o vypořádání se s útočníkem.*“²³²

²³¹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník- I. Obecná část § 1- 139. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 402.

²³² ROZHODNUTÍ Nejvyššího soudu ze dne 25. 1. 1967, sp. zn. 4 Tz 101/66.

Závěr

V současné době se lze u laické veřejnosti setkat s mnoha rozdílnými názory na nutnou obranu, respektive s právem na sebeobranu, jak je tento právní institut u laické veřejnosti a zejména v médiích často zjednodušeně interpretován. Nicméně je skutečností, že převládající názor v současném globalizovaném světě považuje stávající právní úpravu za nedostatečnou a upřednostňující útočníka na úkor obránce, totiž na úkor bezúhonného občana. Veřejnost je do značné míry ovlivněna právě médii přinášejícími bombastické titulky jako „Zabití zloděje je vždycky vražda“ apod., aniž by se ovšem blíže zabývala samotným případem a důkladným rozбором soudního rozhodnutí. Jak ale tato práce ukázala, právě komplexnost posuzování nutné obrany se zřetelem na veškeré relevantní skutečnosti s případem související je elementárním východiskem pro posouzení, zda lze dané jednání považovat za jednání v nutné obraně, a tedy jednání právem dovolené, nebo za jednání právem nedovolené se všemi důsledky z toho plynoucími.

Institut nutné obrany a okolnosti vylučující protiprávnost vůbec jsou nezbytnou součástí právního řádu České Republiky jako demokratického právního státu založenému na úctě k právům a svobodám člověka. Nutná obrana je pak institutem upravujícím situace, kdy lidé brání svá práva proti bezprostřednímu projevu kriminality, a je tedy důležitým nástrojem v boji proti ní. Stále je ale nutné mít na paměti tu skutečnost, že nutná obrana je prostředkem v boji proti bezpráví, nikoli eventuálním nástrojem pro jeho další páchání. Proto je bezpodmínečně nutné, aby tento trestněprávní institut nutné obrany byl správně chápan nejen příslušnými orgány, zvláště samotnými soudy a právníky, ale i zejména širokou laickou veřejností, neboť právě alespoň minimální povědomí o tom, co je ještě dovoleno a co je již zakázáno, může hrát významnou roli jak při boji s kriminalitou, tak při dodržování základních lidských práv a zvláště pak při ochraně lidského zdraví a života.

Zákonná úprava nutné obrany je pak svou abstraktností poplatná různým předem zpravidla nepředvídatelným situacím, ve kterých se může a musí institut nutné obrany uplatnit. Na straně jedné, jak ukazuje i tato práce, to přináší širší možnost aplikace nutné obrany ve prospěch obránce, neboť jsou to zejména právě orgány činné v trestním řízení a nezávislé soudy, které právo aplikují na konkrétní případy. Na straně druhé to může

vést, a dle mého názoru vede, k určitému nepochopení mezi širokou laickou veřejností, které je ostatně tento institut určen. Toto nepochopení vede ovšem často k tragickým následkům. S trochou nadsázky lze pak říci, že pro laika je malá revoluce v chápání nutné obrany způsobená slovním spojením „zcela zjevně nepřiměřená“ zcela zjevně nesrozumitelná. Řešení nastíněného problému může spočívat buď v úvahách de lege ferenda o konkretizaci zákonné úpravy institutu nutné obrany tak, aby byl srozumitelnější veřejnosti, přičemž každá taková změna s sebou nese rizika a prozatím je odmítána, nebo v důslednější publikaci samotných soudních rozhodnutí. A to včetně komentářů a literatury určených nejen pro právnickou obec, ale zejména široké veřejnosti, a v neposlední řadě ve zvyšování nároků kladených na média. Lidé by měli mít povědomí o možnostech jednání v nutné obraně a jejích mezích, a to nejen kvůli sobě samým, ale rovněž i kvůli osobě útočníka. Správné pochopení institutu nutné obrany tak, jak je zakotven v českém právu, povede i k vyšší důvěře společnosti v práci Policie, justice a v právní řád České Republiky samotný.

Význam poměrně bohaté judikatury i trestněprávní nauky je pak pro chápání nutné obrany zásadní. Jsou to totiž soudy, které nutnou obranu i za použití literatury interpretují a které dnes posunuly chápání nutné obrany směrem k větší preferenci ochrany obránce na úkor útočníka, jak je v této práci uvedeno. Některé sporné otázky nutné obrany již judikatura vyřešila a lze ji považovat za ustálenou, neboť velká řada již dříve vyslovených právních názorů se v rozhodnutích soudů opakují. V určitých otázkách na nutnou obranu se naopak judikatura stále ještě dotváří a vyvíjí. Byť v určitých ohledech lze v některých sporných případech je možné považovat soudní praxi za nedostatečnou, tak vzhledem k celé historii vývoje nutné obrany a jejího postupného výkladu a jejího současného liberálního pojetí je možné předpokládat, že příslušné soudy naleznou odpovědi na sporné otázky nutné obrany i v budoucnu.

Právě z abstraktnosti zákonné úpravy institutu nutné obrany pak vyplývají mnohé sporné otázky nutné obrany, které jsou také tématem této práce a kterým se tato práce věnuje v jednotlivých kapitolách, buď přímo v rámci jejich samotného výkladu, např. Automatická obranná zařízení či Putativní obrana, či ve formě doplnění a upřesnění, jako je tomu v kapitole Podmínky nutné obrany a Překročení mezí nutné obrany. Přestože sporných otázek je mnoho, což vychází z této práce, zejména pak co se zcela zjevné

nepřiměřenosti nutné obrany týká, jsem toho názoru, že naše současná právní úprava nutné obrany dostatečně respektuje právo na ochranu sebe sama i druhých, respektive zájmů chráněných trestním zákonem. Zákon tedy v zásadě umožňuje člověku možnost bránit se proti útoku, pouze klade logicky na obránce určité nároky se zřetelem na ochranu lidského života. Je evidentní, že sporné otázky nutné obrany jsou a budou stále aktuální, ale s ohledem na poslední vývoj judikatury lze mít za to, že i v budoucnu bude docházet k jejímu dalšímu rozvoji, a je jen přáním autora této práce, aby byla snáze a lépe přístupná celé společnosti.

Seznam literatury

Knižní publikace

- [1] CÍSAŘOVÁ, D. a ČÍŽKOVÁ, J.: *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. AUC Iuridica, 1986.
- [2] DOLENSKÝ, A.: *Přiměřenost nutné obrany*. Sborník prací z trestního práva. Academia, Praha 1969.
- [3] GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 5., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. Právnické učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-233-2.
- [4] HRUŠKA, Jiří. *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku*. Trestní právo. 2007.
- [5] CHMELÍK, Jan. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: Linde, 2009. Vysokoškolské právnické učebnice. ISBN 978-80-7201-785-0.
- [6] JANEČKOVÁ, Eva. *Právní aspekty sebeobrany*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. Právní rukověť (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-760-7.
- [7] JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 3. vyd. Praha: Leges, 2013. Student (Leges). ISBN 978-80-87576-64-9.
- [8] JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou: zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o výkonu vazby, zákon o výkonu trestu odnětí svobody, advokátní tarif*. 1. vyd. podle stavu k 1.1.2010. Praha: Leges, 2009. Glosátor. ISBN 978-80-87212-22-6.
- [9] KRATOCHVÍL, Vladimír, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2.
- [10] KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7400-042-3.
- [11] KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. 218 s. Acta Universitatis Brunensis Iuridica; No 226. ISBN 80-210-2198-5.
- [12] MATYS, K. a kol.: *Trestní zákon. Komentář*. Praha: Orbis, 1975.

- [13] NOVOTNÝ, František, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Právo na sebeobranu: obecná část*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, 2006. Knihovnička LexisNexis. ISBN 80-869-2010-0.
- [14] NOVOTNÝ, Oto. a kol. *Trestní právo hmotné-I. Obecná část*. 6. vydání. Praha: ASPI, 2010.
- [15] SOLNAŘ, Vladimír, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Základy trestní odpovědnosti: obecná část*. 1. vyd. Praha: Academia, 1972. Systém československého trestního práva. ISBN 80-869-2010-0.
- [16] SOLNAŘ, Vladimír, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Systém českého trestního práva: komentář*. Vyd. 1. Praha: Novatrix, 2009. Zákony - komentáře (Panorama). ISBN 978-80-254-4033-9.
- [17] ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5.
- [18] ŠÁMAL, Pavel. *Trestní právo hmotné*. 7., přeprac. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-616-7.
- [19] ŠVESTKA, SPÁČIL, ŠKÁROVÁ, HULMÁK a KOL. *Občanský zákoník I. + II. - komentář*. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009.
- [20] VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae,

Časopisecké články

- [21] DOLENSKÝ, Adolf. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). *Bulletin advokacie*. Praha 1994(1).
- [22] DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. *Trestní právo*, 1998.
- [23] DOSTÁL, Aleš. DOKTRÍNA „Doktrína „Stand your ground“ při uplatnění práv na sebeobranu v USA. *Bulletin advokacie*. Praha 2013(5). Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/doktrina-stand-your-ground-pri-uplatneni-prava-na-sebeobranu-v-usa>
- [24] LNĚNIČKA, Jiří. Ad "Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)." *Bulletin advokacie*. Praha 1994(4).

Webové články

- [25] DIVIŠOVÁ, Zuzana. *Automatická obranná zařízení, nástražné systémy a nutná obrana* [online]. 2013 [cit. 2016-04-11]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/automaticka-obranna-zarizeni-nastrazne-systemy-a-nutna-obrana-92191.html>
- [26] KABÁT, Robert. *Jak je to s nutnou obranou v českém právu* [online]. 2014 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/jak-je-to-s-nutnou-obranou-v-ceskem-pravu>
- [27] KNOTEK, Jiří. *Obrana musí být silnější než útok. ZBRANĚ & NÁBOJE* [online]. 2013, **2013**(9) [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://gunlex.cz/11-clanky/hlavni-clanky/605-obrana-musi-byt-silnejsi-nez-utok>
- [28] KOUCKÝ, Roman. *K problematice nutné obrany: Nutná obrana podle návrhu „nového trestního zákona“* [online]. 2006 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://www.pravnickeforum.cz/archiv/dokument/doc-d9882v12755-k-problematice-nutne-obrany/>
- [29] MLČÁK, Miroslav. *Nutná obrana I. - útok* [online]. 2000 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://trestni.juristic.cz/45620/clanek/trest3.html>
- [30] NĚMEC, Petr. *Správné rozhodnutí nejvyššího soudu. Pár slov k nutné obraně.* [online]. 2011 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://nemecpetr.blog.respekt.cz/spravne-rozhodnuti-nejvyssiho-soudu-par-slov-k-nutne-obrane/>
- [31] RAUOVÁ, Linda. *Nutná obrana - vždy aktuální, laikům však stále zamlžená* [online]. 2003 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://trestni.juristic.cz/481644/clanek/trest3.html>
- [32] TŘEČEK, Čeněk. *Sebeobrana při útoku musí být přiměřená. Bradáčová je pro úpravu zákona* [online]. 2014 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/konference-o-nutne-obrane-0yz-/domaci.aspx?c=A140909_120519_domaci_cen
- [33] *Nutná obrana - § 29 tr.zákoníku.* In: *www.MujGLOCK.com* [online]. [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://www.mujglock.com/nutna-obrana.html>

- [34] Právní aspekty sebeobrany. In: *Základy osobní sebeobrany* [online]. [cit. 2016-04-10]. Dostupné z:
- [35] [http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/fsps/ps11/sebeob/web/pages/pravni aspekty.html](http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/fsps/ps11/sebeob/web/pages/pravni_aspekty.html)
- [36] Právní informace. In: *Krav Maga - Kapap Vyškov* [online]. [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://www.sebeobranaprostejov.cz/pravni-informace/>
- [37] Definice Sebeobrany. In: *Inovace SEBS a ASEBS* [online]. [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://www.fsps.muni.cz/inovace-SEBS-ASEBS/elearning/teorie-sebeobrany/definice>

Judikatura

NS ČR 1 As 1/2008-172
NS ČR 1 Tzn 25/97
NS ČR 1 Tz 349/55
NS ČR 3 Tdo 840/2006-I
NS ČR 3 Tdo 944/2004
NS ČR 3 Tdo 1197/2013-30
NS ČR 4 Tz 101/66
NS ČR 4 Tdo 108/2015-23
NS ČR 4 Tdo 656/2012-25
NS ČR 4 Tdo 845/2014-29
NS ČR 5 Tdo 162/2007
NS ČR 5 Tdo 547/2015-22
NS ČR 5 Tdo 995/2014-18
NS ČR 5 Tdo 1283/2014-51
NS ČR 5 Tdo 1447/2007-I
NS ČR 5 Tdo 1498/2009-I
NS ČR 6 To 15/2012
NS ČR 6 Tdo 66/2007
NS ČR 6 Tdo 69/2010-II
NS ČR 6 Tdo 93/2011-38
NS ČR 6 Tdo 339/2008
NS ČR 6 Tdo 364/2002
NS ČR 6 Tdo 435/2013-18
NS ČR 6 Tdo 703/2015-70
NS ČR 6 Tdo 917/2005
NS ČR 6 Tdo 1213/2013-50
NS ČR 6 Tdo 1347/2008
NS ČR 6 Tdo 1594/2005
NS ČR 6 Tdo 1651/2008
NS ČR 7 Tz 67/69
NS ČR 7 To 202/94
NS ČR 7 Tdo 272/2006
NS ČR 7 Tdo 563/2005
NS ČR 7 Tdo 853/2014-31
NS ČR 7 Tdo 1172/2011-28
NS ČR 8 Tdo 485/2010
NS ČR 8 Tdo 572/2006
NS ČR 8 Tdo 573/2005
NS ČR 8 Tdo 785/2013-28
NS ČR 8 Tdo 813/2014-30

NS ČR 8 Tdo 838/2006
NS ČR 8 Tdo 872/2006
NS ČR 8 Tdo 1071/2013-28
NS ČR 8 Tdo 1206/2010
NS ČR 8 Tdo 1400/2014-23
NS ČR 8 Tdo 1623/2010
NS ČR 11 To 27/90
NS ČR 11 Tdo 1392/2014-32
NS ČR 25 Cdo 2777/2004
NS SSR 4 Tz 40/78
NS ČR Zm I 165/27
NS ČR Zm I 288/29
NS ČR Zm I 370/25
NS ČR Zm I 437/27
NS ČR Zm I 574/29
ÚS ČR II. ÚS 317/01
ÚS ČR I. ÚS 516/14-1
ÚS ČR IV. ÚS 3672/14-1
Krajský soud v Brně, 57 A 116/2011-59
Krajský soud v Českých Budějovicích, 4 To 360/96
Krajský soud v Ostravě, 4 To 181/57
Krajský soud v Praze, 10 Tk 352/52
Městský soud v Praze, 7 To 202/94
Vrchní soud v Praze, 7 To 18/2014
Městský soud v Praze, 67 Tmo 32/2014

Seznam obrázků

Obrázek 1: Meze nutné obrany	36
------------------------------------	----

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje především institutu nutné obrany v českém právním řádu a některým jejím sporným otázkám, které její aplikace a výklad přináší s ohledem na právní úpravu. Hlavní pozornost je věnována judikatuře a právní nauce, ale práce se zabývá i teoretickými otázkami a východisky nutné obrany. Cílem této práce je představit institut nutné obrany, upozornit na sporné otázky vznikající jeho aplikací a analyzovat jejich řešení.

Práce je členěna do šesti kapitol. První kapitola vyjmenovává a přibližuje okolnosti vylučující protiprávnost. Druhá kapitola se věnuje pojmu nutné obrany, jejímu vývoji a platné právní úpravě. Třetí kapitola podává samotný rozbor nutné obrany se zřetelem na judikaturu a literaturu a zkoumá zákonné podmínky jejího uplatnění. Je rozdělena do tří podkapitol. Podkapitola 3.1 pojednává o útoku, podkapitola 3.2 přibližuje zájmy chráněné trestním zákonem a podkapitola 3.3 se zabývá obranou zcela zjevně nepřiměřenou. Překročení mezí nutné obrany se věnuje kapitola čtvrtá. Pátá kapitola pojednává o tzv. putativní obraně včetně příslušné judikatury a poslední kapitola je určena automatickým obranným zařízením a preventivnímu útoku obecně.

Abstract

This diploma thesis deals mainly with the issue of necessary defense in Czech law focusing on some of the disputable queries brought by its application and interpretation. The primary fixation of this thesis is on the judiciary decisions, however, the work deals with the theoretical foundations and resources of the necessary defense. The aim of this work is to introduce the matter of necessary defense, to highlight the disputable queries appearing when applied and analyze their solution.

This work is divided into six chapters. First chapter names and explains particular excuse defenses. Second chapter deals with the term of necessary defense, its development and valid legislation regarding it. Third chapter brings the analysis of the self-defense itself in consideration of judiciary decisions and expert literature and examines legal conditions of its application. The chapter is furtherly divided into 3 subheads. Subhead 3.1 explains the attack, subhead 3.2 approaches the interests protected by the Penal Code and subhead 3.3 deals with the apparently unreasonable defense.

Excesses from the necessary defense are described in fourth chapter. Fifth chapter deals with so called putative defense in the judiciary decisions. The last, sixth chapter focuses on the automatic defense mechanisms and defense attacks in general.

Klíčová slova/ Keywords

Nutná obrana / Necessary defense

Okolnosti vylučující protiprávnost/ Excuse defenses